

ISTORIA MODERNĂ

INTRODUCERE

Evul Mediu, despre care am învățat până acum, a fost o epocă cu caractere cu totul deosebite în istoria omenirii. Oamenii au trăit pe atunci în forme politice și culturale foarte deosebite de cele cu care sântem obișnuiți azi. În latura economică s'a observat o izolare aproape completă a diferitelor regiuni între ele; comerțul fiind aproape inexistent, singurul câștig era produsul muncii câmpului. Fiecare moșie, cu stăpânul ei și cu țăranii serbi, era ca un stat deosebit, căci nu avea nevoie de vecini, și nu întreținu cu ei nici o legătură. De aci rezultă și înfățișarea deosebită pe care o are Evul Mediu în latura politică, anume feudalismul, o fărâmițare a puterii politice; moșiile particularilor devin, ca și provinciile, state independente. Desigur că această lipsă de autoritate a dat frâu liber anarhiei; dreptul celui mai tare era în floare, singurul mijloc de a rezolvi un diferend era lupta. Deaceia Evul Mediu, prin lipsa comerțului și prin anarhia care domnea pretutindeni, a fost o vreme de cumplită nefericire pentru oameni. Singura lor nădejde era într'o lume mai bună după moarte. Din această cauză, credința religioasă a avut atunci o putere neînchipuită și am văzut cum mii de oameni și-au lăsat casele și familia, și-au jertfit și viața ca să libereze mormântul Mântuitorului din mâinile păgânilor. În apus, biserica cu șeful ei, papa dela Roma, era chiar conducătoarea politică a lumii; crea și răsturna pe regi și pe împărați. În sfârșit, în latura culturală, toată literatura și știința, (afară de literatura populară) era, în apus în limba latină, în răsărit în limba greacă veche sau în slava bisericească, adică în limbi moarte, căci limbile moderne, vorbile de popor, nu erau considerate ca apte pentru frumuseți literare, sau pentru învățatura științei.

Dar odată cu sfârșitul cruciadelor și ca o urmare a

lor se arată zorile unor vremuri noi. În latura politică puterea feudalilor scade; pe ruinele statelor mici ale nobililor se întemeiază puterea regală, care unifică statele. Alături de clasa nobililor proprietari de pământ se ridică o clasă bogată și puternică: burghezia din orașe, care sprijină pe rege în lupta sa cu feudalii. Această ridicare a burghezilor, negustori și meseriași, se explică prin reluarea comerțului pe Marea Mediterană, pe urma noilor căi comerciale deschise de cruciați și de care au profitat în primul rând orașele italiene, Veneția, Florența și Genova. În schimb, am văzut că autoritatea, până atunci nediscutată, a bisericii și a papii a început să scadă în urma neizbândeii cruciadelor. Se ridică chiar glasuri pentru o reformă a bisericii.

Pe de altă parte, întoarcerea unor vremuri de îmbelșugare și contactul cu Orientul, unde se păstrasera vechi civilizații din antichitate, au dat primul impuls către un început de Renaștere a artelor, a literaturii și a științei, în special în Italia, cu opera lui Dante, a lui Giotto și a altora. Această literatură nu mai este scrisă în limba latină, ci în limbile naționale ale fiecărui popor.

Toate aceste schimbări, ce se observă la sfârșitul Evului Mediu, sânt semnele unor vremuri noi pentru omenire. Epoca în care ele și-au dat roadele pe deplin este socotită, cu drept cuvânt ca o perioadă deosebită de Evul Mediu și se numește Istoria Modernă. Istoricii socotesc că Istoria Modernă începe la anul 1453, la căderea Constantinopolului în mâinile Turcilor. Ea ține de atunci până la anul 1789, la izbucnirea marii revoluții franceze, când prin stabilirea domniei poporului în guvernarea statelor, adică a democrației, începe o nouă perioadă în istoria omenirii, Istoria Contemporană, care continuă și azi.

În a doua parte a anului acesta vom învăța despre Istoria Modernă, iar despre Istoria Contemporană vom învăța în clasa a VII-a.

LECȚIA XXI.

Invențiunile și descoperirile geografice.

În Evul Mediu lumea a trăit — datorită regimului feudal — în *imobilitate* și *izolare*. Nobilii treceau rar marginile feudei lor; cât privește pe cei de jos, pentru ei lumea se sfârșea la hotarele moșiei pe care se născuseră. Numai prin *cântăreți* mai luau medievalii contact cu restul omenirii. În aceste condițiuni, *civilizația nu putea progresa*. Chiar dacă într'o țară oamenii făceau diferite descoperiri, acestea nu ajungeau să fie cunoscute de întreaga omenire, ca azi. Astfel, mii de ani Chinezii au folosit *iarba de pușcă*; dar, pe deoparte din cauza izolării lor, pe de alta din cauza izolării societății feudale, această importantă descoperire n'a fost cunoscută apusenilor. Tot astfel cu *busola*, cu *hârtia* și cu o sumă de fructe și vegetale cari n'au fost aduse în Europa decât după ce s'au stabilit legături de comunicație cu Orientul îndepărtat, cu anumite regiuni africane sau cu cele două Americi. *Cruciadele*, după cum am arătat, *au scos lumea apuseană din izolare, au pus-o în mișcare, și au făcut ca elementele diferitelor sfere de civilizație să se atingă*. De aci un mare spor în civilizația generală a lumii și o strălucită renaștere în toate domeniile activității omenești.

Între invențiunile a căror înrăurire a fost mai însemnată și cari au contribuit în cea mai mare măsură la marile transformări prin care omenirea a trecut de la Evul Mediu la Evul Modern sânt: *hârtia, busola, praful de pușcă și tiparul*. Unele din aceste invențiuni se datoresc orientalilor — Chinezilor mai ales. Meritul Europeanilor este însă că le-au perfecționat. Alături de importanța invențiunilor trebuie să subliniem însă importanța covârșitoare a descoperirilor geografice; *acestea au contribuit la schimbarea întregii organizări economice a lumii*. Nu mai puțin, efectele lor au fost hotărâtoare în domeniul politic și social.

1. Inventiuni: Hârtia.

Cei vechi n'au cunoscut hârtia: ei scriau la început pe plăci de piatră, iar mai târziu pe foi de palmier, pe table ceruite și pe *papirus*. Cu vremea, locuitorii din *Pergam*. (Asia Mică), au fabricat foi bune pentru scriere, din piei de animale, de vițel mai ales. După numele orașului, aceste foi s'au numit *pergamente*. Dar ca și papirusul, pergamentele se lucrau greu și erau scumpe. Din această cauză, în Evul Mediu s'a simțit o mare lipsă de material de scris. Meritul inventării hârtiei îl au Chinezii. Ei o fabricau din fire de mătase sau din bumbac; prin Arabi a fost introdusă încă din Evul Mediu și în Europa. Dar și această hârtie fabricată din mătase sau bumbac era scumpă. Abia prin veacul XIV, Europeenii începură să fabrice hârtia din cârpe, în cantitate mai mare. La noi hârtia s'a introdus în veacul XV.

2. Busola.

Am văzut ce mare extindere a luat comerțul după cruciade. Comerțul pe mare suferea însă mult căci marinarii, lipsiți de un mijloc sigur de orientare, nu cutezau să navigheze decât pe lângă țarmuri. Popoarele din Orient cunoșteau *acul magnetic*, care așezat pe o axă, pe plan orizontal, se întorcea totdeauna către nord. Prin mijlocirea Arabilor fu introdus și în Europa. Se zice că primul care a întrebuintat acest ac ca mijloc de orientare pe mare a fost un celebru navigator din Amalfi (Italia), a nume *Flavio Gioja*, pe la începutul veacului al XV-lea. Fixat într'o cutiuță (busola), acest ac ajunsese unul dintre instrumentele cele mai folositoare navigației. Având busolă, corăbierii, se avântară cu curaj în largul mărilor și *dincolo de Gibraltar*. Urmările au fost foarte însemnate: *s'a mărit câmpul activității comerciale și s'a ajuns la descoperirea de noi pământuri*.

3. Iarba de pușcă.

Chinezii au cunoscut-o încă din vremea lui Cristos — dar n'o întrebuințau decât la focul de artificii. Dela

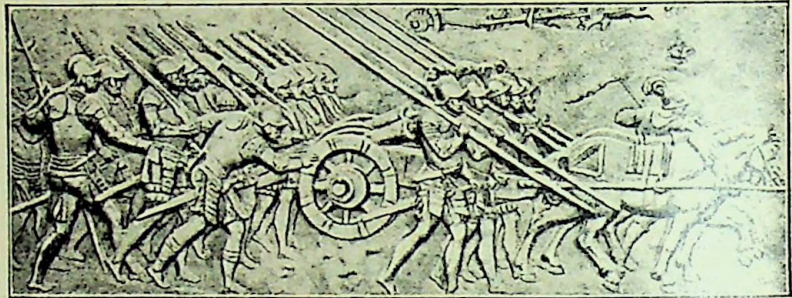

Armele de foc.

Arquebuzieri. Arquebuza bătea sub 150 metri. Trebuiau trei minute pentru a fi încărcată și două pentru a trage.

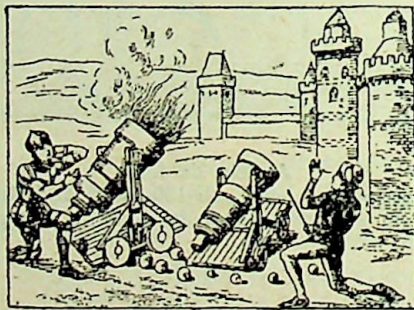
Chinezi o luară Arabii. In veacul al XIV-lea iarba de pușcă a fost întrebuințată pentru prima oară la aruncarea ghiulelelor în războaie. La început, tunurile erau alcătuite doar dintr'o țevă pusă pe un suport, (bombarde); fiind fixe, nu puteau fi folosite în bătălii ci numai la apărarea cetăților. Francezii au înlocuit suportul fix, cu roate, și au făcut astfel tunul în forma lui de astăzi. Intrebuințarea prafului de pușcă și a tunurilor în războaie, a schimbat cu totul modul de luptă. Soarta unei bătălii nu mai sta acum în forța fizică a luptătorilor și în dibăcia cu care mânuiau armele albe. Acum, un număr de tunuri așezate într'o poziție bună și apărute de pedestrime pot hotărî victoria.

Nici zidurile castelelor nu putură rezista multă vreme artileriei. Știm că rezistența feudalilor în luptele cu regii se bazuia pe acele castele bine întărite, așezate pe înălțimi sau înconjurate de apă. Când însă regii își formară ar-

Armele de foc.
Artileria și infanteria înarmată cu arcebuze, în războaiele pentru Italia. (Baso-relief de pe mormântul lui Francisc II.)

mate înzestrate cu tunuri, castelele începură să cadă. Feudalii, neavând destui bani ca să-și cumpere arme a-

Tunuri primitive.

tât de scumpe nu putură ține piept multă vreme armatelor regale. Iată deci că folosirea ierbii de pușcă a avut însemnate urmări chiar pe tărâmul social și politic: a contribuit la căderea clasei feudale și la întemeierea monarhiei absolute.

4. Știința războiului

Perfecționarea armelor de foc a contribuit la *democratizarea războaielor și a armatelor*; acum încep să fie prețuite dibăcia și însușirile inginerului care face fortificații, ale celui care știe să toarne tu-

nurile și ale artileristului care știe să le mânuiască cu mai mult succes. Nu fără durere și-au dat bătrânii luptători seama că valoarea și bravura individului — atât de precumpănitoare în luptele din Evu-mediu — încep să scadă acum când moartea poate fi trimisă dela distanță. Acum *cavaleria decade* și începe să se ridice ca valoare militară *infanteria* înarmată cu *archebuze*. Au fost condotieri cari s'au opus cu îndărătnicie la introducerea archebuzelor (cari se aduceau mai ales din Germania). Atât de indignați erau unii dintre bătrânii căpitani cu mentalitate medievală și cavalierească, încât scoteau ochii și tăiau mâinile archebuzierilor inamici pe cari li făceau prizonieri. „Li

Armele de foc.
Muschetar din secolul XVI. În timpul luptei rezema
muscheta de furcă, pe care o ține în mâna stângă.

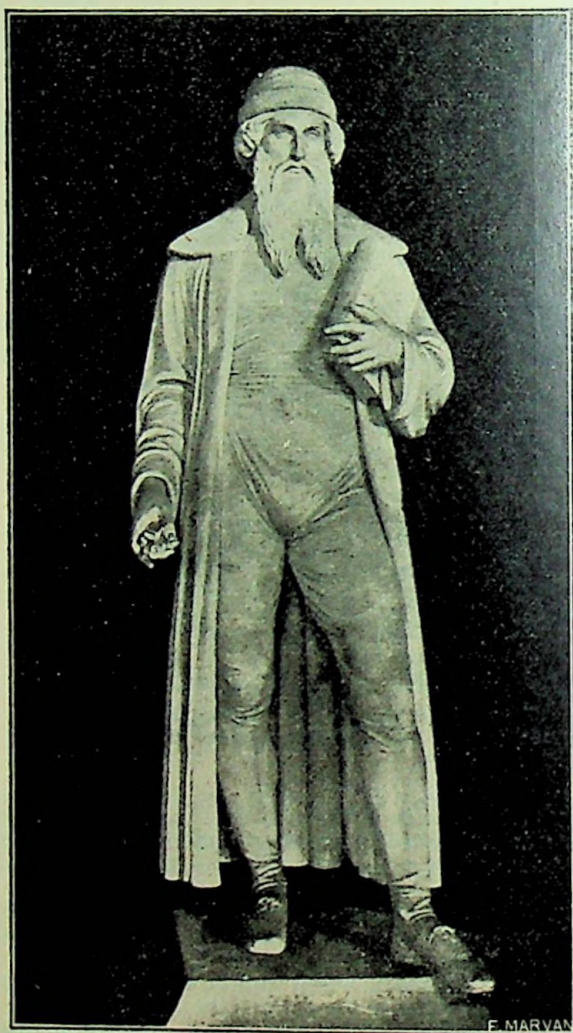
se părea monstruos ca un nobil și brav cavaler să fie rănit sau ucis de un infanterist grosolan”. Dar, în armament, mai mult decât în orice, trebuie să te adaptezi și să te grăbești a-ți însuși noile descoperiri; altminteri *întârzierea se plătește repede și scump*. Așa au pățit și cavalerii francezi în războiul de 100 de ani. Au pierdut bătălii mari, hotărâtoare; fiindcă au disprețuit armele de foc ale infanteriei engleze.

Într'un cuvânt, descoperirea prafului de pușcă a provocat o adevărată revoluție în domeniul vieții militare. De aci înainte se poate vorbi de *arta sau știința războiului*. Italienii au fost cei dintâi cari au dus la o mare dezvoltare noua știință. Au fost maștrii întregii Europe în ceace privește *balistica și forlificațiile*. Bravura medievală a cavalerilor „fără frică și prihană” face loc acum șiretlicului, stra-

tagmei și mai apoi regulilor savante de tactică și strategie. Mai târziu au luat naștere — tot în Italia — școli militare care pregăteau în mod științific pe viitorii comandanți. *Ioan Tarnovski*, generalul polon care cu 4000 de oameni a învins pe Petru Rareș — care avea peste 20.000 de ostași — la *Obertin*, era elevul acestor școli.

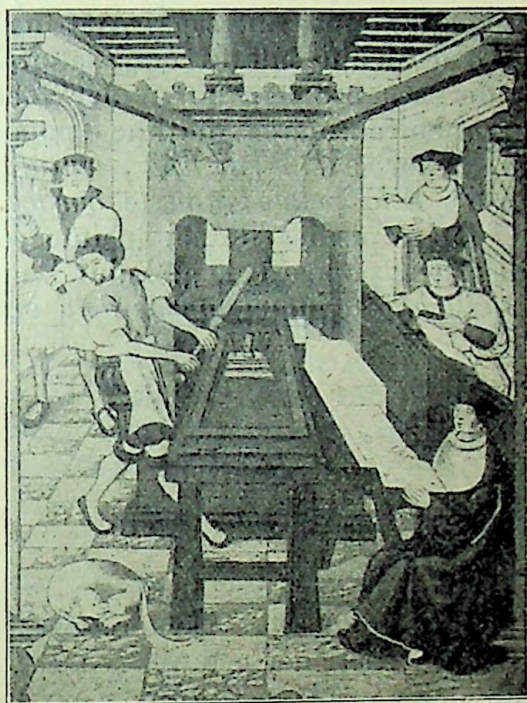
5. Tiparul.

Deși hârtia fabricată din cârpe era destul de eficientă, totuși cărțile erau foarte scumpe în Evul mediu, căci erau scrise cu mâna. Cu copierea se ocupau mai ales călugării

Gutenberg.

prin mănăstiri. Se înțelege cât de grea era o astfel de muncă și cât de rare erau aceste cărți. Călugării medievali cunoșteau însă xilografia, adică gravura în lemn. Pe plăci de lemn lustruite se săpau chipurile de sfinți și de regi, se ungeau cu cerneală și se aplicau apoi pe hârtie. Cu vremea, unii xilografi săpau sub gravură diferite cuvinte și fraze. Un olandez, Laurelius Coster, a întocmit în felul

O tipografie din vremea Renașterii.

acesta o întreagă carte, cu chipurile sfinților și cu texte scurte privitoare la viețile lor. El munci însă foarte mult, căci a trebuit să sculpeze atâtea plăci de lemn câte pagini avea cartea. Pentru a scăpa de această muncă, un german din orașul Mainz, Ioan Gutenberg, se gândi să facă literele mobile. Alăturându-le apoi, el alcătui cuvinte rânduri și pagini. În chipul acesta, cu aceleași litere se tipăreau cărți întregi. Când văzu că lemnul nu rezistă multă vreme, Gutenberg făcu literele din metal și le-a

pus într'o *presă*. Gutenberg se întovărăși cu un giuvaergiu bogat din Mainz, anume *Ioan Fust*. La anul 1455 apăru *Biblia latinească*, prima carte tipărită.

Prin discipolii lui Gutenberg, noua invențiune se răspândi în mai toate țările. Și în Țara Românească se găsea pe la anul 1508 o tipografie în limba slavonă, la *Mănăstirea Dealului*. Tiparul este cea mai de seamă dintre toate invențiunile omenesti. Prin tipar s'a ajuns la răspândirea științelor în lumea întreagă. Atât în vremea veche cât și în Evul Mediu cultura era, datorită lipsei de cărți, un bun de care profitau un număr foarte mic de oameni. Restul omenirii, marea mulțime a popoarelor trăia în întuneric și în barbarie. *Prin tipar, cultura ajunge la îndemâna tuturor, dela palate până la bordee*. Nici granițele nu mai pot împiedica de aci înainte schimbul de cultură între diferitele popoare ale globului. Se poate spune că *adevărata civilizație a lumii începe dela inventarea tiparului*.

II.

1. Decăderea comerțului oriental

Marea Mediterană, aproape pustie în prima parte a Evului Mediu, era în vremea cruciadelor străbătută în toate direcțiile de flotele venețiene, genoveze, etc. Sprijinite de cruciați cetățile italiene au stabilit puternice legături comerciale în bazinul oriental al Mării Mediterane și până la Marea Neagră. Corăbierii și neguțătorii italieni au pătruns și prin țările noastre, și făcură așezări aproape de țarmul mării (*Chilia și Cetatea Albă*).

Prin caravane, legăturile comerciale au fost extinse și mai departe până în *Persia, India și China*; mai ales comerțul de mirodenii cu India luase o mare dezvoltare.

După cruciade însă, *stăpânirea turcească* se întinse în voie asupra Asiei și asupra unei mari părți din Africa. Am văzut că nu trecu mult și Turcii năvăliră și în Europa. Sub loviturile lor Imperiul Bizantin se năru și Constantinopolul căzu. Urmările acestui fapt au fost foarte

importante. Cucerirea turcească a întrerupt legăturile comerciale întemeiate de negustorii italieni și a provocat o mare criză a economiei apusene. Comerțul răsăritean al cetățitorilor italiene a fost în mare parte ruinat. Dar Europeanii nu se puteau lipsi de comerțul cu țări din care le veneau atâtea produse prețioase, mirodeniile mai ales. Astfel se născu nevoia găsirii unui nou drum către Indii, nu prin Orient ci prin Oceanul Atlantic.

2. Dezvoltarea comerțului oceanic. Descoperirile Italianilor și Portugezilor.

Decăderea comerțului oriental a avut ca urmare imediată, dezvoltarea comerțului maritim occidental. Acum Marea Nordului și Marea Mănecei încep a fi străbătute de numeroase flote. Orașele din Țările de Jos își întocmesc flote din ce în ce mai puternice; legături comerciale strânse încep între Țările de Jos, Spania și Portugalia.

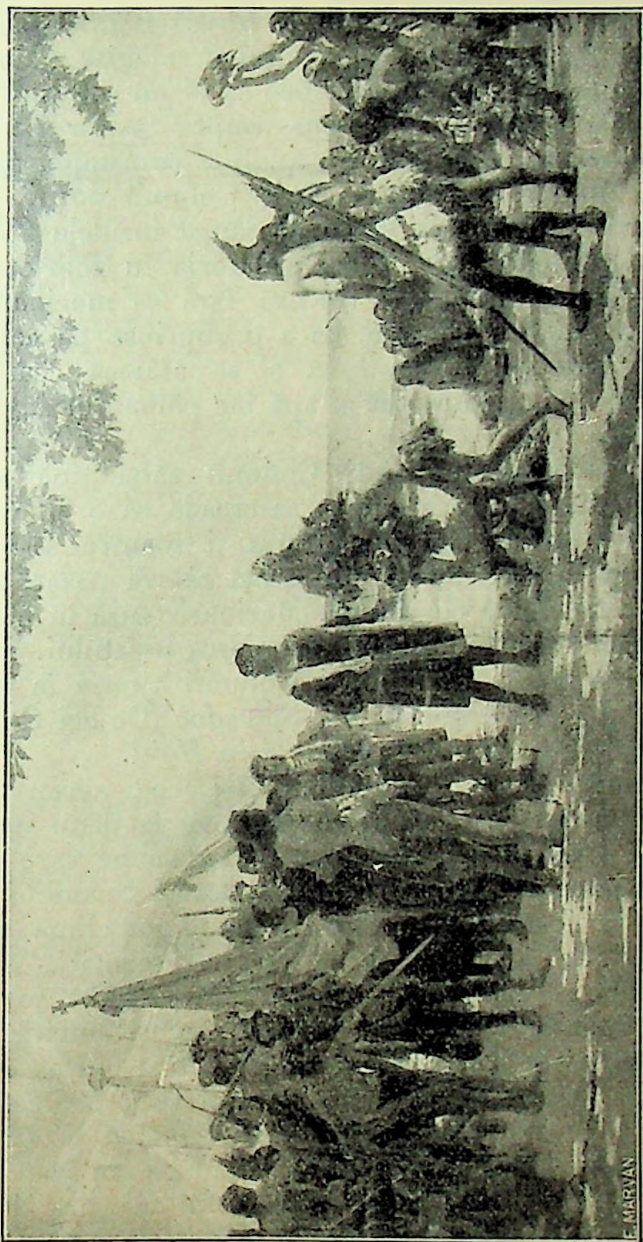
Dar, lipsa busolei împiedica călătoria în largul Oceanului; ba, ignoranța făcuse pe mulți dintre marinari să creadă că pământul este întins ca o tîpsie și că înaintînd prea mult corabia ajunge la un punct unde marea și pământul se sfîrșesc și totul se prăbușește într'o cascadă fără fund. Când însă au avut busola marină, corăbierii au înaintat cu curaj. Meritul primelor călătorii mari revine Italianilor. Genovezii sînt cei dintîi cari descoper insulele Canare, în veacul al XIII-lea, iar în anul 1291 încercară, găsirea drumului maritim către Indiile orientale; tot ei reușesc să facă mari progrese în domeniul cercetărilor geografice și astronomice. Aceia însă cari au știut să profite de noua orientare a comerțului european către Atlantic și să ducă mai departe, descoperirile, au fost Portughezii. Locuind dealungul țărmului Atlantic, avînd deci baza navală la îndemîna, ei au întrecut pe Italianii a căror puncte de plecare se aflau la o distanță prea mare. Indată ce comerțul oceanic începu să se desvolte, după anul 1400, Portughezii, din păstori și agricultori se transformară ca prin farmec în negustori și navigatori. Pentru ca poporul să părăsească fără părere de rău vechile îndeletniciri, exemplul cel dintîi îl dădu chiar regele Ioan I. Fără a sta mai

mult pe gânduri, se făcu el însuși neguțător, iar pe fiul său Henric (1460), îl făcu conducătorul corăbiilor sale. Tocmai atunci o parte din comerțul italian era în decădere iar Englezii și Francezii nici nu aveau încă flote comerciale. Regele Ioan I și-a dat seama că momentul nu trebuie pierdut. Intreg poporul portughez urmă exemplul familiei regale; comerțul oceanic luă repede avânt. Începură, cum era și firesc, cu țarmurile Africii, pe care ocolind-o sperau să ajungă în India. Ocupară insulele *Madera*, *Canare*, și *Azore* și descoperiră *Capul Alb*, *Capul Verde* și *Guinea*. In sfârșit trecură și Ecuatorul despre care se credea că nu poate fi trecut din cauza căldurii care face ca marea să fiarbă. Scăpați din regiunea ecuatorială, Portughezii înaintară mai repede. Un corăbier curajos, *Bartolomeu Diaz*, ajunsese până la capul sudic al Africii, dar îngrozit de furtunile ce văzu acolo, fu nevoit să se întoarcă. Douăzeci de ani înaintarea corăbierilor portughezi fu oprită de teama acestor furtuni; vârful Continentului african fu denumit în vremea aceasta: *Capul furtunilor*. Dar regele portughez, *Ioan al II-lea*, fiind convins că acest cap este ultima piedică grea în drumul către Indii, îi schimbă numele în *Capul bunei Speranțe*. La anul 1498, unul dintre cei mai vestiți navigatori din vremea aceea, *Vasco de Gama*, izbuti să treacă Capul în fruntea unei mici flote și străbătând *Oceanul Indian*, să debarce în portul *Calicut*, pe țarmul Indiei. Curând Portughezii începură cuceririle în India și întemeierea de colonii. Avură însă mult de luptat cu *Indienii* și mai ales cu *triburile mahomedane*. În luptele acestea s'a distins prin eroismul său un alt vestit navigator, *Albukerc*, socotit întemeietorul imperiului colonial Portughez.

3. Descoperirea Americii. Cristofor Columb.

Drumul către Indii descoperit de navigatorii portughezi era lung și plin de primejdii. Învățații, dându-și seama că pământul este rotund, începură să îndemne pe corăbieri să meargă în Indii prin apus, trecând deci peste Oceanul Atlantic. Dar nici ei mai învățați dintre oamenii de atunci nu și-au dat seama cât este de mare Oceanul și

că în drum se mai află un continent. Un genovez, *Cristofor Columb*, sub influența astronomului florentin, *Toscanelli*, alcătuiește un proiect de călătorie spre Indii *prin apus*,

Columb primește daruri din partea căpeteniilor Pieilor-roșii.

dar concetățenii săi îl luară drept un aventurier; ba unii îl crezură nebun deabinelea. Scrise și regelui portughez, care încuraja pe navigatorii dornici de descoperiri, dar învățații acestui rege respinseră și ei proiectul lui Columb. După ani de așteptare, Columb se adresează reginei *Isabela*, a Castiliei; bucuroasă că tocmai atunci cucerise *Grenada*, *Isabela* îi dădu trei corăbii și încheie cu el un contract prin care îi dădea titlul de vice rege asupra țărilor pe care le va descoperi și o zecime din avuțiile ce aștepta să găsească. În ziua de 3 August 1492, Columb porni; avea în total 90 de marinari. Trecu pe lângă insulele Canare și merse neconținut spre Apus. Călătoria fu foarte grea. Săptămâni după săptămâni trecură fără ca marinarii să mai vadă pământul, Curând frica îi cuprinse pe cei mai mulți. Se încheiase prima lună și se sfârșea cea de a doua decând trăiau între cer și apă iar pământul făgăduit nu se zărea.

Cu mare greutate izbuti Columb să-și țină marinarii în ascultare, căci începură să creadă că o mare nenorocire îi pândea. Curând începu și foamea să-i chinuiască. Dar iată că într-o dimineață câteva păsări se așezară pe catargurile corăbiilor. Marinarii fură în culmea bucuriei, căci păsările vesteau apropierea uscatului. Într-adevăr în ziua de 12 Octombrie, Columb ajunse la insula *Guanahani* pe care o boteză *San-Salvador*. De aci Columb pluti către sud și ajunse în *Cuba* și în *Haiti*.

Locuitorii pe care Columb îi găsi acolo aveau pielea arămie. Convins că a ajuns în India el le dădu numele de *indieni*. Deși nu găsiră aurul și perlele pe care spera seră să le găsească în mari cantități, totuși Spaniolii fură fermecați de frumusețea acestor regiuni cu clima dulce, cu câmpuri de flori, cu aerul pur, cu vegetația bogată și parfumată și cu păduri uriașe, pline cu tot felul de păsări cântătoare. După ce întemeie o mică colonie, Columb se întoarse în Spania și fu primit la curtea regală cu o pompă strălucită. În urmă, el mai făcu trei călătorii descoperind și alte insule, între care *Jamaica* și *Antilele*, locuite de triburi cari se hrăneau cu carne de om (*canibali*); în ultima călătorie el atinse continentul la gura *Orenocului*. În vremea aceasta izbucniră revolte în coloniile în-

temeiate, așa încât Columb fu silit să dea unele pedepse mai aspre. Atunci dușmanii începură intrigile contra lui. Regina Izabela trimise pentru cercetare chiar pe unul dintre cei mai înfocați vrăjmași ai lui. Marele navigator avu astfel un sfârșit dintre cele mai triste. Fu pus în lanțuri și trimis în Spania. Când îl văzu în lanțuri Izabela fu înduioșată de soarta lui și îl liberă, dar vechiul contract nu mai fu respectat.

Desărcinat de titlurile și funcțiunile sale, bătrân și istovit, el mai încercă o călătorie, dar fără succes. Muri la anul 1506, în 20 Mai, *fără să știe că a descoperit un mare și bogat continent*; din această cauză urmașii n'au botezat continentul după numele lui, ci după al aceluia care l-a descris întâia oară: florentinul *Amerigo Vespucci*. După moartea lui Columb, încercările de a ajunge în India prin Apus continuă. În anul 1520 pleacă o nouă flotă spaniolă sub comanda viteazului *Magelan*. După ce străbătu Atlanticul către miază zi Magelan ocoli *America de Sud* și ajuns în *Oceanul Pacific*. Abia acum, drumul către Indii, visat de Columb, era deschis. Magelan ajunse în sfârșit în insulele *Filipine*, la răsăritul Indiei, dar fu omorât de sălbateci. O mare parte din marinarii săi se întoarseră în Europa pe drumul lui Vasco de Gama, adică pe la Capul Bunei Speranțe. Acesta fu *primul ocol al pământului* (1522).

4. Imperiul colonial Spaniol. Conchistadorii. Ferdinand Cortez. Pizaro, Almagro.

Încă depe vremea când trăia Columb, Spaniolii încheiară cu papa un acord prin care Biserica le ceda toate țările cari vor fi descoperite dincolo de insulele Azore. Deși faima despre bogăția lumii noi era foarte mare, totuși nu toată lumea avea curajul să întreprindă astfel de călătorii cari durau luni și chiar ani de zile. Atunci fu o întrecere între cei bravi și dornici de aventuri. Răsăriră mai ales din rândurile marinarilor și militarilor, o sumă de bărbați energici și întreprinzători, dornici să imite viața marilor descoperitori dinaintea lor. Pe mulți îi mâna mai

mult dorința de înavușire, sau cum s'a zis, *goana după aur*. Intre aceștia au fost chiar unii a căror caracter lăsa foarte mult de dorit. *Dar trebuie să recunoaștem că fără îndrăsneala lor nebună, cucerirea și colonizarea lumii celei noi ar fi întârziat încă multă vreme*. Acești aventurieri porneau însă în bande mici de câte 3—400 de oameni, armate cu câteva tunuri și loveau armate indigene de zeci și sute de mii de oameni. Alături de descoperitori trebuie deci să recunoaștem dar și meritele „*conchistadorilor*“ (cuceritorii). Intre cei mai vestiți au fost *Ferdinand Cortez* care a supus Mexicul, *Pizaro* care a cucerit Perul și *Almagro*, care cuceri Chili. Mexicul, Peru, Chili, și toate celelalte cuceriri mai vechi alcătuiră laolaltă imperiul colonial Spaniol.

LECȚIA XXII.

Renașterea.

1. Originele Renașterii.

Prin Renaștere se înțelege mișcarea artistică și culturală din Italia, între anii 1450—1550. Această mișcare răspândită apoi în tot restul Europei, a avut de model civilizația Greco-Romană. De aceea a și fost numită această mișcare *Renaștere*, socotindu-se că după epoca de decădere a civilizației din Evul Mediu, cultura antică a renăscut. Epoca Renașterii în Italia a fost precedată de o mișcare premergătoare, numită *Prerenștere*.

Cauzele Renașterii sânt mai multe. În primul rând trebuie să socotim *desvoltarea burgheziei italiene* în orașele cari făceau negoț cu Orientul. Florența și Veneția au căpătat din cauza acestui negoț imense bogății, cu care se ridicau palate, biserici și statui. A doua cauză a Renașterii este *contactul Italienilor cu civilizațiile din Orient*, pe unde umblau negustorii. De altfel după căderea Constantinopolului sub Turci, mulți învățați și scriitori bizantini se adăpostiră în Italia, aducând cu ei scrierile vechi grecești, care astfel putură fi răspândite în toată Italia. A treia

cauză a Renașterii este *descoperirea tiparului*, care a îngăduit răspândirea învățaturii în straturi tot mai largi. De altfel trebuie să mai ținem seamă de faptul că în Italia erau *urmele civilizației Romanilor*; peste tot se vedeau ruinele palatelor și templelor ridicate de împărații romani, iar prin mănăstiri se păstrau scrierile poetilor latini. Când Italienii s'au înstărit și au putut să ducă o viață mai ușoară, grație bogățiilor adunate, au început să imite monumentele și scrierile ce se aflau în țara lor.

1. Arhitectura în vremea Renașterii.

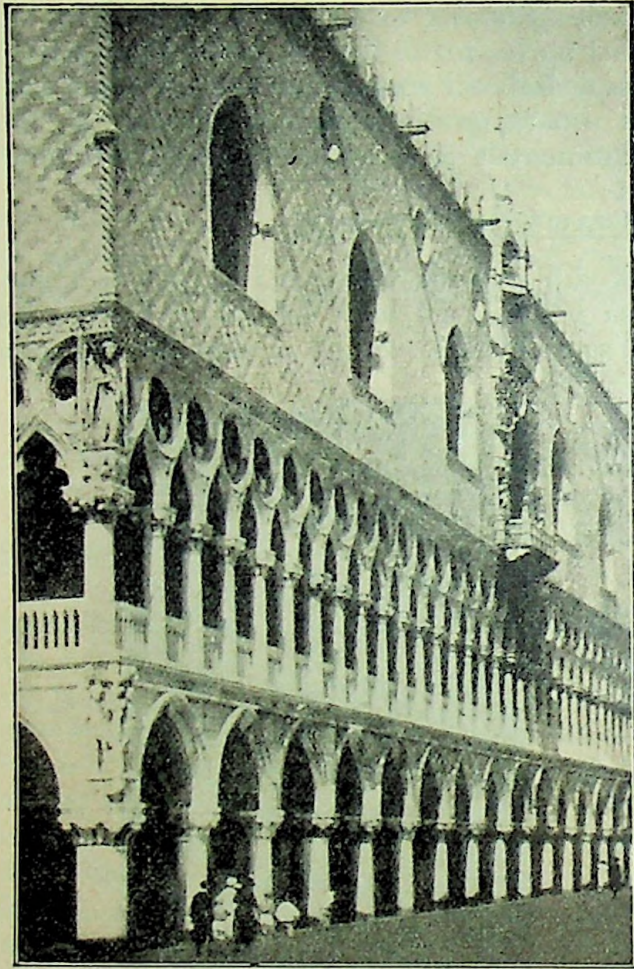
Unul din centrele Renașterii a fost de sigur Roma, unde papa *Leon X*, un mare iubitor de lucruri frumoase, a pus să se reînnoiască vechile monumente ale orașului și

Michel Angelo.

în special palatul papilor, *Vaticanul* și biserica *Sf. Petru*. Reclădirea bisericii Sf. Petre a fost încredințată marelui artist *Michel-Angelo*, originar din Florența. El a reclădit-o într'un stil nou, care se aseamănă cu acela al templelor grecești. Cum se știe, aceste temple erau de mar-

moră și înconjurate cu coloane; în timpul Renașterii însă, s'a adăugat de-asupra și o cupolă, ceea ce lipsea în arta grecească. Acest stil nou se numește *stilul Renaș-*

Palatul Dogilor din Veneția.

terii. Biserica Sf. Petru avea cea mai mare cupolă din lume, pentru vremea aceea; i s'a adăugat mai târziu. de jur împrejurul pieții din față, o colonadă rotundă împodobită cu statui.

Un alt centru artistic al Renașterii italiene a fost *Flo-*

rența, care se afla pe atunci sub cărmuirea ducilor din familia *Mediciș*. În special *Lorenzo de Mediciș* s'a înconjurat de artiști și de poeți și a înfrumusețat orașul său cu biserici, palate și vile pe dealurile din împrejurimi. La Florența e de remarcat în special *Domul*, îmbrăcat cu plăci de marmoră albă și verde, având alături un *campanil* (clopotniță), și în față capela pentru botezuri (*baptisteriul*) cu porți de bronz sculptate, închipuind scene din viața Mântuitorului. Autorul acestor porți, poreclite *porțile raiului*, este *Lorenzo Ghiberti*.

Stilul Renașterii s'a răspândit în scurt timp în toată Europa apuseană, înlăturând stilul gotic caracteristic arhitecturii din Evul Mediu. Astfel regii Franței și-au transformat vechiul palat *Luvru*, reclădindu-l în stilul Renașterii. Dar către sfârșitul Renașterii, și mai ales în veacul al XVI-lea, acest stil a degenerat, din cauza numărului prea mare de ornamente și de statui ce înăbușe simplitatea liniilor. Această decadență a stilului Renașterii se numește *stilul baroc*.

3. Sculptura în vremea Renașterii.

În Evul Mediu sculptura luase o mare desvoltare pentru ornamentarea catedralelor gotice. Dar sculpturile gotice neglijau frumusețea corpului omenesc urmărind expresia religioasă a figurilor. În epoca Renașterii au început însă să fie desgropate din pământ statuile antice grecești și romane, care reprezentau corpuri de atleți în mișcare, zei de o frumusețe perfectă. Deși adesea aceste statui erau fragmentare și le lipsea câte odată chiar capul, chiar în această stare au arătat oamenilor care era idealul de frumusețe în antichitate. Principii italieni așezau aceste sculpturi în palatele și în parcurile lor. Artiștii Renașterii au început să le imite și să nu mai reprezinte sfinți în extazul rugăciunii, ci oameni plini de viață și de sănătate, în mișcare.

Cel mai mare sculptor al Renașterii a fost tot *Michel-Angelo*, care pe lângă aceasta era arhitect, poet și pictor, excelând în toate aceste ramuri. De altfel este o caracteristică a Renașterii, *universalitatea* artiștilor în toate domeniile artei.

Michel-Angelo a sculptat numai în marmoră de Carrara. Statuile sale cele mai vestite sânt: *Moise* de pe mormântul papei Iuliu II, cu expresie de mândrie divină și de superioritate neatinsă, apoi mormintele familiei Medicis

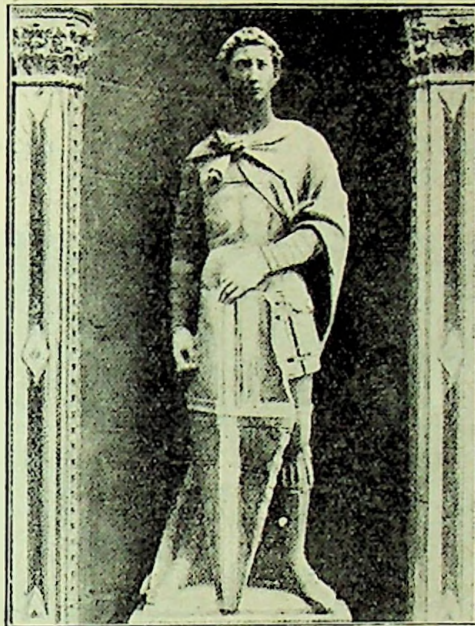

Moise.

din Florența, reprezentând în marmoră patru figuri ome-
nești ce simbolizează Noaptea, Ziua, Dimineata și Seara.

Michel-Angelo este sculptorul energiei, a puterii fi-
zice mândre și neîndurate. El era un om urât și disprețuia
pe semenii săi, socotindu-i moleșiți și lași. Lucra numai
noaptea, ca să nu fie turburat, avea o uriașe putere de
muncă și cioplea blocuri colosale de marmoră, pe care le
lăsa apoi adesea neisprăvite, dacă vre-un amănunt nu eșia

după gustul său. De multe ori se certa chiar cu papa, când acesta voia să-i impună gustul său.

Statuia Sfântului Gheorghe (de Donatello).

Statuia condottierului Colleone de sculptorul Verrocchio (Veneția).

Un alt sculptor, care spre deosebire de Michel-An-
gelo s'a inspirat mai ales din sculptura medievală, a fost
Donatello, care a creat statui cu expresii dureroase și chi-
nuite (Sf. Ioan Botezătorul, Coborârea depe Cruce, etc.).

4. Pictura în vremea Renașterii.

Pictura în vremea Renașterii a fost de două feluri:
pictura murală, în care culorile se aplicau pe tencuiala u-

Lionardo da Vinci.

medă și se combinau cu aceasta (*fresca*) și *pictura pe pânză în culori de ulei*. Pictura cu ulei a fost descoperită în Olanda, puțină vreme înaintea Renașterii și de acolo a fost importată în Italia.

Subiectele picturii Renașterii sânt *portretele* sau *compozițiile* cu personaje numeroase. În portret se urmărea psihologia personajilor și diferite expresii ale sentimentelor; în compoziții, gruparea armonioasă a figurilor și repartizarea culorilor.

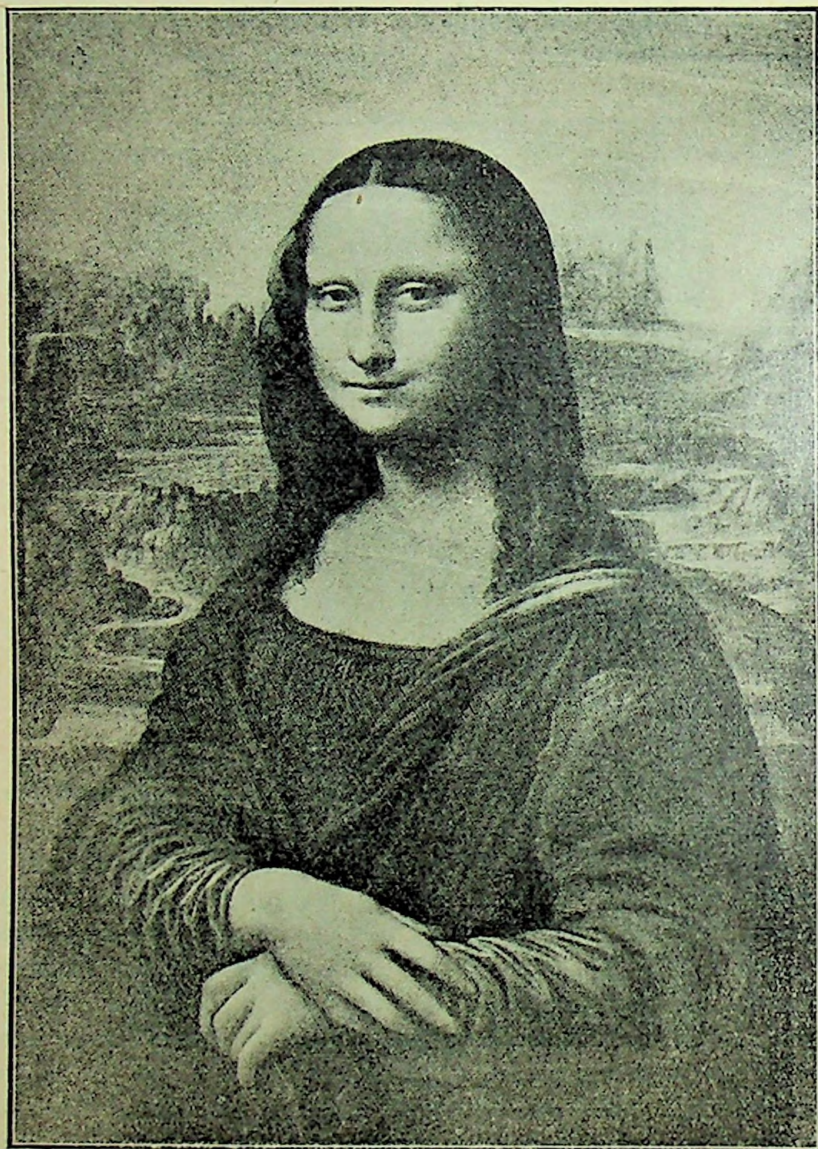

Portret de pictorul german Albert Dürer (1471—1528).

Unul dintre cei mai mari pictori ai Renașterii italiene a fost *Lionardo da Vinci*.

Era un om foarte învățat, s'a ocupat și cu fizica, a încercat chiar să construiască un aeroplan. Dintre picturile sale cea mai vestită este *Cina cea de Taină*, zugrăvită pe pereții sălii de mâncare a unei mănăstiri din Milano. Apostolii sânt reprezentați la masă, în clipa când Isus le spune că va fi trădat. Artistul studiază sentimentele fiecărui; pe fața unora se oglindește mânia, pe a altora neîncrederea, uimirea, durerea, etc. În mijlocul lor stă Isus senin și pregătit pentru jertfa cea mare. Tot Lionardo da Vinci a pictat *Gioconda*, portretul unei nobile italiene cu un surâs misterios pe buze. Acest portret a fost cumpărat de regele Franței, Francisc I, în palatul căruia fusese invitat Lionardo și unde și-a sfârșit zilele.

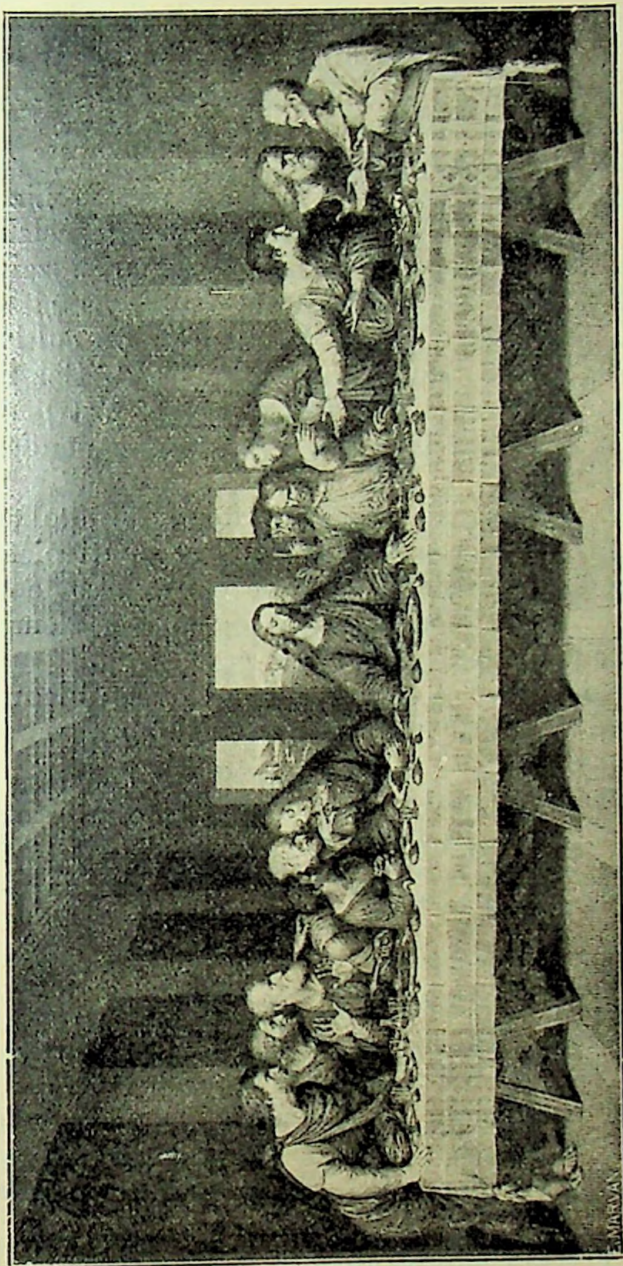
Un alt pictor mare italian a fost *Rafael* din *Urbino*, care a lucrat picturile de pe pereții camerelor Vaticanului,

Gioconda.

și *madonele*, chipuri ale Maicii Domnului, având ca model țărânci tinere din regiunea Romei. Picturile lui Rafael

sânt neîntrecute în privința compoziției armonioase și a

Cina cea de taină de Leonardo da Vinci (Mănăstirea S-ta Maria delle Grazie, Milano).

luminii. El a fost sărbătorit de toți; era un tânăr fericit și iubitor de fast, dar a murit la vârsta de 37 de ani.

Și Michel-Angelo a lucrat pictură; vestita *Judecată din Urmă*, pe pereții *Capelui Sixtine* din Vatican. Sus se vede Isus, tânăr ca un atlet grec, înconjurat de sfinți; el face cu mâna un gest răzbunător și toți păcătoșii se prăbușesc în iad. Tot peretele este acoperit de figuri în cădere, cu diferite atitudini și expresii.

O școală de pictură deosebită s'a dezvoltat la *Veneția*. În acest oraș multă vreme a predominat arta bizantină, din cauza legăturilor cu Orientul. Astfel este celebră biserica *San Marco*, acoperită pe dinăuntru cu mozaicuri în stil bizantin. Dar stilul Renașterii a pătruns și aci l-a *Veneția* s'a dezvoltat o școală de pictură care cultiva mai ales culorile bogate, stofele orientale, luxul. Cel mai de seamă pictor venețian a fost *Tizian*, care a fost *portretist*. Toți regii și împărații din vremea aceea își comandau portretul lui *Tizian*.

Pictura italiană s'a răspândit în multe alte țări. În *Tările de Jos* (Belgia și Olanda) au fost mulți pictori celebri în vremea Renașterii. Spre deosebire însă de cei italieni, ei erau *realiști*, adică pictau oamenii așa cum sânt, cu toate scăderile lor.

Cei mai însemnați au fost *Rembrandt*, în picturile cărui se văd contraste puternice între umbră și lumină (*clar-obscurul*) *Rubens* și alții.

În Spania, la curtea regilor erau pictori cari făceau portretele nobililor în haine scumpe și luxoase, călări pe cai plini de foc. În special marele pictor *Velasquez* a fost meșter în asemenea picturi.

5. Literatura.

În vremea Renașterii s'a răspândit foarte mult citirea operelor antice. Oamenii de atunci nu se mulțumeau însă, ca cei din Evul Mediu, să copieze scrierile vechi, ci căutau să le guste frumusețea și să le imite. Studiul antichității se numește *humanism*; humaniștii au editat scrierile filosofilor și scriitorilor antici, răspândindu-le apoi în toată lumea.

Dar, precum am văzut, încă la premergătorii Renașterii, literatura se scrie acum în limba națională a fiecărui popor, nu numai în latinește.

Dintre scriitorii italieni sânt doi autori de epoei: *Ariosto*, autorul lui *Orlando Furioso*, în care descrie faptele lui Roland, inspirat din epoea medievală, *Chanson de Roland*. *Torquato Tasso* a scris epoea *Gerusalemme Liberato*, în care se inspiră din faptele cruciaților și cântă eliberarea Ierusalimului.

Și proza politică a avut reprezentanți de seamă în Renașterea italiană. Cel mai însemnat a fost *Nicolo Machiavelli* din Florența. Fiind secretar al ducilor din Florența, a observat de aproape politica statelor italiene și a scris *Il Principe* în care dă sfaturi principilor asupra felului cum trebuie să guverneze. Machiavel este un precursor al luptătorilor pentru unitatea Italiei. El spune că Italia nu trebuie să mai fie despărțită într'o mulțime de stătuțe, așa cum era pe vremea lui, ci trebuie să formeze *armate naționale*, care să lupte pentru patria lor. Machiavel însă admite ca pentru aceste scopuri frumoase să se întrebuițeze orice fel de mijloace, omoruri, trădare și înșelăciune (*Machiavellism*), luând ca exemplu pe un principe italian fără scrupule, *Cezar Borgia*, nepotul papii.

Literatura italiană s'a răspândit și în alte țări prin profesorii care erau angajați la curțile nobililor și a regilor.

În Franța avem romane satirice, dintre care cel mai vestit este *Gargantua și Pantagruel* al lui *Rabelais*. Este un roman satiric în care se oglindește toată societatea franceză cu diferitele clase sociale, *nobili, burghezi și clerici*.

În Spania se vede aceeași tendință spre romanele satirice. *Cervantes* a scris *Don Quihote dela Mancia*, în care înfățișează un cavaler rătăcitor, ce pornise călare pe o mărtoagă prăpădită, înarmat cu niște arme găsite într'un pod, ca să caute aventuri și să facă dreptate. El se luptă cu morile de vânt, pe care le ia drept niște uriași și în cele din urmă se face de răs. Scriitorii din vremea Renașterii, când drumurile erau sigure și muncile câmpului se făceau în liniște *sub protecția regilor*, nu mai admiră luptele zădarnice ale *cavalerilor din Evul Mediu*, ci își bat joc de ei.

În Anglia a trăit un foarte mare dramaturg, *Shakes-*

peare, un actor care mergea din loc în loc cu trupa lui și-și scria singur piesele pentru teatrul său. Piesele lui Shakespeare au subiect istoric, însă valoarea lor stă mai ales în analiza psihologică. El studiază remușcarea criminalilor (*Macbeth*), gelozia (*Othelo*), dragostea (*Romeo și Julieta*) și lupta interioară a unui spirit superior, care trăește în visurile sale cu realitatea urâtă a vieții (*Hamlet*). În aceste piese Shakespeare a amestecat tragedii sguđuitoare cu părți hazlii; el n'a mai păstrat unitatea antică, ci le-a împărțit în multe scene, cari se petrec în locuri și la epoci diferite. Asemenea piese se numesc *drame*.

6. Știința.

Știința vrăjitoarească a Evului Mediu a fost părăsită în urma marilor invențiuni, despre care am învățat. În vremea Renașterii s'au făcut multe descoperiri științifice de mare valoare. Cel dintâi, un învățat polonez, Copernic, a descoperit că pământul se învârtește împrejurul soarelui și nu soarele împrejurul pământului, cum se credea până atunci. După el, un învățat italian Galilei a scris o carte arătând același lucru. El era un mare astronom și a descoperit luneta astronomică, cu care a observat cel dintâi inelele lui Saturn. Biserica din Roma a socotit însă că învățătura lui Galilei despre mișcarea pământului este potrivnică dreptei credințe și l-a amenințat cu arderea pe rug, dacă nu va renunța la aceste păreri. Galilei, silit fiind, a renunțat; se zice însă că părăsind sala unde erau adunați judecătorii bisericești, ar fi strigat: Și totuși se mișcă (pământul).

De asemenea au înflorit în Italia studiile geografice. Călătorii italieni au, după cum am văzut, meritul celor mai mari descoperiri. Ei au desemnat, în special la Veneția și la Genova, cele mai vechi hărți al continentelor și ale mărilor; în aceste hărți adesea se văd și țările noastre.

Reforma Religioasă.

1. Precursorii reformei.

Mutarea sediului papalității la Avignon și decăderea autorității papale în urma Cruciadelor au produs în lumea creștină din Apusul Europei curente de reformă a bisericii. Încă din Evul Mediu s'au ridicat glasuri împotriva atotputerniciei papale și a felului cum era organizată biserica catolică. În Anglia, Wiclif, profesor la Universitatea din Oxford la sfârșitul veacului al XIV-lea s'a ridicat împotriva primatului papal, spunând că fiecare biserică trebuie să fie independentă. Deși Wiclif a fost condamnat pentru învățăturile sale, el a putut să-și termine viața în liniște. Partizanii săi însă, porecliți Lolarzii, provocară o răscoală sângeroasă împotriva bisericii; această răscoală a fost înăbușită în sânge (1427).

O formă mai gravă a luat încercarea de reformă din Boemia (Ceho-Slovacia de azi), provocată de Ioan Hus, profesor și rector al Universității din Praga pela 1393. Hus era un om slab fizicește. El ducea o viață de ascet. Ca predicator al curții regale, a răspândit învățătura unei biserici libere, fără ierarhie, fără bogății și cu liturghia în limba națională. El a tradus chiar, împreună cu prietenul său Jeronim de Praga, cărțile sfinte în limba cehă. Regele Boemiei, care era în același timp și împărat al Germaniei și rege al Ungariei, Sigismund de Luxemburg, îl chiamă pe Hus la sinodul dela Constanța (în Elveția), dându-i o scrisoare, prin care-i garanta siguranța personală. Cu toate acestea sinodul îl condamnă ca eretic, desleagă pe împărat de jurământul dat prin scrisoare și ordonă ca Hus să fie ars de viu (1416). Cehii auzind de condamnarea lui Hus se răscoală împotriva împăratului sub conducerea lui Ioan Zisca și alungă oștile lui Sigismund din Boemia. Țăranii cehi înarmați cu coase și topoare se luptară erotic pentru a răzbuna pe eroul lor național; așezările lor militare se numeau Tabor (după numele muntelui Ta-

bor din țările sfinte) de unde derivă și în limba românească cuvântul *tabără*. Husiții fiind în cele din urmă învinși de către împărat, unii din ei și-au găsit adăpost în Ardeal și în Principatele române, în vremea lui *Alexandru cel Bun* și a lui *Ștefan cel Mare*. Ei au răspândit la Unguri și la Români idea liturghiei în limba națională și cele mai vechi traduceri de texte bisericești românești se atribue propagandei husite (secolul XV).

2. Cauzele Reformei.

Precursorii reformei, din Anglia și din Boemia, au pregătit spiritele pentru marile schimbări ce s'au produs în rândurile unei părți dintre credincioșii bisericii catolice; pe la începutul veacului XVI. De fapt această reformă a însemnat întemeierea unei noi religii creștine: religia luterană sau evanghelică. Cauzele care au produs această mișcare sânt mai multe. În primul rând reforma poate fi socotită ca o mișcare națională și în același timp democratică. Oamenii de jos cari mergeau la biserică nu înțelegeau liturghia, deoarece se făcea în limba latină. De aceea reforma a fost în primul rând o mișcare împotriva limbii latine și pentru limbile naționale. Firește că o asemenea mișcare nu s'a născut la popoarele latine, unde tradiția limbii latine era mai bine întemeiată, ci la popoarele de gîntă germană. În al doilea rând reforma s'a ridicat împotriva luxului și a bogăției frunțașilor bisericii. Reformatorii spuneau că nu se cuvine ca adevărații creștini să trăiască în mijlocul poporului și să fie ei însăși oameni din popor. De aci se vede și tendința democratică a reformei. Pe de altă parte credincioșii din diferite țări nu voiau să mai asculte de papă, care era departe, în Italia, ci voiau să aibă o biserică națională, cu conducători locali.

În sfârșit humanismul, cu cercetările sale și progresele științifice au făcut ca mulți oameni să nu mai vrea să creadă fără a cerceta, ci să tindă spre o credință, în care să-și facă o convingere proprie din citirea atentă a cărților sfinte.

3. Martin Luther.

Martin Luther, întemeietorul reformei, s'a născut în Germania, la *Eisleben*, la 1483. De tânăr s'a călugărit și fiind un om învățat, a ajuns profesor de teologie la Universitatea din *Wittemberg*, înființată de electorul de Saxonia, care i-a fost protector în tot timpul vieții. Luther nu era

Martin Luther.

un om de acțiune, ci mai mult un mistic și un scriitor distins; adesea însă, apare în scrierile sale ca un inspirator de luptă și de violențe. El era de o sinceritate brutală, dar foarte iubit și ascultat de elevii săi. În sufletul său se dedeau adesea lupte; pe de-o parte simția *datoria* de a se supune bisericii, ca un fiu al ei, pe de alta necesitatea unei credințe mai curate, interioare, neconstrânse de forme și de porunci venite din afară.

Ceiace l-a hotărât pe Luther să rupă cu biserica papală a fost o călătorie pe care a făcut-o la Roma, unde a văzut că papa Leon X se ocupă mai mult cu arta decât cu grija sufletelor. După întoarcerea sa, a venit și la Wittenberg un călător anume Tetzel, care vindea pe bani indulgențe, adică scrisori ale papii pentru iertarea tuturor păcatelor. Luther s'a revoltat, văzând acest comerț cu cele sfinte și a lipit pe poarta bisericii un protest, în care spunea că iertarea păcatelor nu se poate dobândi pe bani, ci numai cu fapte bune. Tetzel la rândul său, lipi pe aceeași poartă un răspuns la protest, în care spunea că vânzarea indulgențelor se face pentru o faptă evlavioasă: ridicarea bisericii Sf. Petru din Roma. Protestul lui Luther găsi un mare ecou în Germania, unde poporul de jos era foarte apăsător mai ales de impozitele puse de episcopi și în genere pentru biserică. Auzind de protestele ridicate în Germania, papa a excomunicat pe Luther, trimițând o bulă în acest sens la universitatea din Wittenberg. Luther a luat scrisoarea de excomunicare și a ars-o în piață în mijlocul elevilor săi. Astfel el s'a despărțit definitiv de biserica catolică (1520). Mai târziu Luther s'a lăsat și de călugărie și s'a căsătorit.

În toată Germania, atât principii, cât și poporul de jos, au trecut în masă la credința lui Luther. Împăratul Germaniei, Carol V, îngrijat de această mișcare a convocat un sinod la Worms, la care a chemat și pe Luther, spre a-l împăca cu catolicii. Luther s'a prezentat în fața sinodului și a susținut cu dărzenie părerea lui. Împăratul și clerul n'au cutezat să-l condamne, ca odinioară pe Hus, pentru că Luther era susținut de o mare parte din principii germani. Pentru ca să scape însă pe Luther de dușmanii săi, electorul de Saxa l-a ținut ascuns în castelul său de la Wartburg, unde a tradus în limba germană Biblia. Traducerea Bibliei de către Luther a fost temeliea noii credințe și în același timp un model de limbă literară pentru scriitorii germani de mai târziu. De la Luther ne-au mai rămas și așa zisele „Convorbiri la masă“, culese de prietenii săi, în care se văd părerile lui asupra credinței și în genere asupra Germaniei.

Mai târziu reforma întinzându-se în toată Germania

de nord, Luther s'a putut reîntoarce la catedra sa dela Wiltemberg, unde și-a terminat în liniște viața. Principii, cărora Luther le-a îngăduit să ia pe seama lor moșile bisericii trecură în masă de partea lui, și din Germania reforma s'a întins apoi și în alte țări din Europa.

Principiile Reformei

Temeliile reformei lui Luther se găsesc expuse în „Confesiunea dela Augsburg“, care este mărturisirea de credință a noii religii prezentate la 1530 la sinodul dela Augsburg. Autorul acestei confesiuni este *Filip Melancton*, prieten al lui Luther și învățat humanist.

Noua religie s'a numit în diferite feluri. I s'a zis *luterană*, după numele întemeietorului ei, *evanghelică*, pentru că această religie se întemeiază pe Evanghelie, nerecunoscând învățăturile părinților bisericii, scrise dela evangheliști încoace.

I se mai zice și *protestantă*, pentru că luteranii au protestat împotriva hotărârilor sinodului dela Augsburg, care interzicea propagarea credinței lor în Germania. Cele mai însemnate principii ale religiei luterane sânt următoarele: în privința credinței, fiecare credincios este liber să citească Biblia și Evanghelia și să le interpreteze cum va dori, fără să fie constrâns de autoritatea bisericii. Prin aceasta, religia luterană este o religie internă, care se adresează conștiinței și raționamentului fiecăruia. Dar prin acest exces de libertate individuală, luteranismul nu mai reprezintă o forță unitară, care ascultă de un singur șef, cum este catolicismul.

Ceiace a adus însă succesul noii religii a fost introducerea limbii naționale în biserică, în locul limbii latine. Biblia, Evanghelia și Liturghia au fost traduse și toți oamenii puteau acum să le citească în limba lor. Acest lucru a atras de partea lui Luther poporul de jos, care nu știa latinește și nu înțelegea slujba în biserică făcută în această limbă.

Pe de altă parte Luther a impus ca preoții și fruntașii bisericii să ducă o viață simplă și ca biserică să nu aibă moșii și să nu pue impozite. *Urișele stăpâniri ale bi-*

sericii care cuprindeau provincii întregi, au fost confiscate și luate pe seama regilor și a principilor. Intre altele Prusia, care aparținea ordinului călugăresc al Cavalerilor Teutoni, a fost în întregime secularizată de ultimul mare maestru al ordinului, care a trecut la luteranism și a devenit duce al Prusiei. Numeroși principi din Germania, care voiau să se îmbogățească pe socoteala bisericii, au trecut din această cauză la religia luterană.

De asemenea Luther n'a mai recunoscut un șef suprem al bisericii, cum este papa sau patriarhii, ci a hotărât ca fiecare biserică să se cărmuiască deosebit, în frunte cu preoții ei, numiți pastori. El a întemeiat astfel biserici naționale în locul bisericii universale. Prin aceasta luteranismul se apropie de ortodoxie, care și ea admite existența bisericilor naționale, cu șefi localnici și cu liturgia în limba țării. Tot o asemănare cu ortodoxii este și faptul că păstorii au dreptul să se căsătorească și să întemeieze o familie.

Slujba în biserică luterană a fost cu totul simplificată; s'au suprimat icoanele din biserică, la slujbă se citește părți din Evanghelie, păstorul ține o predică, iar credincioșii cântă în cor cu toții cântece bisericești. Dintre taine n'au mai rămas la luterani decât două: botezul și cununia.

5. Răspândirea Reformei și urmările ei.

Reforma s'a răspândit mai ales în țările de gîntă germană. Dintre Germanii propriu ziși au rămas catolici cei din sudul Germaniei, în special Bavarezii, precum și Austriacii. În schimb au trecut la reformă țările scandinave: Suedia, Norvegia și Danemarca, apoi Olanda și Elveția germană, prin predicatorul Zwingli, și în sfârșit Anglia. În Anglia reforma are o formă deosebită. Regele Henric VIII supărat că papa nu voia să-i îngăduie divorțul cu soția sa (ruda lui Carol V din Germania), declară rupte legăturile cu papalitatea și se căsătorește din nou, (de altfel a avut șase soții). Astfel prin voința regelui se introduce reforma în Anglia, iar regele a fost declarat șef al bise-

ricii, cum a rămas până în zilele noastre. Această biserică cu un șef civil se numește *Anglicană*. Pe lângă reforma din statele germane avem și o reformă de caracter francez. E adevărat că la popoarele latine reforma a prins mai

Ioan Calvin.

puțin, totuși și în Franța s'a ridicat un mare reformator *Jean Calvin*. Chiar înainte de Luther se iviseră în Franța oameni învățați cari cereau o reformă a bisericii, însă ideile lor nu au putut să se răspândească în popor. Calvin întemeindu-se pe reforma luterană a publicat în limba latină o carte, intitulată „*Instituția religiei creștine*“, în care

stabilește bazele unei reforme. Pe lângă principiile reformei luterane, el a mai introdus și predestinația, (adică fiecare om este predestinat de Dumnezeu să fie rău sau bun), înlăturându-se astfel liberul arbitru. Calvin a suprimat din biserică și crucea socotind-o ca instrumentul de fortură al Mântuitorului. Numeroși nobili francezi și poporul din diferite provincii trecură la calvinism; și azi încă se mai află în Franța un mic număr de calviști. De asemenea calvinismul a trecut în Olanda, în Scoția și în Ungaria. În Ungaria au trecut la calvinism în special Ungurii din Ardeal, care pe atunci era condus de anume principii deosebiți din nobilimea ungurească. Fiind amenințat de catolici, Calvin s'a retras în orașul Geneva, în Elveția, unde a pus bazele unei republici calvine; în scurt timp au trecut la calvinism aproape toți Elvețienii francezi.

Reforma a avut urmări importante și pentru cultură. Traducerea cărților sfinte în limbile naționale a ajutat la dezvoltarea limbii literare și a literaturilor naționale. Lucrările literare și științifice, care până atunci erau scrise numai în latinește, au început să fie redactate în limbile fiecărui popor.

Asupra ortodoxilor reforma n'a avut succes. La Români s'a încercat în mai multe rânduri introducerea reformei: de pildă prin domnul Moldovei, de origine greacă, Jacob Heraclide Despotul, care a fost repede alungat de boeri. Mai multă influență a exercitat reforma asupra Românilor din Ardeal. Acolo Ungurii trecuseră la calvinism și prin sinodul dela Aiud declarară și pe Români calviști. Dar afară de câțiva protopopi, Românii ardeleni au păstrat vechea lor credință ortodoxă. Pe de altă parte Sașii din Ardeal au trecut la religia luterană, la îndemnul unui reformator, Ioan Honterus din Brașov, care a transformat în biserică luterană și vestita Biserică Neagră din Brașov. Pe atunci toate cărțile bisericești ale Românilor erau scrise în slavonește. Reformații din Ardeal îndemnară și pe Români să le traducă în românește. La îndemnul Sașilor din Brașov un meșter tipograf, diaconul Corressi, a tipărit în acel oraș primele cărți bisericești în românește între anii 1550—1580. Deși Românii n'au

părăsit ortodoxia, ei au fost influențați de reformă prin introducerea limbii românești în biserică. Astfel reforma a avut o influență literară și asupra Românilor.

LECȚIA XXIV.

Francisc I și Carol V

1. Casa de Habsburg.

Am văzut în ce împrejurări, pe la sfârșitul veacului al XIII-lea, s'a ridicat familia de Habsburg. La capătul unui sfert de veac de anarhie cumplită (*marele interregn*), principii germani, ca și Papa, speriați de puterea mereu crescândă a regilor capetieni s'au hotărât să aleagă un împărat. Nu l-au ales din rândul vechilor dinastii cu mare autoritate — tocmai pentru că libertățile lor feudale să nu fie strunite ca în vremea lui Frederic Barbarosa; l-au ales pe contele *Rudolf de Habsburg* (1243—1291) om foarte inteligent, foarte viteaz, dar cu domenii puțin întinse, deci nereprezentând nici un pericol pentru principii electori și pentru marii feudali ai Germaniei. Feudele de baștină ale lui Rudolf de Habsburg erau în *Alsacia* și *Elveția*. La anul 1279, învingând pe regele boem Ottocar — care a și murit în luptă — el puse mâna pe *Austria* — vechea marcă carolingiană dela Răsărit (*Ostmark*); regele boem ocupase fără îndreptățire această țărișoară germană. Astfel s'au legat în anul 1279 destinele familiei Habsburg de Austria, care în vremea aceia, nu reprezenta un ținut prea întins și nici prea bogat. După moartea lui Rudolf principii începură să se teamă de autoritatea mereu crescândă a acestei familii, așa încât aduseră la tronul Germaniei casa de *Luxemburg* care deținu coroana imperială un veac. Ultimul împărat din această casă a fost Sigismund, contemporanul lui Mircea. Dela anul 1438 principii electori luară obiceiul să aleagă împărați *numai din casa de Habsburg-Austria*, așa încât această familie deveni *familia imperială a Germaniei*. Primul Habsburg încoronat după Sigismund a fost Albert de Austria (1438—39). A-

cestuia îi urmă Frederic III (1440—1493) care a domnit peste o jumătate de veac. Acum sporiră prin căsătorii mai mult decât prin războaie posesiile Casei de Austria. Fiul lui Frederic, *Maximilian I*, luă pe *Maria de Burgundia*, moștenitoarea Țărilor de Jos și a ducatului Franche-Comté. *Filip cel Frumos*, fiul lui Maximilian luă de soție pe *Ioana*

Carol Quintul.

de Castilia, moștenitoarea Regatului celor două Sicilii, a Spaniei și a Americii. Astfel, fiul acestora, Carol de Austria moșteni la începutul secolului al XVI-lea toate țările amintite mai sus. La anul 1515 Carol de Austria, în vârstă numai de 16 ani urmă la tronul Spaniei lui Ferdinand Catholicul. El se numi Carol I.

Patru ani mai târziu, murind împăratul Maximilian, Carol fu ales și împărat al Germaniei sub numele de Carol V (Quintul).

2. Carol Quintul.

Dela Carol cel Mare nici un suveran nu mai avusese încă atâta putere și atâtea țări sub sceptrul său. Carol

al V-lea era un om de o rară inteligență, fin, șiret, și de o energie puțin obișnuită. Ca înfățișare era slab și palid, în realitate dispunea de multă forță fizică și mai ales de o rară sprinteneală și dibăcie în luptă. S'a dovedit capabil atât pe terenul militar cât și pe cel politic. Pentru reușita planurilor lui politice s'a servit de toate mijloacele, chiar de jurământul fals. Dela început, Carol avu de luptat cu mari greutăți, dar le învinse pe toate prin firea sa perseverentă. Astfel nobilimea din Germania și mai ales din

Stradă îngustă dintr'un oraș medieval din Provence.

Spania, vestită prin mândria și ambiția ei, nu vroia să se plece sub autoritatea regală; în Țările de Jos, locuitorii orașelor libere, mândri de avuțiile și cetățile lor, amenințau în orice clipă cu armele pe cel nu le-ar respecta privilegiile, Italia și Sicilia erau jefuite de piraiți Arabi iar în Răsărit, pe cursul Dunării, armatele turcești înaintau neconținut amenințând Viena. Dar cele mai mari greutăți le avu Carol depe urma desbinărilor religioase. *Idealul său a fost să restabilească o unitate politică și religioasă desăvârșită pe tot întinsul țărilor ce moștenise.* El a nădăjduit că va putea înfăptui cu protecția Bisericii, *acea împărăție universală, care să cuprindă toate popoarele Apusului,*

așa cum încercase să facă Carol cel Mare. S'a înșelat însă. Cu toate victoriile ce avu, el nu-și putu atinge ținta *din cauza deosebirilor naționale și a celor religioase provocate de reforma lui Luther*. Dar ceea ce l-a împiedicat iarăși ca să-și realizeze idealul, au fost și războaiele purtate cu regele francez *Francisc I*. Contemporanul lui Francisc și a lui Carol al V-lea în Anglia era *Henric al VIII-lea*. Acesta a fost un om viteaz, dar dedat cu toul vieții de plăceri. El s'a amestecat mereu în certurile de pe continent.

3. Francisc I

Francezii erau încercuiți acuma din toate părțile de împărăția lui Carol V. Lucrul acesta îi îngrijora. Dar avură și ei noroc de un rege tânăr, voinic, brav și inteligent.

Francisc I

Ca un adevărat om din vremea Renașterii, Francisc a sprijinit cultura, ocrotind pe artiști și pe învățați. În vremea lui s'au pus bazele *Colegiului Franței* și sub influența ide-

ilor italiene s'au creiat mari opere de artă și construcțiuni. Atunci a fost refăcut și mărețul palat *Luvru*. La curtea lui Francisc a lucrat mai multă vreme pictorul italian *Lionardo da Vinci*. Sub Francisc I regalitatea franceză devine cu totul absolută. Nobilii, parte de bună voe, parte fiindcă sărăciseră, încep să renunțe la viața izolată în castele și se strâng în jurul regelui. Astfel începu nobilimea franceză viața de curte.

4. Lupta pentru stăpânirea orașelor italiene și flamande.

Un alt motiv de ură între cele două mari monarhii pornea din dorința pe care o aveau și regii francezi și cei spanioli ca și împărații germani de a stăpâni bogățiile orașe din Italia și Flandra. Se vedea bine încă de pe atunci că puterea statelor și a monarhiilor se susține în primul rând pe orașe, pe burghezie. Cu cât un monarh avea în stăpânirea sa mai multe orașe și mai înfloritoare, cu atât avea și mijloace mai puternice (bani, arme, flote, oștiri). Clasa feudală ca și cea țărănească erau lipsite de bani și deci în imposibilitate de a susține statele. Aceste clase puteau da doar luptători. Dar luptele pentru stăpânirea orașelor italiene sânt mult mai vechi; la ele au participat și înaintașii lui Francisc I. Astfel, Carol VIII, urmașul lui Ludovic XI făcuse o expediție și ajunsese până la Neapole, dar o coaliție a principalelor orașe în frunte cu papa, cu împăratul Maximilian al Germaniei și cu Ferdinand Catolicul regele Spaniei — la care se alăturaseră și Elvețienii — îl siliseră să se retragă înapoi peste Alpi. Urmașul său, Ludovic al XII-lea (1498—1515) reîncepu luptele pentru Italia — pentru Milan și Lombardia în primul rând — dar se lovi din nou de concurența Spaniolilor și a împăratului german. La acestea s'a mai adăugat o mișcare cu caracter italic național pornită din îndemnul războinicului papă Iuliu II (1503—1513) care urmărea unificarea Italiei și eliberarea ei de străini. Francezii fură bătuti și alungați din Italia; meritul acestei înfrângeri s'a datorat în primul rând Elvețienilor, cari alcătuiau o admirabilă infanterie în solda Milanului, și Spa-

niolilor cari sub Ferdinand Catolicul ajunse eră să dispună de o mare putere militară. Prin dibăcia acestui rege Spaniolii rămaseră stăpânii Italiei; i-a favorizat însă foarte mult și moartea Papei Iuliu II apărătorul independenței italiene.

5. Năvălirea lui Francisc în Italia.

Marignano (1515). Inceputul rivalității dintre Francisc I și Carol V.

Tânărul rege francez și cei mai de seamă cavaleri ai regatului nu puteau uita dureroasă înfrângere a lui Ludovic XII în Italia. El se hotărî să încerce din nou cucerirea Milanului. Pentru a surprinde pe Elvețieni cari pândeau în trecătorile Alpilor, Francisc și cavaleria franceză săvârșiră un marș de mare îndrăzneală: trecură de-a dreptul peste Alpi disprețuind cele mai mari primejdii.

La Marignano se dădu o mare bătălie. Infanteria elvețiană a atacat pe cavaleri cu un elan fără pereche. Fără ajutorul Venețienilor situația Francezilor era grea. Copleșiți, Elvețienii pierdură bătălia, iar Francisc ocupă Milanul. În urma acestei victorii regatul francez se ridică din nou în văzul celorlalte state. Dar acțiunea lui Francisc în Italia nemulțumi pe Carol V care considera Milanul ca feudă a Casei de Austria.

Intre cei doi monarhi erau și unele resentimente personale deoarece Francisc candidase și el la coroana imperială. Ambii căutară alianța regelui englez Henric VIII care trecu de partea lui Carol Quintul.

6. Războaiele dintre Francisc I și Carol Quintul

Intre cei doi puternici monarhi începură o serie de războaie crâncene. În primul războiu Francezii fură trădați de Carol de Burbon un mare senior, rudă cu Francisc. Fiind un om foarte ambițios, acest senior se aliase cu Henric VIII al Angliei pentru a lua tronul lui Francisc. Deși atacat și de Englezi și de Spanioli și de Germani

Francisc rezistă eroic. La *Pavia*. (1525) în Italia, se dădu lupta hotărâtoare. Elvețienii, cari se aflau în solda Francezilor de rândul acesta, fugiră când apărură trupele lui Carol V. Francisc I s'a luptat ca un viteaz din legende, dar fu învins și luat prizonier. Dus la Madrid, el nu putu suporta multă vreme închisoarea și semnă sub jurământ un tratat prin care renunța la Italia, la Tournai, la suzeranitatea asupra Flandrei și promitea și Burgundia, la care Carol V ținea fiindcă se înrudea prin femei, cu vechea casă domnitoare de acolo. Indată însă ce scapă din închisoare, Francisc nu vroi să respecte acest tratat, spunând că i-a fost smuls cu sila. El avu de partea lui și pe *Papa Clement VII* care îl deslegă de jurământul dat lui Carol. Apoi se încheie o alianță între Francisc, Papa, Henric al VIII-lea regele Angliei și în care intrară mai mulți principii italieni. Astfel începu un nou război. În armatele germane se înrolară mulți luterani, dornici de luptele contra Papei. Plătite de *Carol de Burbon*, trupele germane intrară în Italia și înaintară până la Roma pe care o jefuiră în mod groaznic. Dar și Burbon își găsi moartea acolo. Bandele lui nu cruțară nici bisericile. La Vatican, instalară o tabără, iar soldații făcură focul în mijlocul palatului.

Împăratul Carol V fu foarte măhnit de purtarea acestor mercenari germani. *În vreme ce creștinii se luptau între ei, Turcii zdrobiră pe Unguri, le desființară regatul și continuau să înainteze.* Ingrijorat de pericolul turcesc, precum și de progresele propagandei luterane, Carol se grăbi să pună capăt luptelor. El se împacă cu Papa și sili din nou pe Francisc să renunțe, prin tratatul încheiat la Cambrai, (1529), la pretențiunile asupra Milanului. Se văzu însă curând că nici această pace nu va dura căci Francisc nu putea suporta atotputernicia împăratului german. Pentru reușita planului său politic el nu s'a dat înlături dela o alianță cu „ereticii“, adică cu principii protestanți germani — și chiar cu „necredincioșii“, adică cu Turcii. La anul 1531 avu loc înțelegerea între principii germani protestanți și regele Franței, iar la anul 1533 a sosit la curtea lui Francisc o ambasadă turcească, trimisă de sultanul *Soliman II Magnificul*. Nu trecu mult și regele francez, profitând de moartea ducelui Milanului, își încercă ia-

răși norocul armelor; nu reuși însă nici de data aceasta. În cele din urmă se încheie o pace de 10 ani la Nisa, în anul 1538. Înainte însă ca termenul acesta să se încheie războiul reizbucni pentru a patra oară. Acum intraseră în război și Turcii ca aliați ai lui Francisc. Flota turcească s'a unit cu cea franceză și au jefuit țărmurile Italiei de Sud și insulele grecești. Ba, Francisc nu se sfii să dea corăbiilor turcești și o bază navală la Toulon. *Aceasta ne arată cât de mult slăbise sentimentul religios în vremea Renașterii.* În fața intereselor politice acest sentiment nu mai avea nici o însemnătate. Ce departe sântem de vremea și de mentalitatea oamenilor din vremea cruciadelor. Luptele durară și de data aceasta ani de zile. Henric al VIII-lea al Angliei intră și el în luptă împotriva lui Francisc. În cele din urmă Carol V ocupat cu luptele împotriva principilor protestanți încheie pace. Tratatul se semnă la Crespy (1544). Francisc renunță definitiv la pretențiunile sale asupra Italiei și Flandrei, iar împăratul german renunță la Burgundia. Luptele dintre Francezi și Englezi au continuat încă doi ani până ce, obosiți și unii și alții de vărsarea de sânge înceiară pacea dela Ardres (1546). În primăvara anului următor atât Francisc I cât și Henric al VIII-lea muriră. *Henric al II-lea* fiul lui Francisc continuă însă luptele pentru Italia. Nouă ani mai târziu, Carol V, îmbătrânit și bolnav, abdică lăsând Germania fratelui său Ferdinand iar Spania cu toate țările supuse ei, fiului său *Filip al II-lea.*

Idea împărăției universale, sub sceptrul Habsburgilor, căzuse. Meritul acestei mari izbânzi revine în primul rând lui Francisc. Aceasta pare că a fost menirea lui și nu a murit până ce nu a văzut zorile împlinirii ei.

Contra reforma. Războaiele religioase. Spania-Anglia-Franța.

1. Cauzele religioase, economice, sociale și politice ale războaielor religioase.

Simpatia, cu care popoarele au primit reforma lui Luther, a făcut ca șefii bisericii catolice să se gândească serios la o îndreptare. Papii căutau să recâștige pe credincioși prin stârpirea abuzurilor, prin reorganizarea vechilor ordine de călugări și prin întemcerea altora noi (atunci s'a întemciat ordinul Iezuiților, organizat de spaniolul *Inigo de Loyola*). Intrebuințară și mijloace blânde, făcură și încercări de împăcare într'un vestit conciliu la Trident (1545), dar nu mai puțin se folosiră și de mijloace crude, de persecuție, închiziție, războaie, etc. Mișcarea pentru înăbușirea reformei, poartă în istorie, numele de *contra-reformă*. Meritul cel mai mare l-au avut în această mișcare Iezuiții. — Contra-reforma a adus multe îndreptări Bisericii, dar a ațâțat peste măsură pasiunile religioase și a deslănțuit războaie care au însângerat un secol și mai bine Europa. Luptele religioase cele mai crâncene avură loc în Spania, în Anglia și în Franța. — Papa Paul IV a avut un rol activ; el a înrăurit mult asupra suveranilor.

Dar, pe lângă *cauzele religioase* au fost *însă* și *cauze economice* cari au întezit luptele religioase și le-au dat un caracter din ce în ce mai violent. Valul de metale prețioase — aur și argint — ce venea din cele două Americi a provocat în domeniul economic o adevărată revoluție. Comerțul și industria iau acuma o dezvoltare și mai mare. Din rândurile burgheziei, a navigatorilor și a conchistadorilor se ridică în Portugalia și Spania, ca și în Anglia și Franța, o *clasă de capitaliști* cari încep a specula asupra tuturor bunurilor. Acum se organizează *societăți* pe acțiuni, *companii* comerciale și industriale și *bănci*; la Anvers, ia naștere *bursa*. Abundența aurului și argintului și nu mai puțin *speculațiunile* la care s'au dat

acești capitaliști au provocat o mare ridicare de prețuri. Dela începutul veacului al XVI-lea până către sfârșitul lui prețurile s'au împătrit. Acest dezechilibru economic a provocat un dezechilibru social. Cei dintâi greu loviți au fost nobilii și micii proprietari. Acum bogăția începe a sta mai mult în bani decât în pământ. Ne mai putând rezista scumpetei o mare parte din nobilime se ruinează. Castelele și fiefurile multora dintre ei intrară în posesiunea noilor îmbogățiți. O parte din nobilime găsește reazem la curțile regilor unde funcțiunile erau bine plătite. Dar în aceste funcțiuni intrau un număr limitat. Cei mai mulți, și mai ales cei mai mici, încep să simtă mizeria. Ei nu mai văd scăparea decât în războaie care să le dea prilejul de a-și reface averile. Astfel când izbucnesc luptele religioase, nobilimea sărăcită era disponibilă, gata să ia partea oricăruia dintre partidele de luptă. Tot așa, oamenii din popor sărăciți îmbrățișează și ei cariera armelor; profesiunea de mercenar a înflorit foarte mult atunci. Într'unele state, cum a fost de pildă în Franța, au fost și unele cauze cu caracter politic care au întezit și mai mult luptele — după cum vom vedea mai jos. Urmărind desvoltarea luptelor religioase din secolul al XVI-lea în Europa, trebuie să avem în vedere toate aceste cauze enumerate mai sus.

2. Spania. Filip al II-lea și Țările de Jos. Lupta cu Anglia.

Spaniolii profitaseră cei mai mult de aurul Americii. Depozitele acumulate în decursul veacurilor de Pieile roșii fuseseră jefuite, iar imperiile lor au fost unele desființate iar altele impuse la tributuri grele. Un regim de spoliatiune de o sălbăticie nemai pomenită se întemeia oriunde debarcau Spaniolii. Jafurile conchistadorilor în Mexic și Peru au rămas de pomină. La acestea se adăogau exploatările miniere. Astfel, numai din minele dela Potori (descoperite în 1545) aduceau în Spania câte 300.000 de kgr. de argint în fiecare an. Îmbogățirea aceasta lesnicioasă a desobișnuit pe Spanioli de muncă. S'a format astfel o clasă de funcționari și militari, cari cu curtea laolaltă trăiau

într'o viață de lux și petreceri din jefuirea coloniilor și din neconținute războaie. Dar o clasă care consumă numai, dar nu produce, nu are niciodată deajuns. Luxul, castelele, flotele, armatele și războaiele costau imens; Spaniolii aveau neconținut nevoie de bani. Aceasta era situația când tronul Spaniei fu ocupat de *Filip al II-lea*. Acesta era fiul lui Carol Quintul. A fost de un fanatism catolic fără de pereche. Adesea spunea: „*mai bine să nu domnesc, decât să domnesc peste eretici*“. Avea o fire închisă și crudă. Două lucruri a urmărit în tot decursul vieții sale: să stârpească pe protestanți și să fie un monarh absolut. O singură amintire frumoasă ne-a lăsat domnia lui Filip II: *distrugerea fotei turcești la Lepanto*, flotă neînvingătoare până atunci. Imperiul lui Filip II cuprindea: *Spania, America, Țările de Jos*, o mare parte din *Italia*, posesiuni întinse în *Africa și Indiile*. Filip era nemulțumit însă, că tocmai în imperiul său se găsea cuibul celor mai fanatici protestanți. Acest cuib îl forma bogata negustorie din *Țările de Jos*.

Întăriți prin comerțul și prin industria lor de țesături, danteluri și metalurgie, locuitorii Țărilor de Jos trăiau o viață politică aproape independentă. Carol V înțelegând însemnătatea activității lor economice pentru un stat modern, le lăsase o deplină libertate de mișcare. Deși trecuseră în număr foarte mare la luteranism, totuși el nu i-a combătut cu mijloace brutale. Chiar la Anvers — cetatea protestanților — care avea peste 100.000 de locuitori și devenise o piață comercială internațională, purtarea lui a fost cât se poate de moderată și chiar tolerantă. Lucrurile s'au schimbat cu totul când tronul Spaniei a fost ocupat de Filip. Având nevoie neconținută de bani, el puse mari impozite asupra comerțului olandez. Locuitorii însă nu vroiră să se supună cererilor de bani. De aci izbucni conflictul. Animatorii rezistenței olandeze erau firește protestanții. Indignat de rezistența lor și ațâțat de iezuiți, Filip se hotărî să-i stârpească. Trimise întâi pe sora sa, *Margareta de Parma* și pe cardinalul *Granvella*. Venirea Margaretei cu funcționari spanioli, și purtarea lui Granvella mai ales, făcură pe Olandezi să se revolte. Atunci Filip II trimise pe teribilul Duce de Alba, om fără milă. Se în-

ființă o curte de judecată de o asprime fără pereche: „*Tribunalul de sânge*“. Zeci de mii de oameni fură arși, iar peste 100.000 — dintre cei mai bogați — fugiră prin alte țări, în Anglia mai ales. Totuși Olandezii nu disperară. Sub comanda unui șef viteaz, *Wilhelm de Orania*, ei au început o luptă crâncenă pentru independență. În cele din urmă, Wilhelm birui pe Ducele de Alba. Olandezii formară *Uniunea dela Utrecht* (1579) și continuară luptele contra Spaniolilor. Ei aleseră ca șef al Uniunii, un fel de președinte de republică, pe *Wilhelm*. Deși Wilhelm fu omorât de un ucigaș plătit de Filip, compatrioții săi continuară lupta conduși de fiul lui Wilhelm. În cele din urmă, ajutați de regele Francez, *Henric IV* și de regina *Elisabeta a Angliei*, Olandezii înlăturară stăpânirea spaniolă. Filip, furios pe regina Angliei pentru că ajutase pe Olandezi, trimise împotriva ei o flotă numeroasă. Era așa de sigur de o victoria acestei flote încât în mândria lui o numi: *invincible armada*. Pentru ca nu cumva victoria să rămână ne cântată, el trimise și pe *Lope de Vega*, vestitul poet al Renașterii spaniole, ca să se inspire din actele de vitejie al Spaniolilor. Dar o furtună, distruse în mare parte această flotă; resturile ei fură sfărâmate de Englezi. Războaiele numeroase și persecuțiile religioase avură urmări triste pentru Spania. O mare sărăcie se abătu asupra țării, după moartea lui Filip II. După *decăderea economică*, curând veni și *decăderea politică* a Spaniei. Ne mai având flotă puternică stăpânirea mărilor trecu în mâinile Englezilor și Olandezilor.

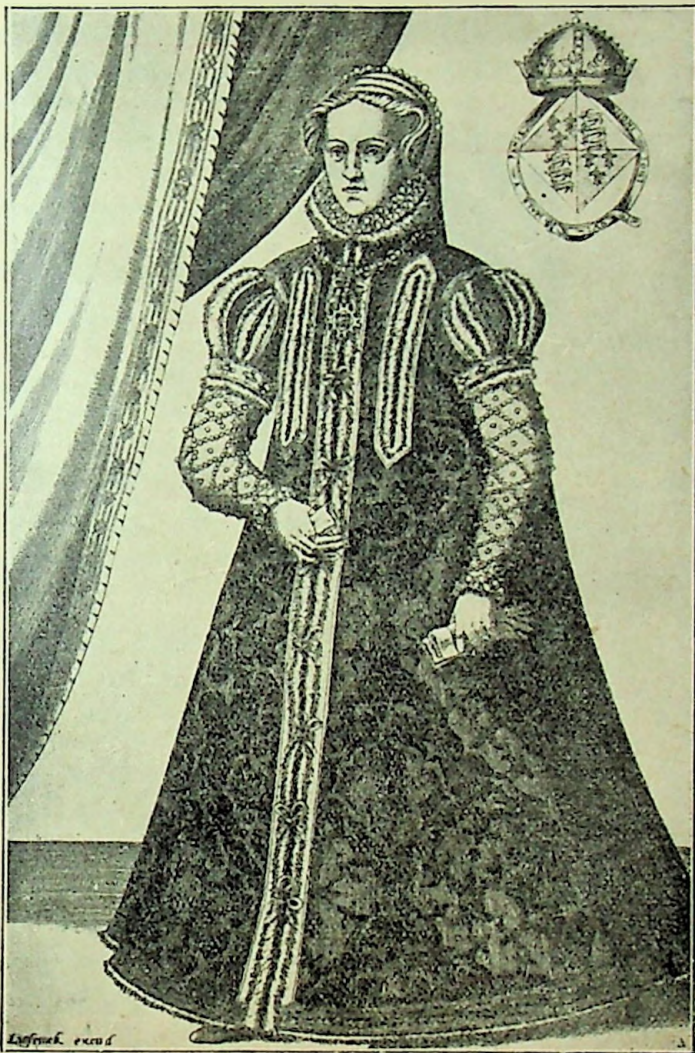
3. Anglia. Luptele religioase.

Elisabeta (1558—1603)

459.

Știm că în Anglia, Reforma a fost introdusă de regele *Henric VIII*, care se certase cu Papa. La anul 1558, tronul fu ocupat de *Elisabeta*, fiica lui Henric al VIII-lea, femeie inteligentă și instruită. Sub domnia Elisabetei, Anglia ajunse o mare putere maritimă și comercială. Mai ales după ce *Invincible armada* fu distrusă, Anglia rămase stăpâna mărilor. Refugiații flamanzi întemeiară nu-

meroase fabrici. unde formară un mare imperiu. Tot acum apărură mulți corăbieri englezi de seamă, între cari vestitul *Drake*. Acesta făcu *ocolul lumii*. El a adus *cartofii*

Regina Elisabeta a Angliei.

din America. Tot acum luă naștere o mare mișcare de colonizare către America. În fruntea acestei mișcări a fost *Walter Raleigh*. El întemeie *Virginia*, prima colonie en-

gleză, la anul 1584. Acesta este începutul Statelor Unite. În Orient, Elisabeta încheie tratate de comerț cu Turcii și cu Petru Șchiopul, domnul Moldovei. Desvoltarea

Maria Stuart.

negotului a provocat în Anglia mai mult ca în toate celelalte țări o mare revoluție economică și socială. Și aici vechea noblețe feudală începe să decadă iar în locu-i se ridică clasa de mijloc, burghezia de na-

vigatori și negustori aventurieri. Aceste transformări economice și sociale vor avea în viitor, mari repercusiuni în domeniul politic: parlamentul va triumfa asupra regalității. În interior, Elisabeta a continuat opera tatălui ei. Organiză și întărește Biserica anglicană și persecută cu mare asprime celelalte confesiuni, pe catolici și pe puritani mai ales. Atunci începu marea emigrație puritană către America. Din cauza ajutorului dat protestanților olandezi, avu războiul cu Filip II; după cum am văzut, regele spaniol fu învins.

Catolicii la rândul lor cerură ajutor Mariei Stuart, regina Scoției. Aceasta trăise mai mult la curtea franceză, căci fusese măritată cu regele Francisc al II-lea, unul din fii Caterinei de Medicis. Era vestită pentru frumusețea ei. Rămânând văduvă ea părăsi cu multă părere de rău Franța și merse în Scoția pentru a ocupa tronul acestei țări. Fiind catolică înfocată ea veni în conflict cu protestanții scoțieni. Din cauza modului ei ușuratic de viață, poporul — atârșat de fanaticul Ioan Knox, șeful presbiterienilor scoțieni — o ura. De teamă, Maria Stuart fugi la curtea Elisabetei, dar aceasta bănuind-o că are legături cu catolicii, o închise într'un castel. În acest timp, catolicii se revoltară împotriva Elisabetei; se organiză chiar un complot pentru omorârea ei. Răsculații fură înfrânți, complotul fu descoperit iar Maria fu dată în judecată ca instigatoare și complice. Tribunalul o osândi la moarte.

Domnia Elisabetei a fost strălucită și pe terenul artelor și al literaturii. Atunci a trăit Shakespeare (1564—1616) cel mai mare autor de teatru.

4. Franța. Caterina de Medicis.

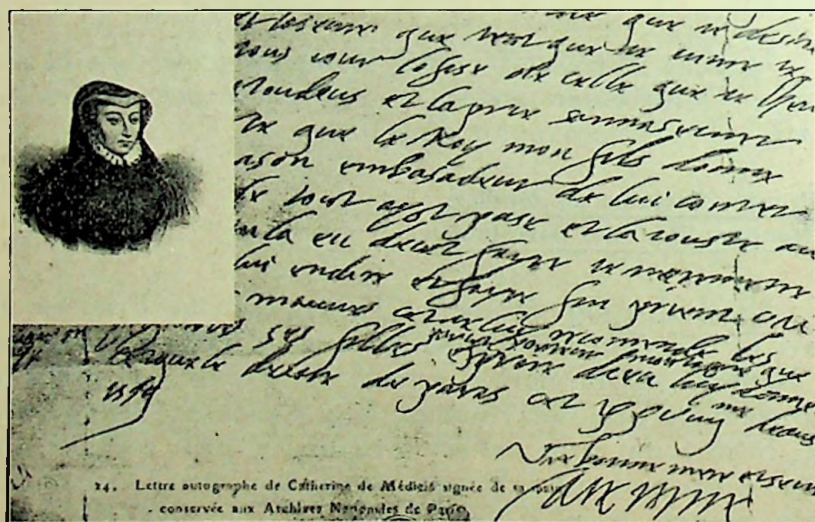
Noaptea Sfântului Bartolomeu.

La anul 1559, Henric al II-lea, fiul lui Francisc I, muri în urma unei răni căpătată într'un *tournoi*. Caterina de Medicis soția lui devine regentă și exercită autoritatea în numele fiilor ei minori Francisc II și Carol IX. Curtea franceză intră acum, prin această florentină și prin copiii ei, din ce în ce mai mult sub influența ideilor Renașterii italiene. La curte, sporesc luxul și destrăbălarea, iar în rosturile politice, favoritismul și intriga. De pe urma războaielor lui Francisc și Henric se formase o întreagă *armată permanentă*, cu cadre, cu trupe de mercenari, cu cavalerie și artilerie, care împovăra greu bugetul Franței. Singura nădejde pentru întreținerea organismului de stat, a Curții, a oș-

tirii și a nobilimii ruinate erau impozitele puse asupra orașelor, asupra burgheziei. Un ofițer din vremea aceasta

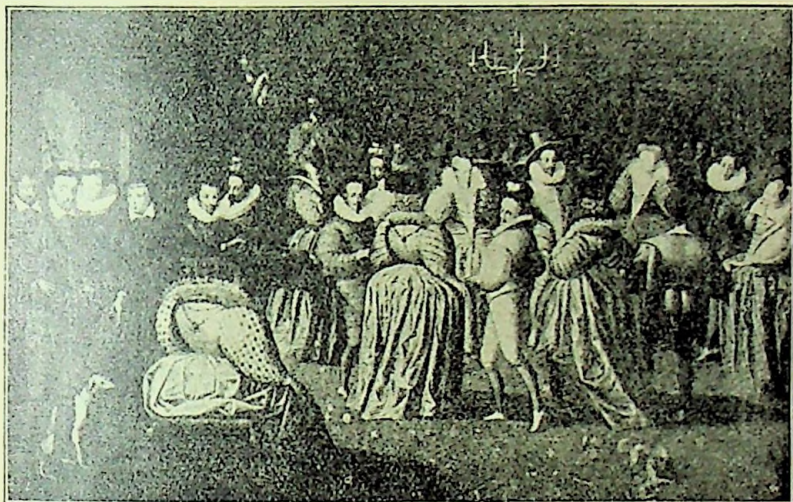
Caterina de Medici.

Caterina de Medici (Scrisoare autografă).

protestează în memoriile lui împotriva acelor „cari fură sângele și sudoarea poporului prin birurile ce pun“. In

alt loc, el adaugă: „cu cât sânt mai mulți dregători, cu atâta și hoți mai mulți... Să inceteze poporul de a ingrășa din munca lui 30.000 de lipitori fără folos, in dauna monarhului care ajunge astfel să aibă interes la sărăcia supușilor“. Se ridică de asemenea proteste energice împotriva risipei dela curte și chiar împotriva regelui.

Bal la curtea lui Henric III.
In colțul din stânga se vede Henric III, soțla sa și Caterina de Medicis.

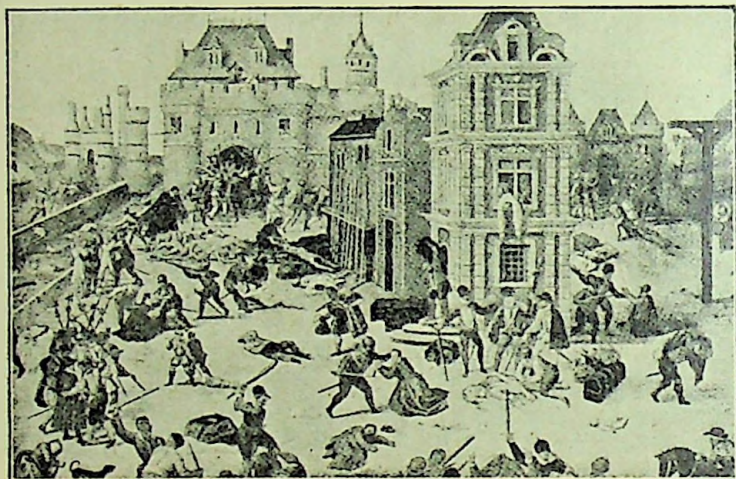
In aceste condițiuni, nu este de mirare că orașele franceze, după pilda celor flamande începură a primi cu bucurie propaganda calvină, care în afară de ideile religioase aducea o concepție democratică și egalitară, inspirată din filosofia creștinismului evanghelic. Nobilii sărăciți, care nu se puteau împărtăși din generozitatea curții, erau și ei gata a sluji într'o tabără sau alte, după împrejurări — cum s'a și întâmplat.

Invrăjbirea se mări și din cauza luptei pentru întâietate dintre cele două partide atotputernice: al ducilor de Guise și al Bourbonilor.

Și în Franța deci, sub masca luptelor religioase se ascund mai mult conflicte economice și ambiții politice.

Bourbonii trecură de partea hughenoților (protestanții francezi), iar ducele de Guise deveni căpetenia catolicilor.

Războiul între cele două partide ținu, cu unele întreruperi, 36 de ani (1562—1598). S'au petrecut în acest interval barbarii fără pereche. Când hughenoții erau învingători, distrugeau icoanele și ornamentele de prin biserici, ardeau crucifixul și devastau altarele; când erau catolicii victorioși, ardeau bibliile, omorau pe predicatori și botezau cu forța pe prizonieri. La anul 1570, se păru

Noaptea Sfântului Bartolomei.

un moment că va fi pace, căci Caterina dădu hughenoților libertatea cultului și câteva cetăți, între care vestita *La Rochelle*. Dar doi ani mai târziu, această femeie făcu un plan de o cruzime monstruoasă. Hotărî căsătoria fiicei sale, Margareta de Valois, cu prințul Henric de Bourbon Navarra, unul din șefii partidului hughenot. Cununia avu loc la 18 August 1572; cu acest prilej se strânse la Paris o mare mulțime de hughenoți, bucuroși că prin această căsătorie vor înceta persecuțiile. Dar, în noaptea Sf. Bartolomeiu, șase zile după cununie, clopotele dela biserica Sf. Germain începură să bată. Acesta fu semnalul începerii măcelului. Ducele Henric de Guise, în fruntea bandelor de uci-gași, năvăli asupra hughenoților. Primul fu ucis bătrânul *Coligny*, cel mai brav și mai vestit dintre șefii hughenoților. Uci-gașii au năvălit în camera sa și l-au lovit cu săbiile

Încă viu l-au aruncat pe fereastră. Se zice că bătrânul a încercat să se prindă cu mâna de un stâlp, dar l-au îmbrâncit cu săbiile, până ce a căzut jos. Henric de Navarra sub amenințarea pumnalului, trecu la catolicism.

Henric al IV-lea.

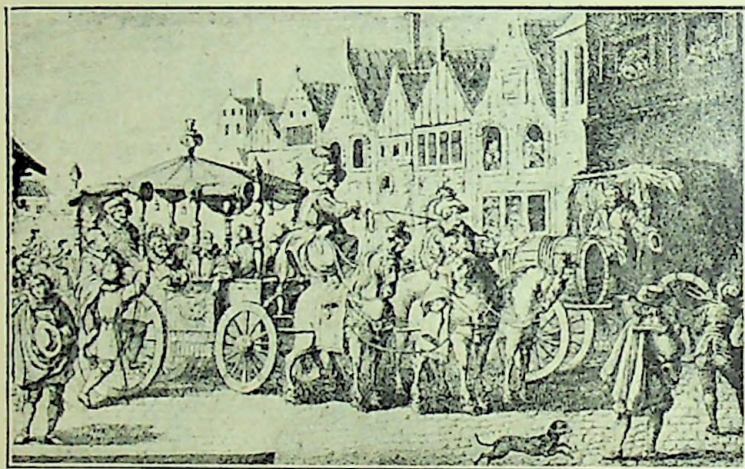
Carol IX, care dăduse deslegare pentru începerea măcelului, muri după doi ani, muștră de conștiință. Ii urmă fratele său, Henric III. Acest rege s'a dedat unei vieți ușuratece. Impotriva lui se ridică, sprijinit de popor, ducele de Guise. Curând însă ducele de Guise fu ucis din

ordinul regelui; dar nu trecu mult și regele însuși avu aceeași soartă. Nefiind alți urmași, tronul fu ocupat de Henric de Bourbon. ^{Henric III} IV

5. Henric IV. Edictul din Nantes (1598).

Sully Ajutorarea claselor producătoare

Locuitorii Parisului nu vroiră să-l primească pe Henric IV, preferând să moară decât să aibă un rege protestant. Ca să cruțe populația Parisului, Henric de Bourbon trecu din nou la catolicism și în chipul acesta, primi co-

Asasinarea lui Henric IV-lea.

roana de rege, fiind recunoscut de toți Francezii.

Henric liniști certurile religioase prin Edictul din Nantes (1598), prin care dădea deplină libertate religioasă hughenotilor. Le asigură și câteva orașe de siguranță.

Henric IV a schimbat radical politica curții față de diferitele clase sociale. Toată grija se îndreaptă în primul rând către clasele producătoare. Astfel încep să fie scăzute impozitele pe comerț și pe industrie. Henric IV a favorizat prin tot felul de mijloace comerțul de grâne, pentru a ridica starea țăranilor. A încurajat apoi industria țesătoriei, aducând meșteri olandezi. La Paris și prin alte orașe, se întemeiază fabrici de dantele și mătase. Manu-

facturile franceze încep a fi căutate și peste hotare. Comerțul maritim este însuflețit; ba încercă chiar înființarea unei *companii* pentru Indiile Orientale după modelul celei olandeze. Pe scurt, după dezastrul războaielor religioase, domnia lui Henric IV aduce o adevărată renaștere economică. Această renaștere a fost opera țărânului și burghezului francez; având liniște deplină, ei s'au așternut la muncă cu hotărâre. În politica din afară Henric IV a continuat lupta contra Habsburgilor, unindu-se cu protestanții din Germania, Anglia și Țările de Jos. Din nenorocire însă, domnia acestui rege nobil și generos fu scurtată de pumnalul unui catolic fanatic (Ravaillac), la anul 1610. Moartea lui Henric IV a fost plânsă de întregul popor francez.

LECTIA XXVI.

Inaintarea Turcilor în centrul Europei și în Marea Mediterană. Căderea Ungariei. Soarta Ardealului. Petru Rareș. Reacțiunea creștinilor. Mihai Viteazul.

Am spus cu alt prilej că la așezarea lor în Europa Turcii nu erau *un popor* ci o tagmă militară care slujea pentru bani sau pentru prăzi. Ei nu dispuneau de acea organizație socială și economică necesară întocmirii unui stat. Nu aveau adică o clasă de agricultori care să muncească pământurile, o burghezie care să organizeze întreținerea și finanțele și o biserică care să cărmuiască viața sufletească a popoarelor supuse, așa cum cer interesele de stat. Turcii nu aveau decât oștirea. Au fost siliți deci să se folosească pentru închegarea și bunul mers al statului de Greci. — Aceștia le-au furnizat, în primul rând, acea burghezie de comercianți, navigători și bancheri de care erau lipsiți; în al doilea rând le-au dat cadrele provinciale ale Patriarhiei Constantinopolitane — episcopi și mitropoliți — de care s'au folosit adesea pentru a înrăuri sufletele popoarelor supuse și pentru a le ține în ascultare. — Grecii au știut să profite de strâmtorarea

în care se aflau Turcii; astfel, în scurtă vreme au ajuns să aibă în măinile lor comerțul și finanța, adică toată viața economică a imperiului. — Cât privește patriarhia, se poate spune că nici chiar în vremea împărașilor bizantini autoritatea ei asupra popoarelor ortodoxe nu a fost mai mare ca acum când aveau în spate autoritatea vigurosului stat otoman, în interesul căruia lucrau sau se prefăceau că lucrează. Tot astfel, comerțul grecesc reînvia la adăpostul armelor turcești cu mai multă vigoare decât în anii de decădere ai Bizanțului. — Pe scurt, curând după așezarea Turcilor în Constantinopol, alături de statul militar întemeiat de ei, apare umbra Bizanțului, umbra marelui imperiu comercial de odinioară.

Stăpâni pe viața economică a imperiului, Grecii ajung atotputernici și în latura politică. — Războaiele, invaziunile, alianțele au în vedere în primul rând interesele acestui imperiu comercial care reînvie din morți an de an. Flotele care străbat Marea Neagră și Dunărea au semiluna la proră și pe pânze dar ele sânt în cea mai mare parte grecești. — Golfurile, porturile și toate punctele dominate odinioară de castele bizantine sânt ocupate acum unul după altul de oștirile turcești care execută pas cu pas programul de cuceriri întocmit de neguțătorii și bancherii greci. — Iată de ce Mahomed II, îndată după cucerirea Constantinopolului, își îndreaptă eforturile sale în două direcții: țărmurile Mării Negre, și cursul Dunării. — Avându-le pe acestea ușor se stabileau legături comerciale cu toate popoarele din răsăritul și centrul Europei. Pentru a-și asigura stăpânirea Dunării, Turcii se mulțumiseră, ca și Bizantinii, să aibă din loc în loc regiuni întărite cu cetăți și oștire. Astfel, pe țărmul nostru ei ocupară, și întăriră rând pe rând Turnu, Giurgiu, apoi Chilia și Cetatea Albă la Marea Neagră; pe drept, acestora din urmă li se spunea „Cheile Mării Negre“. Pe țărmul drept Turcii ocupară Silistra, Rusciucul și Vidinul și făcură încercări desperate să intre la Belgrad. Sub Mircea, sub Corvin, sub Vlad Tepeș și Ștefan cel Mare, Românii apărară și Dunărea și Marea cu îndârjire. Dacă ajutorul creștinilor — al Ungurilor și al Polonilor în primul rând — nu ne-ar fi lipsit, aceste țăraturi n'ar fi fost cucerite de Turci.

Dar regii maghiari și poloni nu numai că nu au ajutat pe voievozii noștri, ci dimpotrivă, adesea i-au înșelat. Pierderea punctelor dominante, fie la Marea Neagră fie la Dunăre, nu ne-a păgubit însă numai pe noi ci și pe acești vecini căci comerțul lor oriental s'a prăbușit odată cu instalarea Turcilor în acele locuri. — Tot astfel frângerea solidarității creștine în Apus, în vremea războaielor dintre Carol V și Francisc I, a înlesnit Turcilor o nouă mare înaintare, până în bazinul occidental al Mării Mediterane și până sub zidurile Vienei, după cum vom vedea.

1. Soliman II Magnificul Lupta de la Mohaci. Zdrobirea Ungariei.

A fost cel mai strălucit monarh pe care l-au avut Turcii: mare războinic, mare organizator, iubitor de artă și cultură, scriitor de talent și creator de legi; cu adevărat om al Renașterii. A domnit aproape jumătate de veac (1520—1566). Acest interval este socotit ca cel mai însemnat din întreaga istorie a Turcilor. — Soliman II cuceri Belgradul punctul de trecere către Ungaria și către Apusul Europei. În Marea Mediterană cuceri insula Rodos unde se găseau Cavalerii Ioaniți. În felul acesta puse capăt ultimei rămășițe de stăpânire cruciadă în Orient; comerțul oriental intră acum cu totul sub privigherea Turcilor. În fruntea unei oștiri de 100.000 de oameni și 300 de tunuri, sultanul trecu râul Drava și lovi pe Unguri la Mohaci (1526). 1522

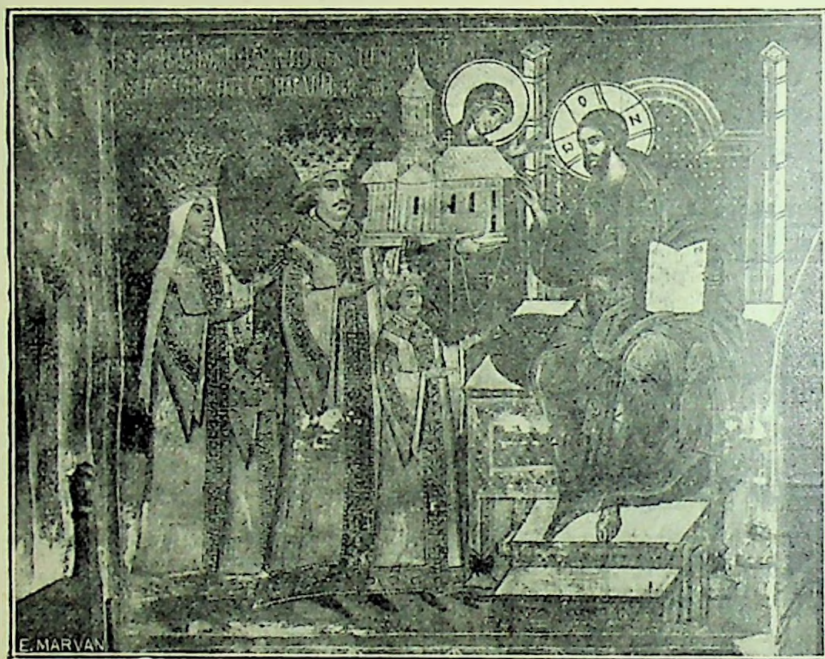
Regele maghiar Ludovic II însuși, își află moartea acolo. Ungaria avu de aci înainte o soartă foarte tristă. Ferdinand, fratele împăratului Carol Quintul, cumnat al regelui mort la Mohaci, pretindea el tronul Ungariei, dar Ungurii vroiau rege pe Ioan Zapolia, Voevodul Ardealului.

Între cei doi pretendenți începură lupte crâncene. — De aceste lupte și încurcături a căutat să profite domnul moldovean Petru Rareș, pentru a pune stăpânire asupra Ardealului. — Lui Soliman, aliatul lui Francisc I, nu-i convenea însă ca Habsburgii să se întindă și asupra Ungariei, de aceea el susținu pe Zapolia. — Pentru a potoli

pretențiunile Habsburgilor, Soliman făcu o nouă expediție asupra Vienei pe care o asediase în anul 1529.

Astfel impuse el ca rege al Ungariei pe Zapolia care drept mulțumită i se închină cu totul.

Je m'abandonne!

Petru Rareș și familia lui.

2. Luptele pentru stăpânirea Ardealului. Petru Rareș.

Petru Rareș, fiul lui Ștefan cel Mare, era un om viteaz, dar nestatornic și ambițios peste măsură. Avea și un spirit cultivat; a zidit mănăstiri frumoase, și a pus pe un călugăr învățat să-i scrie faptele. În scurt, Petru Rareș semăna mult cu ceilalți monarhi din vremea Renașterii.

După înfrângerea Ungurilor la Mohaci, el căută să profite de desorganizarea Ungariei și de luptele dintre Ferdinand și Zapolia pentru a-și mări stăpânirile din Ardeal.

După cum știm el moștenise dela Ștefan cel Mare două feude în Ardeal: *Ciceiu* și *Cetatea de Baltă*. Dar Petru Rareș se mai bizuia în acțiunea sa și pe *strânsele legături cu țărănimia secuiască și românească* pe care tot dela Ștefan le moștenise. Intr'adevăr, Ungaria poate n'ar fi căzut sub loviturile lui Soliman dacă n'ar fi fost atât de slăbită de numeroasele revolte făcute de țărani, cari nu mai puteau suferi abuzurile fără seamăn ale nobilimei maghiare. Și în Ardeal starea țăranilor era tot atât de rea. Încă din anul 1437 țăranii ardeleni se revoltaseră împotriva iobăgiei și a persecuțiilor pe care le îndurau. Ei repetară revoltele și mai târziu, ajutați și de țăranii secui. Chiar sub voivodul Zapolia, la anul 1514, avu loc o mare rășcoală condusă de secuiul *Doja*. Atunci trupele lui Zapolia făcură multe cruzimi și tot felul de fărădelegi. Nu este deci de mirare că încă din vremea lui Ștefan cel Mare țărănimia românească și secuiască începuse a privi cu jind peste Carpați unde voivozii români își bizuiau puterea lor nu numai pe boieri dar și pe țărani. Astfel, după Mohaci, situația lui Zapolia și a nobilimii maghiare din Ardeal era destul de proastă căci amintirea cruzimilor nu se ștersese din sufletul țărănimii. — Cât privește pe Sași, nici ei nu puteau suferi stăpânirea maghiară. Intre ei — orașeni muncitori și economi — și feudalitatea maghiară — hrăpăreață și lacomă — se dă acum o luptă crâncenă, asemenea luptei care se dă pretutindeni între burghezie și feudalitate, în vremea aceasta. Impinși și de vocea sângelui, ei trecură cu totul de partea lui Ferdinand. Astfel începură pentru Ardeal lupte crâncene între *Unguri, Germani și Români*.

Petru Rareș își făcu planul să profite de rivalitatea dintre Zapolia și Ferdinand și să-i bată pe rând. — La început sprijini pe Ferdinand și partidul german. — Când însă Soliman porni expediția împotriva Vienei el se prefăcu, de nevoie, că este aliat al Ungurilor și al lui Zapolia. Oastea moldoveană trecu munții în Ardeal și bătă armata partidului german la *Feldioara* luându-i întreaga artilerie.

Dar Petru ar fi dorit să pună mâna pe orașele săsești (*Brașovul, Bistrița, etc.*). Fără acestea, anevoie pu-

tea cineva să se socotească stăpânul Ardealului. Dar Petru Rareș, fire iute și neastâmpărată, nu le-a asediat cu răbdarea și cu socoteala ce se cere. Fără a-și întări deci situația din Ardeal, Petru Rareș atacă pe Poloni pen- a le lua Pocuția. — Fu bătut însă la *Obertin* de generalul polon *Ioan Tarnovski* (1531). — Atunci voevodul moldovean își întoarse din nou privirile către Ardeal, făcând chiar o înțelegere de data aceasta, cu Ferdinand împotriva lui Zapolia.

3. Expediția lui Soliman în Moldova.

Desființarea Ungariei. Pașalâcul de la Buda.

Atât regele polon cât și Zapolia se plânseră lui Soliman de purtarea lui Petru Rareș. — Sultanul, ocupat în războiul cu Persii în Asia, lăsase treburile politice de prin părțile noastre în grija unui italian *Gritti*, om al său de încredere. Acesta avu însă o purtare neomenoasă așa încât Ungurii din Ardeal, ajutați de Petru Rareș, il prinseră și il uciseră. — Acum Soliman se hotărî să pedepsească și pe Moldoveni și pe Unguri. — In fruntea unei armate uriașe, căreia i se alăturară și Tătarii, Soliman năvăli asupra Moldovei în anul 1538. Inconjurat numai de dușmani și părăsit de boieri, Petru Rareș se retrase în Ardeal, la Ciceiu. Sultanul ajunse la Suceava și așeză domn pe *Ștefan Lăcustă*; ocupă apoi *Tighina*, pe care o transformă în raia și tot șesul Buceagului, pe care îl alipi cetăților Chilia și Cetatea Albă și îl populă cu ramura de Tătari numită *Nohai*.

1541 La anul 1541 murind Zapolia, Soliman II făcu o nouă expediție, cucerii Buda și instală acolo un pașă. De aici înainte Ungaria se împărți în trei: o parte mai mică, la Nord și Nord-Vest, căzu în stăpânirea Habsburgilor, partea centrală cuprinzând pe o mare întindere *Dunărea de mijloc*, cu Buda și cu *Timișoara*, fu transformată în pașalâc (cu doi pași: unul la Buda și altul la *Timișoara*), iar Ardealul fu lăsat de Soliman fiului lui Zapolia (pus sub epitropia mamei sale) ca principat tributar, asemenea Țării Românești și Moldovei. — *Deși car-*

muirea Transilvaniei a rămas în mâna nobilimii maghiare, totuși de aci înainte principii Ardealului ne mai având sprijin într'un regat maghiar puternic, vor merge adesea mână în mână cu voievozii Români.

Acum Turcii sânt în culmea puterii lor. Ei stăpânesc până în centrul Europei. Nu trecu mult și puterile creștine începură să facă chiar legături comerciale cu Turcii. Primii care făcură un tratat comercial cu Turcii fură Venețienii. Urmă apoi tratatul de alianță făcut de Francisc I care a creiat mari avantagii comerciale Francezilor dar care a deschis și Turcilor drumul către bazinul occidental al Mării Mediterane. — Vestiții corsari din *Alger*, comandați de faimosul *Kheïreddin Barbarosa*, se proclamă vasali Porții și astfel *Africa arabă* devine o *Africană turcească*; luptând și jefuind sub steaguri turcești, acești piratați tac toate drumurile comerțului spaniol în bazinul apusean al Mării Mediterane. O flotă compusă din corăbii spaniole, genoveze și papale îi atacă zadarnic la insula *Djerba* (1559—60): Turcii răspund ocupând la 1566 insula *Chio* care aparținea Genovezilor. Acum Soliman se decide să dea și Germaniei lovitura mortală și pornește o nouă mare expediție. — Moare însă la asediul cetății *Szigheth* (Mai 1566). — Urmașul său, *Selim II* întrerupe însă luptele de pe uscat pentru a continua cucerirea Mediteranei. — Deși aliat cu Veneția, *Selim II* ocupă totuși insula Cipru unde face un adevărat măcel. Speriați, *Papa Pius V*, cu *Spaniolii* și *Venețienii* organizează o nouă flotă care sub comanda lui *Don Juan de Austria*, fratele vitreg a lui *Filip II*, zdrobi în sfârșit flota turcească la *Lepanto* (1571) și ocupă Tunisu. Dar creștinii nu știură să se folosească de această mare victorie. În anul 1574 Tunisu a fost din nou cucerit de flota turcă și astfel comerțul creștin a pierdut orice siguranță și în Mediterana Apuseană. Acum papii vor încerca să facă a renaște spiritul de cruciadă, dar va fi zadarnic. Puține vor fi popoarele care vor înțelege necesitatea acestei lupte. Intre statele care au răspuns cu mare avânt la chemarea bisericicii apusene au fost și cele trei principate *Tara Românească*, *Moldova* și *Ardealul*. — Sufletul acestei noi cruciade a fost, în răsărit, *Mihai Viteazul*.

4. Alianța creștinilor împotriva Turcilor Rolul lui Mihai

Contra-reforma are meritul că a contribuit la deslănțuirea mișcării creștine împotriva Turcilor. Iezuiții se du-

Mihai Viteazul.

ceau la curțile principilor și regilor catolici și-i sfătuiau să se unească ca să alunge pe păgâni din Europa. — Acela care dădu mai multă ascultare sfaturilor iezuiților a fost împăratul Germaniei și al Austriei, *Rudolf II*. Țările lui erau cele dintâi amenințate de înaintarea turcească iar Viena nu era departe de marginile împărăției oto-

mane. De aceea el se alie cu *papa*, cu *Spania* și cu *Veneția*, formând o ligă sfântă împotriva Turcilor. — Trimișii papii și ai lui Rudolf câștigară pentru ligă și alianța celor trei principate române, Ardealul, Muntenia și Moldova cărora li se făgăduia liberarea de sub jugul turcesc. În Ardeal domnea *Sigismund Bathori*, un principe ungar, om nehotărât și schimbător. În Moldova domnea *Aron Vodă*, iar în Muntenia tocmai se urcase în scaun un boer viteaz, fostul ban al Craiovei, *Mihai Viteazul*. — Cu toții primiră să intre în ligă și să ridice steagul răscoalei împotriva Turcilor (1594). Papa *Clement VIII*, sigur că Turcii vor fi izgoniți în Asia, se și gândise să schimbe numele Constantinopolului după numele său și să-i zică în viitor *Clementina*. Pentru a-l îndemna pe *Mihai*, îi scrisese o scrisoare în care îi amintea că este de origină latină. Papa se adresă și Polonilor dar regele acestora *Sigismund III*, din familia *Vasa*, luase domnia luptând împotriva Habsburgilor așa că refuză să se alieze acum cu dâșii.

Un rol însemnat a avut în această alianță domnul muntean *Mihai Viteazul*, fiul lui *Pătrașcu cel Bun*. — La urcarea sa în scaun găsi țara plină de datorii iar cămătarii turci, greci și evrei amenințau pe domn, aruncând chiar cu pietre în ferestrele palatului domnesc, ca să le dea banii cu care el sau înaintașii săi cumpăraseră domnia de la Poartă. *Mihai* chemă la visterie pe toți cămătarii și pe neașteptate îi măcelări; astfel începu el răscoala împotriva Turcilor. — La fel procedă și *Aron Tiranul în Moldova*. Turcii furoși repeziră pe Tătari în Muntenia, dar *Mihai*, înconjurat de oaste de boeri, țărani și mercenari cazaci și sârbi respinse toate atacurile dușmanilor și trecu chiar dincolo de Dunăre, arzând *Hârșova*, *Silistra*, *Rusciucul* și *Nicopolea*. — Acum toate popoarele balcanice îl salutară pe *Mihai* ca pe un liberator. Vestea despre vitejia lui pătrunse pretutindeni, iar la Constantinopol de mai multe ori s'a zvonit apropierea lui. Grecii care începură și ei a nădăjdui reînființarea imperiului Bizantin, îl porecliseră, „*Steaua de la Răsărit*“ și scriau versuri în cinstea lui. Sârbii și Bulgarii alergară în mare număr ca voluntari sub steagurile lui. Turcii văzând primejdia, se în-

dreptară cu toate oștile lor, în frunte cu marele vizir *Sinan pașa*, învingătorul Persilor, împotriva lui Mihai. La 1595 *Sinan* trecu Dunărea și se ciocni cu Mihai la *Călugăreni*, pe valea Neajlovului, unde domnul român câștigă o strălucită biruință. În cursul nopții însă văzând că oastea turcească a rămas totuși mai puternică decât a lui, se retrase spre munți, ca să aștepte pe *Sigismund Bathori*. — Acesta sosi în adevăr și oștile lui unite cu ale lui Mihai alungară pe Turci din țară. La Giurgiu aliații surprinseră pe *Sinan* tocmai pe când trecea Dunărea pe un pod de vase. Podul fu rupt de tunuri și o mare mulțime de Turci se înecă în valurile fluviului. Cât a mai domnit Mihai, Turcii nu mai cutezară să năvălească în Țara Românească, care rămase astfel independentă. Planurile Papii și ale lui Mihai de a desrobi și pe ceilalți creștini de dincolo de Dunăre, nu izbutiră însă pentru că aliații nu rămaseră uniți, ci începură să lupte între dâșii.

5 Luptele dintre creștini. Unirea Țărilor Române

Sigismund Bathori, care era un om schimbăcios, abdică din domnia Ardealului și lăsă această țară împăratului *Rudolf*. Mihai se bucură să aibă ca vecin un împărat puternic, în care nădăjduia că va găsi sprijin împotriva Turcilor, însă peste câțva timp, *Sigismund Bathori* se răzgândi, se întoarse, în Ardeal și așeză acolo ca principe pe vărul său, *Andrei Bathory*, care era și cardinal. Împăratul văzând că a fost înșelat și că a pierdut Ardealul, începu să dușmănească pe *Andrei Bathory*; acesta se aliază atunci cu Turcii. — *Această împrejurare era primejdioasă mai ales pentru Mihai, care se afla acum între doi dușmani: la sud Turcii, la nord aliatul lor din Ardeal.* Domnul Munteniei nu-și pierdu însă curajul, își strânse oștile și năvăli pe neașteptate în Ardeal, în toamna anului 1599. *Andrei Bathory* îl întâmpină cu armata lui aproape de Sibiu, la *Șelimber*. Cardinalul fu învins și fugi cu câțiva oameni în spre munții Moldovei, dar pe drum niște păstori secui îl uciseră. Mihai cuprinse tot Ardealul și se așeză la *Alba Iulia*, unde înființă o mitropolie ortodoxă româ-

nească. El trată însă cu omenie și celelalte popoare din Ardeal, întări vechile drepturi ale Sașilor și Secuilor, iar pe nobilii unguri căută să-i atragă de partea lui.

În Moldova, după mai multe schimbări de domni, a-

Ieremia Movilă
(Perdea brodată la mănăstirea Sucevița)

junsesse în scaun *Ieremia Movilă*, care fusese ridicat de către Poloni și era vasalul lor. Polonii după cum am văzut, nu intraseră în liga sfântă; ei erau în mare dușmănie cu împăratul Rudolf și deaceea vasalul lor din Moldova nu se putea înțelege cu Mihai, aliatul lui Rudolf. Ieremia Movilă urmărea chiar să pue ca domn al Munteniei pe fratele său, Simion. — Mihai însă nu-i dădu timpul să-și

împlinescă, planurile și în primăvara anului 1600 năvăli în Moldova, cuceri cetatea Sucevii și izgoni pe Ieremia Movilă în Polonia.

Astfel Mihai Viteazul ajunse stăpânitor peste toate țările Române; el se intitulă „*Domnul Ardealului, al Țării Românești și al Moldovei*“. Mihai Viteazul poate fi socotit deci *primul făuritor al unității Românilor*. — Dar stăpânirea lui Mihai era *înconjurată numai de dușmani*: Turcii deabea așteptau să-și reia suzeranitatea și tributul, Polonii voiau să se răsbune pentru alungarea lui Ieremia Movilă, chiar împăratul Rudolf nu voia să lase Ardealul lui Mihai, ci-l cerea pentru dânsul — În interior nobilii unguri erau gata de răscoală, iar armata de mercenari nu era destul de credincioasă. Cei dintâi se răsculară nobilii unguri din Ardeal și cerură ajutor dela împăratul Rudolf căruia îi făgăduiră că-i vor supune Ardealul. Acesta trimise în ajutorul lor pe generalul său *Gheorghe Basta*. În lupta dela *Mirăslău* Mihai fu învins și se retrase spre Carpați. — În acelaș timp hatmanul polon *Ioan Zamoiski* năvăli în Moldova unde restabili în scaun pe Ieremia Movilă. După aceea Polonii ajutați și de Turci trecură în Muntenia. Mihai se luptă ca un leu dar fu învins; la sfârșitul anului 1600 Mihai, pierduse toate stăpânirile sale.

El trecu necunoscut pe la Oradea Mare și se duse la *Praga*, la împăratul Rudolf. — Tocmai atunci Sigismund Bathory se întoarse a treia oară în Ardeal și alungă pe Basta și oastea împăratului. Împăratul Rudolf văzu acum că singurul în stare să recucerească Ardealul era Mihai și porunci lui Basta să se împace cu el și să pornească amândoi împotriva lui Sigismund Bathory. În lupta dela *Gorăslău* (1601) Sigismund fu bătut de către Mihai și Basta, însă după recucerirea Ardealului, vechea rivalitate între Mihai și Basta reîncepu. — Basta recurse însă la o crimă ca să rămâie el stăpân în Ardeal; la 9 August 1601 el trimise pe neașteptate niște soldați în cortul lui Mihai, pe câmpia Turdei, cari-l omorâră. Capul lui Mihai fu

adus în țară și se află și azi la *Mănăstirea Dealului*. — *Asasinarea lui Mihai Viteazul a făcut mult rău creștinilor*; Turcii: alungară pe Movilești din Muntenia și Moldova, care recăzură în suzeranitatea lor.

Deasemenea ei alungară pe Austriaci din Ardeal și așezară acolo pe un vasal de-al lor. — *Astfel, numai Turcii traseră folos de pe urma morții Domnului Român*; creștinii desbinați, în cele din urmă fură învinși.

LECTIA XXVII—XXVIII.

Ridicarea Franței. Richelieu. Războiul de 30 de ani și Pacea Westfalică. Principatele Române.

1. Franța după asasinarea lui Henric IV.

Ludovic XIII și Cardinalul Richelieu.

După asasinarea lui Henric IV, urmă la tronul Franței *Ludovic XIII*, care fiind minor fu pus sub regența mamei sale *Maria de Medici*. Sub regența Mariei de Medici, ajunse atotputernic în Franța un italian, *Concino Concini*, lacom de bani și ușuratec. Șapte ani de zile, acest om a făcut ce a vrut. Nemulțumirile erau foarte mari atât în rândurile poporului cât și în ale nobilimei; în fruntea celor gata de răscoală era însuși *Condé*. Dar s'a petrecut atunci un fapt extraordinar. Ludovic XIII, deși abia adolescent, dându-și seama de greșelile mamei lui, puse la cale uciderea lui Concini. Planul reuși, *Concini* fu ucis, dar pe când poporul din Paris era de partea regelui, nobilimea trecu de partea regentei. În cele din urmă se evită izbucnirea războiului civil prin înțeleapta intervenție a cardinalului *Jean Armand du Plessis de Richelieu*. Indată după liniștirea lucrurilor, *Ludovic XIII* făcu pe *Richelieu* consilierul său și îi dădu puteri foarte mari. În politica sa, *Richelieu* urmări două lucruri: 1) să mărească *înăuntru* puterea regelui, luptând împotriva nobililor și a hughenoților; 2) să mărească *în afară* puterea Franței, luptând împotriva *Căsuții de Habsburg*, domnitoare și în Spania și în Ger-

mania. Pe *nobili* îi aduse destul de repede la ascultare pedepsind aspru pe cei ce se răzvrăteau. Cu *hughenoții* a mers însă mai greu. Aceștia căpătaseră prea multă putere; aveau cetăți de apărare și armata lor; mai erau spri-

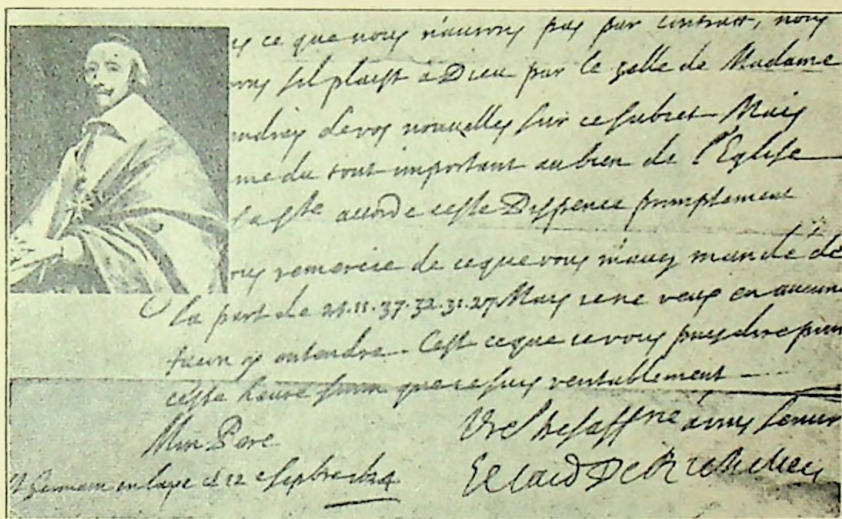

Cardinalul Richelieu.

jiniți de Olanda, de Anglia și de protestanții din Germania, formând astfel *stat în stat*, după cum spunea Richelieu. Armatele cardinalului atacară cea mai puternică cetate a lor, *La Rochelle*. Protestanții, deși prîmiră ajutorul Angliei, fură bătuiți. Rînd pe rînd Richelieu le luă și celelalte cetăți; le lasă însă libertatea cultului, căci el nu era împins de o patimă religioasă, ci urmărea numai

un ideal politic, acela de a-i face pe hughenoți supuși regelui.

În timpul lui Richelieu, Franța ajunge la o mare înflorire: navigația, industria, comerțul, artele, științele iau un însemnat avânt. Tot atunci s'au înființat mai multe instituții de cultură înaltă, dintre care cea mai vestită este

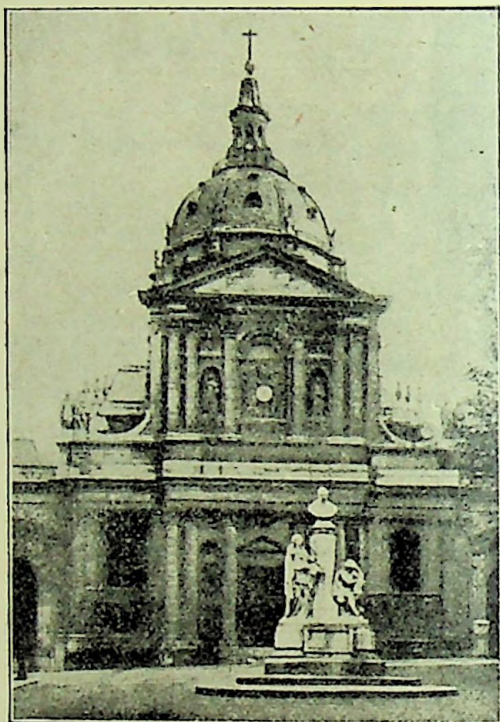
Richelieu. Scrisoare autografă.

Academia Franceză, o societate întocmită de cei mai mari scriitori și învățați. Tot Richelieu a pus baze puternice politicii coloniale franceze. El a ocupat insula Martinica, Guadelupa, Guiana și Senegalul și a început explorarea Madagascarului. În vremea lui, se ridică porturile Brest și Toulon și iau naștere întreprinderi și societăți cu capitaluri mari.

Deși Richelieu a luptat împotriva protestanților din Franța, a ajutat foarte mult pe cei din Germania. El a făcut aceasta numai pentru că urmărea să micșoreze puterea Habsburgilor. Prin dibăcia acțiunii sale diplomatice, el a izbutit să ridice împotriva Imperiului aproape toate popoarele Europei, făcându-l să treacă prin cea mai grozavă baie de sângue ce se văzuse până atunci.

2. Cauzele Războiului de 30 de ani.
Persecuțiile Habsburgilor austriaci împotriva Reformei.

Reforma, dând popoarelor impulsul către o viață națională, a lovit mortal ideea de împărăție universală pe care o urmăreau Habsburgii. Odată cu apariția statelor

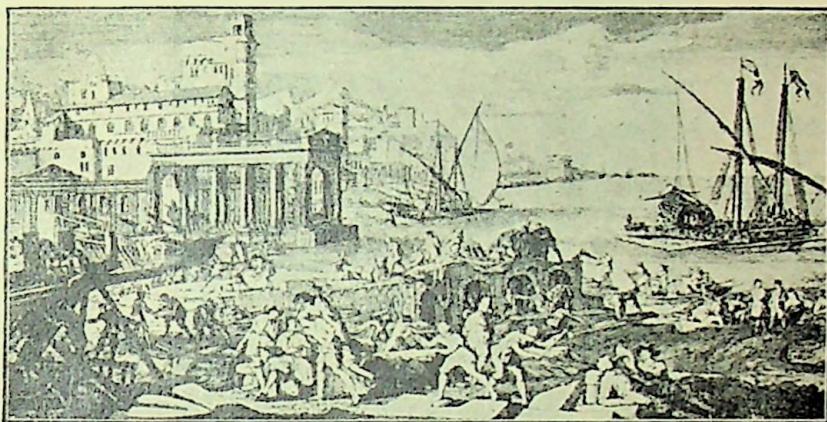

Biserica Sorbonnel, clădită de Richelleu. Aci se află mormântul marelui cardinal.

naționale, imperiul habsburgic intră într'o lungă fază de descompunere, întrucât nu mai corespundea vremurilor nici ca structură, nici ca tendințe. Întreruptă din când în când, această fază s'a prelungit până în zilele noastre; războiul mondial, aducând triumful definitiv al principiului naționalităților, a pus capăt existenței acestui imperiu.

Acest imperiu își păstrase neștirbit, dealungul vea-

curilor, caracterul său medieval: *apostolic și universal*; urmărirea adică, *unificarea lumii prin catolicism*. Era firesc deci ca atunci când au apărut ideile Reformei, Habsburgii să le combată cu înverșunare; triumful acestor idei ar fi însemnat dizolvarea statului lor. Dar nu putea o dinastie, oricât de viguroasă, să împiedice mersul lumii. Carol Quin-

Mișcarea unui port mediteraneean în veacul XVII-lea.
Intrarea corăbiiilor în port. Echipe de lucrători largesc cheiul.

tul însuși și-a dat seama — după multe lupte și persecuții — că imperiul, cu alcătuirea sa medievală, nu va putea rezista ideilor noi, că nu va putea deci salva nici unitatea religioasă, nici cea politică. Deaceia, dela o vreme, a cedat fratelui său *Ferdinand de Austria* grija imperiului și posesiunilor austriace, iar el s'a ocupat mai mult de Spania. Cât de neîncrezător privea Carol, în anii din urmă ai domniei sale, stările din Germania și soarta imperiului, se vede din felul cum și-a împărțit moștenirea. A lăsat cele mai multe și mai înfloritoare provincii, tezaurul, armatele, flota și generalii cei mai buni regelui Spaniei, iar nu împăratului. Deaceia după dispariția lui Carol V, în fruntea acțiunii catolice este Spania, iar nu imperiul. Am văzut însă că Spania a fost răpusă de protestanți cu concursul Angliei. După răpunerea ei, Iezuiții și-au mutat teatrul de luptă în imperiu. Acesta devine acum centrul de acțiune al Contra-Reformei. O puternică reacțiune ca-

tolică ia naștere sub directa priveghere a Habsburgilor. Acestei reacțiuni catolice, protestanții din imperiu i-au opus o rezistență dâră. Curând s'au amestecat în luptă aproape toate statele, așa încât a izbucnit un războiu cu caracter european. Acest războiu a ținut 30 de ani.

Stampă satirică reprezentând pe nobilul elegant și trândav și pe omul din popor silit să-i aducă toate produsele muncii lui (grâne, fructe, bani).

8. Cauze economice, sociale, politice și naționale

Am văzut într-o lecție anterioară că ideile Reformei și-au găsit aplicațiuni foarte variate dela stat la stat, dela popor la popor și dela clasă la clasă. Astfel, sub înfățișarea luptelor religioase se ascundeau adesea revendicări *economice, sociale, politice, naționale* etc. In Franța, de exemplu, ca și în Țările de Jos, ca și în Anglia, burghezia se raliase mișcării protestante pentru a obține, odată cu libertatea cultului, libertăți economice, scăderea impozitelor care striveau producția și comerțul. (Am arătat că una dintre primele măsuri luate de Henric IV la urcarea

pe tron a fost degrevarea fiscală a claselor producătoare).

În imperiul habsburgic, au izbucnit sub masca protestantismului toate nemulțumirile care frământau de mult populațiile acestui stat. Nu trebuie să uităm că și în Germania, creșterea negoțului adusese la sapă de lemn *mica nobilime*. Cavalerii formau aici, mai mult ca oriunde, o clasă sărăcită și turbulentă, iritată de creșterea neconținută a autorității principilor, invidioasă pe bogăția orașelor și a bisericii. Foarte mulți dintre acești declasați se obișnuiseră să trăiască — după cum am arătat — din acte de brigandaj și erau gata în orice moment, pentru orice fel de întreprinderi și aventuri.

Pe de altă parte, deprecierea producției agricole față de prețurile din ce în ce mai mari ale mărfurilor venite din industrie sau prin import, a mărit neconținut nevoia de bani a seniorilor și a dus la nemiloasa exploatare a țărănimii. În Ungaria, mai ales, și în Țările de Jos, masse mari de țărani ajunseseră muritori de foame. Acest *proletariat rural* ura deasemenia *biserica* — care după cum știm, stăpâna domeniului foarte întinse — și era în orice moment gata pentru răscoală. Războiul, cu posibilitățile de jaf și îmbogățire repede, era deci una din puținele nădejdi atât ale micii noblimes cât și a țărănimii proletarizate. *Aceste clase vor alcătui marele rezervoriu de unde condotierii războiului de 30 de ani își vor recruta ostașii*. Atunci, mai mult ca totdeauna, a înflorit profesiunea de soldat.

Dar lupta pentru Reformă, din imperiul habsburgic, ascundea și *revendicări cu caracter politic*. Principii germani căutau ca prin trecerea la protestantism să rupă legăturile cu imperiul, să devie deci independenți.

În sfârșit, în țările *negermâne*, supuse sceptrului habsburgic, mișcările protestante aveau la bază, după cum am văzut, și un pronunțat caracter național. Între acestea, cea mai viguroasă a fost mișcarea Boemilor. Aci revendicările naționale — *școala și biserica în limba maternă* — erau pe primul plan. Mișcarea boemă este una dintre cele mai vechi mișcări cu *caracter național și antigerman* din Europa.

Un rol foarte important în decursul războiului a-

cesta l-a avut Franța. Cărmuită de cel mai mare om de stat al vremurilor moderne, Franța a continuat politica lui Francisc I: *micsorarea puterii Habsburgilor*. Prin tactul și prin șiretenia sa, Richelieu a reușit să prelungească războiul până ce a irosit cu totul puterile imperiului german. În cele din urmă, Franța a intervenit și ea în războiu, dând Habsburgilor lovitura de grație.

După numele popoarelor care au avut roluri precum-pănitoare în decursul luptelor purtate, războiul de 30 de ani se împarte în patru perioade: boemă, daneză, suedeză și franceză.

4. Perioada boemă.

Împăratul Rudolf II, unul dintre urmașii lui Carol Quintul și contemporan al lui Mihai Viteazul, după ce încercase prin persecuții — dărâmându-le școlile și bisericile — să înăbușe mișcarea boemă, trecu în urmă la o politică cu totul opusă. Le dădu mari libertăți religioase, între altele, și dreptul de a construi biserici protestante pe domeniile regale. Ba, ca să-i atragă și mai mult, făcu din capitala lor, Praga, reședință imperială. Aceste libertăți fură consemnate într-un act cunoscut sub numele *Scrisoarea de Majestate*. Sub Matiaș, fratele și urmașul la tron al lui Rudolf, catolicii dărâmară una din bisericile protestanților boemi pe motivul că era clădită pe domeniul bisericii catolice, iar nu pe cel regal, cum prevedea Scrisoarea de Majestate: Protestanții boemi spuseră atunci că și domeniile bisericii au aparținut altădată patrimoniului regal. Ei reclamară consiliului din Praga, dar nu li se dădu dreptate. Atunci un grup de nobili în frunte cu contele Thurn intrară înarmați în sala consiliului. Urmă o ceartă în decursul căreia protestanții, furioși, aruncară pe fereastră pe doi dintre consilieri și pe un secretar. De la acest incident, s'a pornit răscoala protestanților din Boemia și apoi războiul de 30 de ani. Comandați de Thurn și de un viteaz căpitan *Ernest de Mansfeld*, Cehii înaintară până la Viena. Curând fu ales împărat al Austriei Ferdinand II, un urmaș al lui Ferdinand I, fratele lui Carol V. Noul monarh fusese crescut

și educat de iezuiți. Era un om foarte hotărât. Ajutat de Maximilian, ducele Bavariei și de vestitul general Tilly, bătu pe protestanți la Muntele Alb, lângă Praga (1620). Invingător Ferdinand rupse chiar cu mâinile sale Cartea de Majestate și dădu pedepse aspre răsculaților. Mulți nobili cehi muriră atunci pe eșafod; zeci de mii fură expulzați, iar averile lor fură confiscate și date iezuiților. Boemia ajunsese o provincie austriacă.

5. Perioada daneză. Amestecul lui Richelieu.

Tocmai când protestanții erau în cea mai mare des-nădejde, interveni Richelieu. El îndemnă pe Cristian IV, regele Danemarcei să le dea ajutor. Protestanții mai primiră sprijinul Olandei, Angliei, Franței și al principelui Transilvaniei, Gabriel Bethlen.

În fața acestei coaliții, împăratul opuse armata ligii catolice cu generalul *Tilly* și pe condotierul *Wallenstein*, unul dintre cei mai de seamă ostași aventurieri ai acelei vremi. În luptele ce se deteală între cele două tabere, protestanții fură bătuti, iar regele Danemarcei silit să încheie o pace umilitoare prin care se angaja să nu se mai amestece niciodată în afacerile Germaniei.

6. Perioada suedeză.

Richelieu suferea văzând victoriile Habsburgilor. Dar și de data aceasta, ochiul lui ager descoperi pe harta Europei un alt punct de unde putea aprinde iarăș focul. Regele Suediei, *Gustov Adolf*, om brav și ambițios, dorea să întindă stăpânirea Suediei asupra întregului litoral al Mării Baltice (Estonia și Livonia le avea mai dinainte); în afară de aceasta, el era un sprijinitor al luteranismului. Richelieu se grăbi să încheie o alianță cu el, trimițându-i și ajutoare bănești, pentru a-l grăbi să atace pe împăratul Austriei.

În anul 1630, Suedezii debarcară pe coasta germană și ocupară întreaga Pomeranie. Lumea a rămas uimită de disciplina și omenia soldaților suedezi, după ce văzuse

trupele de aventurieri sălbateci ale lui Tilly și Wallenstein. Peste tot începură a fi primiți ca niște salvatori. Saxonii puseră și ei mâna pe arme. În vremea aceasta, bandele lui

Wallenstein.

Tilly ardeau orașele și bisericile protestanților. La *Lipsca*, regele suedez se ciocnește cu armata imperială comandată de Tilly și îl bate. Il urmărește apoi până în *Bavaria*, învingându-l din nou la râul *Lech*, unde Tilly muri în urma unei răni. Speriat, împăratul își aduse aminte de marele aventurier Wallenstein, pe care îl îndepărtase în urma unor intrigi. Acum se începu o luptă sângeroasă între cei doi mari războinici.

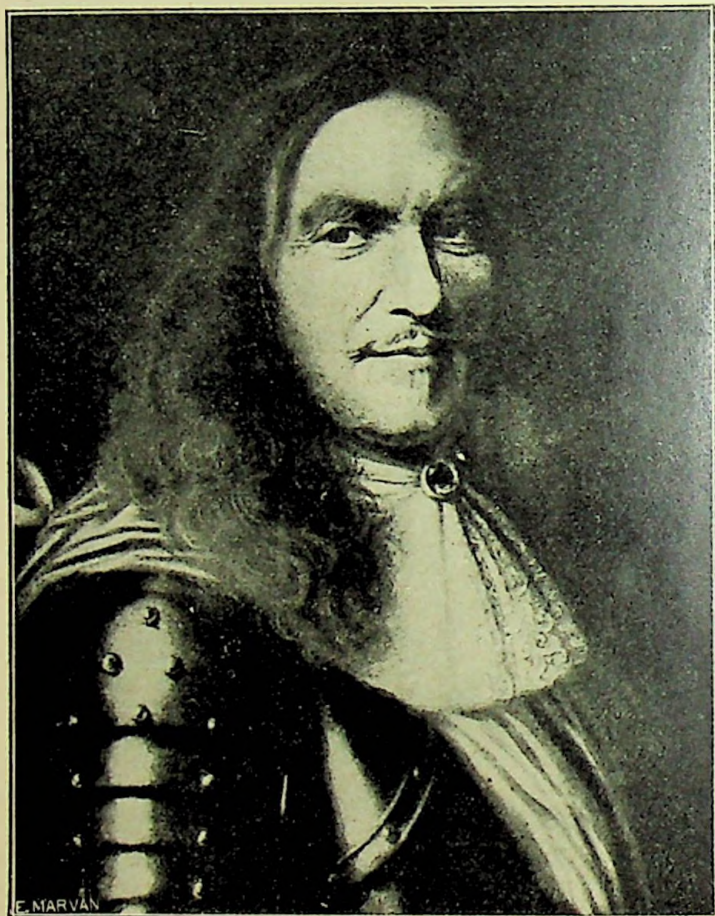
Wallenstein, care era foarte șiret, reuși multă vreme

să dejoace mișcările regelui suedez. În cele din urmă, cele două oștiri se ciocniră la *Lutzen*. Cavaleria suedeză lovită violent de Wallenstein dădu înapoi. Viteazul rege se a-

Armata suedeză se roagă înainte de luptă, în frunte cu regele erou
Gustav Adoli.

runcă atunci în mijlocul bătăliei pentru a îndrepta situația, dar căzu străpuns de gloanțe. La vestea morții regelui lor iubit, Suedezii deslănțuiră un atac așa de vijelios, încât înfrângerea lui Wallenstein fu cumplită. Soarta acestui neîntrecut războinic fu tristă. Adversarii săi din a-

General Turenne, comandant francez.

propierea împăratului l-au acuzat că urmărește planuri personale și că vrea să ajungă rege al Boemiei. Împăratul cumpără atunci pe câțiva dintre ofițerii săi, iar aceștia îl asasinară. Deși lipsită de comandant, armata lui Wallens-

tein, rămasă credincioasă împăratului, câștigă o mare biruință asupra Suedezilor la *Nördlingen*. În urma acestei înfrângeri, Saxonia încheie pace (1635).

7. Perioada franceză. Sfârșitul războiului.

Îndată ce sfârși războiul contra hughenoților, Richelieu se hotărî să atace pe față pe Habsburgi. Regele Ludovic XIII îi ascultă sfatul și încheie alianță cu Suedezii, cu Olandezii și cu Danezii. Spania, credincioasă tradiției ei catolice, trecu de partea împăratului german. Armata suedeză câștigă o mare biruință la *Wittstok* (1636). Dar acum nu mai erau Suedezii din vremea regelui Gustav Adolf. Atâtea vărsări de sânge îi sălbăticiseră căci se purtară prin satele și orașele germane mai rău ca aventurierii de odinioară din trupele lui Tilly și Wallenstein. Pe când Suedezii invadeau Nordul Germaniei și înaintau până în apropiere de Viena, armatele franceze, comandate de generalii Turenne și Condé, bătură pe Spanioli la *Rocroy* și invadară în Sudul Germaniei, învingând pe Bavarezi la *Friburg*. În vremea aceasta, Ferdinand II muri și îi urmă la tronul imperiului fiul său Ferdinand III. Amenințat din două părți, acesta se hotărî să ceară pace.

8. Pacea Westfalică (1648).

Din cele povestite s'a văzut că în războiul de 30 de ani a luat parte aproape întreaga Europă. Și la încheierea acestei păci se strânsură reprezentanții aproape a tuturor statelor. Tratatul încheiat a consfințit pe de o parte biruința protestanților asupra catolicilor, pe de alta, biruința Franței asupra imperiului habsburgic. Diplomația franceză, având rolul hotărâtor, a știut — folosind conflictul religios — să dea o lovitură de moarte unității imperiului și unității germane însăși. Principii diferitelor state germane au căpătat, sub pretextul libertății religioase, o adevărată independență politică. De aci înainte erau liberi să se alieze între ei sau chiar cu principii și monarhii străini; în interiorul statelor lor, erau stăpâni absoluți.

Germania se întorcea prin Pacea Westfalică la stările din Evul Mediu. Calvinii căpătară și ei deplină libertate religioasă, asemeni luteranilor. Pentru ca *Bavaria* să nu mai fie la dispoziția împărațului, fu ridicată la rangul de *stat elector*, așa că în viitor vor fi opt prinți electori. *Elveției*, *Olandei* și *Portugalei* li se recunoscuseră independența, *Franța* obținuse *Alsacia*, iar *Suedia* luă *Pomerania de Apus*. În felul acesta Suedia a intrat în stăpânirea tuturor țărmurilor baltice, ajungând o mare putere europeană.

Războiul de 30 de ani a fost o adevărată catastrofă pentru Germania, a cărei populație scăzu la jumătate, dar și pentru Europa însăși. Pacea din Westfalia avu însă o urmare bună: a liberat o parte din popoarele subjugate de Habsburgi.

9. Starea țărilor române în timpul războiului de 30 de ani.

Am văzut că după uciderea lui Mihai Viteazul, Turcii reluară suveranitatea asupra celor trei principate române.

Habsburgii din Austria slăbiți de războiul de 30 de ani, nu mai putură ridica armele împotriva Turcilor, așa că aceștia și-au desfășurat în voe întregul lor plan de exploatare economică, de care am vorbit mai sus. Imperiul turcesc intră însă din ce în ce mai mult sub *influența Grecilor din Constantinopol*, negustori și bancheri bogați cari împrumutau la nevoie și pe sultan și pe marii demnitari ai Porții. Grecii pătrunseră în mare număr și în țările române: boerii greci luau în căsătorie pe fetele boerilor bogați, cumpărau și arendau moșii, ocupau slujbele înalte ale statului. Călugării greci se așezau prin mănăstirile din țară, care începeau a fi închinat, cu averile lor cu tot, mănăstirilor grecești dela muntele Atos. Prin Greci, Turcii exercitau un *monopol* sălbatec asupra tuturor produselor noastre, în primul rând asupra grânelor. Orice libertate economică dispărea cu totul; clasele producătoare, țărănimia mai ales, ajung într-o stare din ce în ce mai rea. *Creșterea tributului* către Poartă a dus la *mărirea dărilor*, iar *mărirea dărilor* a lovit cu deosebire în clasa răzășilor și a moșnenilor, a căror *rumânire* (șerbie) continuă

pe o scară foarte întinsă. Invazia grecească are pe de altă parte grave urmări sociale și politice. Ocupând dregătoriile mari și mici din stat, Grecii lovesc astfel în interesele clasei boierești, care era de veacuri deținătoarea a-

Matel Basarab și doamna Elena.

cestor dregătorii. Fiindcă mulți dintre boeri sărăciseră din cauza monopolului și jafului turco-grecesc, aceste slujbe le erau acum mai necesare ca oricând. Dar înstrăinarea

posturilor importante și grecizarea păturei cărmuitoare a statului a avut răsunet și în masele populare. O primă răscoală împotriva domnilor care protejau pe Greci au

Vasile Lupu.

loc în 1613 sub conducerea boerului oltean *Lupu Mehedinteanul*. La anul 1633, izbucniră răscoale și mai mari, atât în Muntenia cât și în Moldova. În fruntea răscoalei din Muntenia era *Matei Aga*, iar în fruntea celei din Moldova era *Vornicul Lupu*. Cete de țărani înarmați pătrun-

seră pe străzile Iaşului, strigând: *dă-ne Doamne pe Greci!*

Cele două răscoale fură încununată de succes, căci atât Matei cât și Lupu fură numiți *domni* de către Turci, primul în Muntenia, sub numele de *Matei Basarab* (1633) și al doilea în Moldova, sub numele de *Vasile Lupu* (1634). Aceste răscoale nu ne-au scăpat însă de Greci, deoarece ei erau atotputernici la Constantinopol. După ce se liniștiră spiritele în Principate, Grecii reîncepură invazia. Cei doi domni, foste căpetenii ale răscoalelor, nu se puteau opune, fiindcă ar fi stârnit mânia Turcilor. A trebuit deci să suporte năvala veneticilor — și chiar să-i ocrotească — fiindcă în spatele lor se găsea puterea militară a Turcilor, cu care noi nu ne mai puteam măsura, pentru că Ungaria pierise, iar imperiul germanic trecea prin baia de sânge a războiului de 30 de ani.

În Ardeal, după alungarea Austriacilor de către Turci, urmară în scaunul dela Alba-Iulia principii unguri, vasali ai Turcilor. Fiind calvini, acești principii au căutat să ajute pe protestanți, în războiul de 30 de ani. *Gabriel Bethlen* făcu chiar o expediție împotriva Vienei, dar fără nici un succes. Principii calvini ai Ardealului au făcut numeroase încercări să calvineze și pe Românii din Transilvania. În acest scop, ei tipăriră în *românește* cărți cu învățăturile calvine. Românii însă nu părăsiră credința ortodoxă nici în fața făgăduelilor, nici a amenințărilor. Contemporanul lui Matei Basarab și a lui Vasile Lupu în Ardeal a fost Gheorghe Racoși; cu acesta, Matei-Vodă a stat în strânse legături de prietenie. Între Matei Basarab și Vasile Lupu însă, relațiile au fost foarte rele.

10. Luptele dintre Matei Basarab și Vasile

Lupu. Renașterea culturală

Vasile Lupu, domnul Moldovei, de neam albanez, era un om ambițios. El vroia să aibă și Țara Românească, ba încă și Ardealul sub sceptrul său. El cumpără pe Turci cu bani, ca să nu se amestece, și năvăli cu oaste în Muntenia. Matei Basarab era un bătrân oștean, viteaz și chibzuit; el bătu în două rânduri pe Vasile Lupu, la *Teleajen* și la *Ojogeni*. Atunci Gheorghe Racoși din Ardeal interveni

ca cei doi domni români să se împacă și în adevăr isbuli, iar ca semn al împăcării Vasile Lupu clădi o biserică în Târgoviște (Stelea), iar Matei Basarab ajută cu bani la ridicare mănăstirii Soveja în Moldova. După această împăcare (1640), țările române se bucurară de zece ani de pace.

În acest timp însă se ivise o mare turburare în Polonia. Cazacii din Ucraina, care erau supuși Polonilor, oșteni neregulați de neam rutean și de religie ortodoxă, se răsculară din pricina asuprașilor nobililor poloni. Ei își aleseră un hatman, anume Bogdan Hmilnițki, care bătu în mai multe rânduri pe Poloni. Cazacii voind să-și întindă stăpânirea și în țările române, Bogdan Hmilnițki sili pe Vasile Lupu să-și dea una din fete după fiul său Timuș. Auzind de înrudirea lui Vasile cu hatmanul Cazacilor, Matei Basarab se turbură, temându-se că Vasile va reîncepe războiul ajutat de Cazaci. De aceea el unelți împreună cu Racoți (pe atunci domnea în Ardeal Gheorghe II Racoți, fiul lui Gheorghe I) detronarea domnului Moldovei. Marele logofăt al Moldovei, *Gheorghe Ștefan*, ademenit de Ardeleni și de Munteni, trădă pe stăpânul său și cu ajutorul acestora luă domnia Moldovei.

Vasile Lupu fugi în Ucraina la ginerele său, cerându-i ajutor. Cavaleria cea iute a Cazacilor trecu Nistrul și restabili în scaun, fără multă greutate, pe Vasile vodă. Apoi, oștile moldovene și căzăcești năvăliră pe neașteptate în Țara Românească. În apropiere de Târgoviște, la *Finta*, se dădu o luptă decisivă. Bătrânul Matei Vodă luptă alături de oșteni, doi cai fură uciși sub dânsul și el însuși fu rănit la picior, dar biruința rămase de partea Muntenilor. Timuș fugi în Moldova, unde fu ucis la asediul Sucevii, în jurul căreia se strânseseră oștile lui Matei Basarab, ale lui Racoți și ale Polonilor. Gheorghe Ștefan se urcă din nou pe tronul Moldovei, iar Vasile Lupu fugi la Constantinopol, unde Turcii îl închiseră în închisoarea Șapte Turnuri (1653). Matei Basarab muri la Târgoviște, un an mai târziu. Ultimele lui clipe fură turburate de răscoala soldaților mercenari (Seimeni), care cereau mărirea lefilor și înlocuirea unor bocri.

Matei Basarab și Vasile Lupu au avut merite însemnate, prin aceia că au protejat *biserica și cultura românească*. În vremea lor ajunsese mitropolit ortodox la Kiew, oraș care era atunci în stăpânirea Poloniei, un Român, *Petre Movilă*. El era fiul lui Simion Movilă, care luptase împotriva lui Mihai Viteazul. Pierzând nădejdea domniei, familia Moveștilor se adăpostise în Polonia, unde Petre Movilă se călugări iar mai târziu ajunsese mitropolit. El a fost un mare sprijinitor al culturii: a întemeiat tipografia și o școală înaltă (Academie) pentru preoții ortodoxi. Petre Movilă deși era între streini, n'a uitat pe Români și a dăruit atât lui Matei cât și lui Vasile câte o tipografie. Tipografia din Muntenia așezată la Govora și cea din Moldova dela Iași, au tipărit cărți bisericești în limba română, cari înlocuiește pe cele vechi slavonești. Așa dar, cei doi domni începură introducerea *limbii române în biserică*, în locul celei slavone. Pe lângă cărțile bisericești s'au tipărit atunci și primele cărți de legi în românește, numite *pravile*.

În special Vasile Lupu fu un mare susținător al bisericii. El sprijini cu bani pe credincioșii din Ierusalim, Constantinopol și din alte părți. În Iași a clădit din piatră frumoasă biserică *Trei Ierarhi*. Zidurile acestei biserici erau poleite cu aur, iar la intrarea în curtea bisericii era un turn cu ceasornic, lucru nemai văzut până atunci în Moldova. În chiliile din jurul acestei biserici Vasile Lupu a înființat o școală superioară, în care se învăța limba latină și greacă. În vremea lui Vasile Lupu s'a ținut în Moldova Sinodul dela Iași (1642), la care au venit delegați dela toate popoarele ortodoxe, ca să se sfătuiască asupra organizării bisericii și pentru apărarea credinței. Moldova era deci pe atunci socotită ca fruntea țărilor ortodoxe. La acest Sinod a trimis spre aprobare și Petre Movilă scrierea sa *Mărturisirea Ortodoxă*, care a rămas și până astăzi un îndreptar al credinței noastre. Alături de Vasile Lupu a stat învățatul său mitropolit, *Varlaam*, care a scris mai multe cărți bisericești și a îndemnat și pe Românii din Ardeal să nu-și părăsească credința, și să nu se lase ademeniți de calvini.

Ludovic XIV. (Politica internă și externă).

1. Franța după pacea Westfalică.

Minoritatea lui Ludovic XIV.

Epoca ce se întinde dela urcarea în scaun a lui *Carol V* (1519) până la *Pacea Westfalică* (1648) poate fi socotită în istorie ca o perioadă de *preponderență spaniolă*.

Mizeria claselor de jos în vremea Fronzelor.
Numărul cerșetorilor crescuse enorm. Scena reprezintă un grup de cerșetori.

După înfrângerea Habsburgilor în războiul de 30 de ani, locul dintâi dintre puterile Europei îl ia Franța, și astfel vom avea până la începutul veacului al XVIII-lea o perioadă de *preponderență franceză*. Franța fusese aceia care avusese rolul hotărâtor în acest război. Locul Franței în politica Europei îl câștigase grație politicei cuminti a cardinalului *Richelieu*. Marele ministru știuse să completeze unitatea Franței, înlăturând cu totul puterea nobilimii și

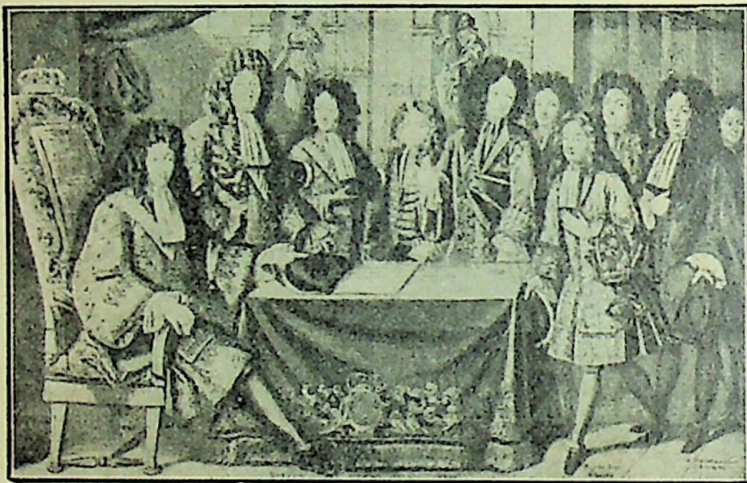
a protestanților înăuntru, iar în afară umilind puterea Habsburgilor din Austria și din Spania.

Ludovic al XIV-lea.

Roadele politicii lui Richelieu au fost culese de urmașul lui Ludovic XIII, *Ludovic XIV* (1643—1715). Este adevărat că la începutul domniei sale Ludovic al XIV-lea a avut de întâmpinat vremuri grele. Regele era minor, iar regenta, mama lui, *Ana de Austria*, nu era destul de respectată de nobili; aceștia credeau că au găsit momentul potrivit să recapete puterea lor cea veche, în dauna autorității regale care se afla acum în mâna unui copil. Din fericire pentru rege, Richelieu lăsase un abil urmaș în persoana cardinalului *Mazarin*, un Italian, bun diplomat, care în scurtă vreme a ajuns prim ministru. În timpul guvernării lui Mazarin s'au produs două feluri de mișcări: mișcarea nobilimii, în frunte cu principele *Condé*, general învingător în războiul de 30 de ani; pe de altă parte mișcarea burgheziei franceze, reprezentată prin parlamentul din Paris. Parlamentul francez era un înalt tri-

bunal, cu magistrați numiți de rege cari înregistrau legile făcute de miniștri. Era câte un parlament în fiecare provincie. Deci parlamentele franceze nu erau alese de popor și nu erau corpuri legiuitoare ca parlamentul englez. Totuși parlamentul din Paris a vrut să joace acest rol și a cerut ca impozitele și legile să nu depindă de bunul plac al regelui, ci să fie votate de dânsul. Această mișcare a

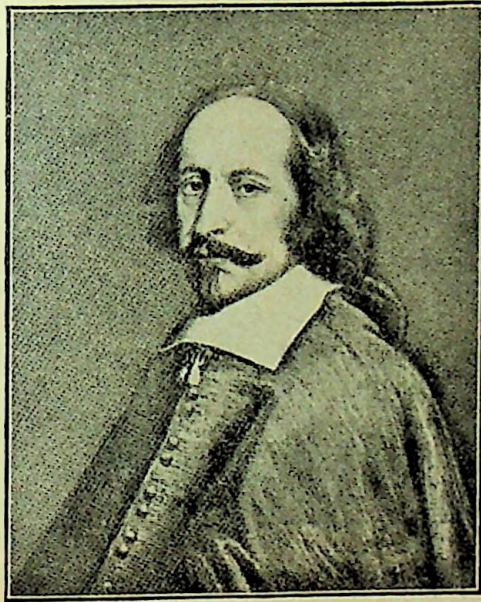

Ludovic al XV-lea și sfetnicii lui.

fost susținută de burghezie și de așa numita *noblesse de robe*. nobilimea magistraților, spre deosebire de nobilimea militară, *noblesse d'épee*. În fața acestor mișcări sociale, Franța era amenințată cu anarhia, de care scăpă numai prin abilitatea lui Mazarin, care izbuti să încadreze pe nobili cu burghezi și din lupta celor două mișcări vrăjmașe să stabilească autoritatea nediscutată a regelui. Unii dintre conducătorii burgheziei fură cumpărați cu onoruri și bani, alții fură arestați. Condé fu învins de către generalul *Turenne*, (care mai înainte fusese în fruntea burgheziei) și silit să fugă la Spanioli. Aceste răscoale fură poreclite *fronde*, adică praștie, pentru că au fost comparate cu luptele cu praștia ale copiilor. La 1661, la moartea lui Mazarin, Ludovic XIV luă singur în mână conducerea statului.

2. Monarhia absolută.

Ludovic al XIV-lea era un om cu mari calități personale și politice. Avea o mare putere de muncă, o inteligență aleasă și un deosebit gust artistic. Iubea foarte mult ordinea și disciplina, se purta cu mândrie și căuta să uimească prin fastul dela curtea sa și prin superioritatea inteligenței. Era însă un fanatic catolic și nu admitea nici un fel de contrazicere, de aceea trufia și lipsa de toleranță l-au împins la multe greșeli.

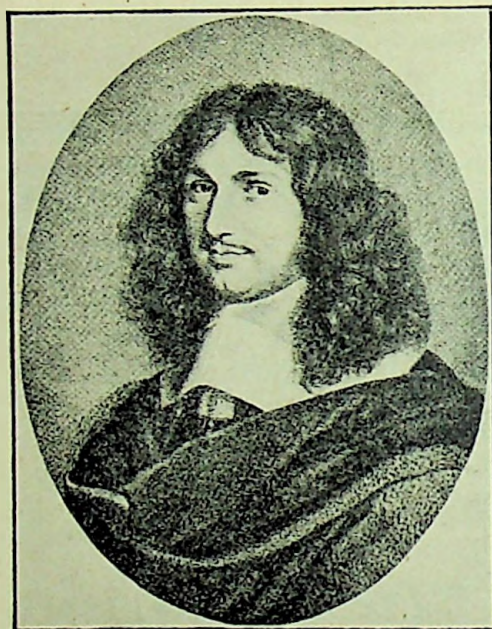

Cardinalul Mazarin.

În latura socială, domnia lui Ludovic al XIV-lea a adus deplina umilire a nobilimii. Regele n'a procedat cu asprime și cu vărsări de sânge, cum făcuse Richelieu, ci a chemat pe cei mai însemnați nobili la curtea lui din Versailles, unde îi fermecă cu luxul și cu serbările, transformându-i în *curteni devotați*. Așa dar, nobilii nu mai steteau în castelele lor depe moșii, ci la curte, unde regele îi avea sub ochii lui. Conducerea administrativă a provinciilor Franței a fost luată din mâna nobi-

lilor, ei rămăneau în posturile militare mai însemnate, dar și aci sub controlul strict al regelui și al funcționarilor lui.

Marile demnități ale statului nu erau încredințate nobililor, ci burghezilor; cei mai mulți dintre miniștri lui Ludovic al XIV-lea erau fii de negustori. De altfel nu e de mirare acest lucru, căci știm că burghezii au ajutat

Colbert.

pe regii Franței să-și întărească autoritatea, pentru că știau că supunerea nobilimii însemna pentru Franța încetarea anarhiei și a luptelor civile, dezvoltarea comerțului și a meseriilor. Totuși regele n'a dat drepturi mai mari burgheziei; dimpotrivă el a căutat să micșoreze libertățile comunelor autonome, făcându-le să depindă de puterea centrală. Deasemenea starea țărănimii nu a fost îmbunătățită și țărani șerbi au continuat să fie supuși proprietarilor de moșie.

Intr'un cuvânt, toate clasele sociale erau supuse autorității centrale, nici o libertate particulară sau locală nu

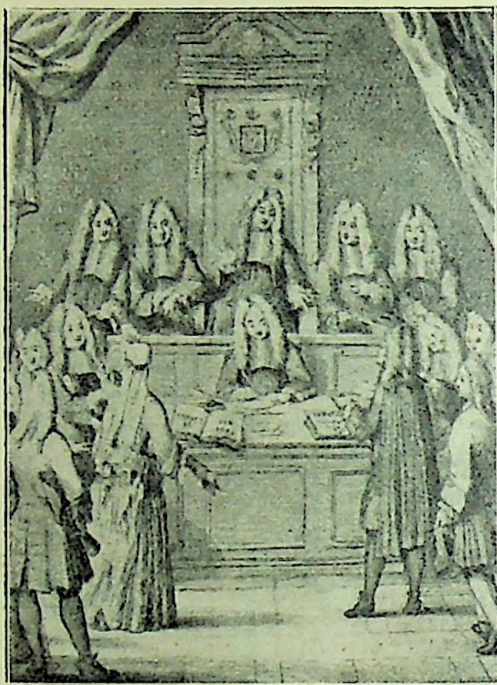
mai era îngăduită. Regele cu consiliul său controlau toată viața politică, financiară, comercială și industrială a țării, ba aveau chiar pretenția să controleze și religia și literatura. O asemenea monarhie, în care toate erau concentrate în mâna unui singur om, care avea grijă de întreaga viață a națiunii sub toate formele ei, se numește *monarhie absolută*. Regele a rezumat această situație în cuvintele: „*Statul sânt eu*“. Câtă vreme autoritatea supremă era în mâinile unui om inteligent și cu vederi largi ca Ludovic al XIV-lea, această situație prezenta anumite avantagii: Franța disciplinată și supusă forma un bloc puternic, care era o forță de temut; pe de altă parte, prin directivele date de rege totul avea un caracter armonios, interesele nu se mai ciocneau și conflictele se aplanau ușor. Dar, totdeodată, centralizarea exagerată nimeca orice inițiativă particulară și toată munca locuitorilor era exploatată în favoarea monarhiei. De aceea monarhia absolută nu a putut ține mult.

3. Miniștrii lui Ludovic XIV.

Cel mai însemnat om de stat dintre miniștrii lui Ludovic al XIV-lea a fost *Jean Baptiste Colbert*, fiul unui negustor de postavuri din Reims. El fusese recomandat regelui de către Mazarin și era un burghez cu talentele obișnuite ale oamenilor din această clasă: econom, bun mânuitor al finanțelor și priceput în chestiuni comerciale. Era convins că ridicarea economică a Franței se va face, nu atât prin agricultură, cât mai ales prin industrie și comerț. De aceea a protejat ridicarea unui mare număr de fabrici. Industria franceză era mai ales o industrie de lux: dantele de Lyon, porțelanuri de Sèvres, tapiterii din fabrica Gobelins din Paris. Pentru desfacerea internă a produselor industriei franceze, Colbert a introdus sistemul *protectionist*, adică a protejat produsele franceze împotriva concurenței străine prin taxe vamale asupra obiectelor de import. Pentru răspândirea produselor, a construit o puternică flotă comercială și de război, care a făcut concurență câtva timp chiar celei engleze.

În privința finanțelor, Colbert a împătrit veniturile

statului, luând pe seama finanțelor centrale veniturile provinciilor. Până atunci se întâmpla adeseori ca veniturile unei provincii să fie închiriate unor așa numiți *ofițeri*, care dădeau o sumă anuală visteriei, în schimbul dreptului

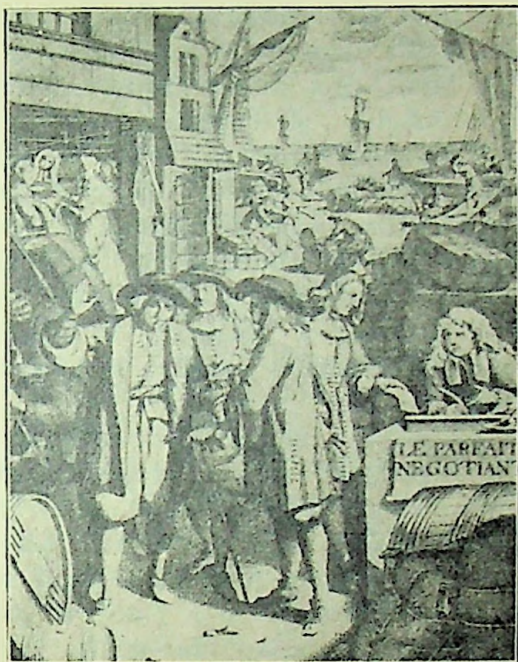
Avântul burgheziei franceze. O ședință a Consiliului de Comerț (1700).
Negustorii prezintă doleanțele lor.

de a exploata ei toate bogățiile provinciei. Colbert a numit în toate provinciile *intendenți*, care încasau direct pentru stat toate veniturile, măbind astfel bogăția monarhiei franceze. Ludovic al XIV-lea ajunsese, grație lui Colbert, cel mai bogat rege din Europa, având cele mai mari mijloace bănești la dispoziție.

Miniștrii *Louvois* și *Lionne* dădură armatei franceze o disciplină și un armament neîntrecut în Europa. Deși această armată, ca și celelalte din Europa, era compusă din mercenari, organizarea ei era superioară celor streine, mai ales prin unitatea de comandant, care se afla la mi-

nisterul de război din Paris, de care depindeau toți comandanții nobili din provincii.

Ludovic al XIV-lea avea așa dar la îndemână uriașe mijloace bănești, cea mai puternică armată din Europa

Mercantilismul veaculul XVII. Neguțători, oameni de afaceri și corăbierii.

și guverna absolut în țara lui. Această situație l-a împins la o politică de supremație în Europa, care nu se putea dobândi decât prin mari războaie. De aceea domnia lui a fost un șir aproape neîncetat de războaie pentru supremație în Europa, care aduseră însă alianța celorlalte state amenințate împotriva Franței și în cele din urmă ruina ei.

4. Războaiele cu Spania și cu Olanda.

În urma războiului de treizeci de ani, Franța dobândise Alsacia, afară de orașul Strassburg, dar Habsburgii din Spania mai stăpâneau din teritoriul Franței de

azi partea dela nord, dinspre Belgia, care împreună cu această țară constituiau provinciile *Flandra* și *Franche Comté*. Ludovic al XIV-lea era căsătorit cu Maria Tereza, fiica lui Filip IV regele Spaniei. Regele Franței voia să alipească la țara lui aceste ținuturi și deaceia a căutat mai întâi să izoleze prin diplomație pe Habsburgii din Spania și din Austria. Mulți principii au fost câștigați de Ludovic prin pensii în bani, căci aurul francez curgea în toată Europa. Regele Angliei, al Poloniei, șeful răscoalei ungurești contra Austriei, Rakotzi, erau în solda Franței. Pe de altă parte, Ludovic al XIV-lea câștigase de partea lui stătulețele dela Rin, (care formaseră *Confederația dela Rin* sub protecția lui), deasemenea Suedia, aliată cu Franța din vremea războiului de treizeci de ani, și chiar pe Turci, pe cari îi ațâța împotriva Austriei. Astfel asigurat prin acest lanț de alianțe, regele Franței începu războiul împotriva Spaniei.

Regele Spaniei nu achitase lui Ludovic al XIV-lea zestrea ce i-o făgăduise. Atunci, regele francez îi ceru în schimb cele două provincii, Flandra și Franche Comté, pe care le cucerii fără multă greutate. La 1668 oștile franceze lărgiseră granițele țării cam până unde se află și azi (în partea de nord). Dar Ludovic voia să ia și Belgia de azi în care se aflau mai multe cetăți stăpânite de Spanioli. Olandezii temându-se de vecinătatea puternicului rege, luară apărarea acestor cetăți, pe care Francezii nu le putură lua. Ludovic încheie atunci pace cu Spania la *Aix-la Chapelle*, mulțumindu-se cu o parte din Flandra și cu Franche Comté, până la marginele de azi ale Franței.

Regele jignit în mândria lui că acest mic popor olandez cutezase să-i stea în cale, declară război Olandei și înconjurând cetățile din Belgia, năvălește în Olanda în fruntea unei mari armate, alindu-se și cu Anglia, rivala comercială a Olandezilor. Olandezii nu-și pierdură cum-pătul, nici chiar după trecerea Rinului de către Francezii. Ei aleseră drept conducător pe *Wilhelm de Orania*, un tânăr de 22 de ani, urmașul celui dintâi Wilhelm, care liberase Olanda de stăpânirea spaniolă.

Wilhelm porunci să se taie digurile care apărau pă-

mântul olandez (așezat mai jos decât nivelul mării) împotriva fluxului. Ogoarele și chiar multe sate și orașe fură inundate de mare, dar armata franceză a fost oprită de eroismul și sacrificiul acestui popor mic, dar viteaz (1672).

5. Războaiele împotriva Europei.

Tendințele de asuprire a libertății popoarelor mici de către Ludovic al XIV-lea neliniștiră celelalte state, care până acum îi erau favorabile. Ele se temeau ca *echilibrul european*, adică raportul dintre puterile diferitelor state, să nu fie rupt în favoarea Franței, care urmărea să formeze un imperiu universal, ca odinioară Carol Quintul. Wilhelm de Orania știu să exploateze aceste temeri și izbuti să alcătuiască o *alianță europeană* împotriva Franței. În această alianță au intrat Spania, Austria, statele germane și, pentru câțva timp, și Anglia. Deși avea de luptat împotriva atâtor aliați, Ludovic al XIV-lea îi respinge pe toți, grație superiorității armatei sale, și năvălește chiar peste Rin în Germania. La 1679, după mai mulți ani de lupte, se încheie *pacea dela Nimega*. Prin această pace Franța păstrează cuceririle sale, dar Belgia rămâne a Spaniei, iar Olanda își menține independența.

În culmea puterii sale, Ludovic începe să puie mâna pe stăpânirile vecinilor chiar în timp de pace. El organizează așa numitele *camere de restituție*, care cercetează drepturile istorice ale Franței asupra provinciilor vecine, și astfel anexează în plină pace orașul Strassburg, care mai înainte era al unui episcopat.

Nemai îngăduind nici un fel de opoziție, Ludovic al XIV-lea revocă *Edictul dela Nantes*, dat la 1598 de Henric IV, prin care se îngăduia protestanților libertatea cultului lor. Regele porunci protestanților să se facă catolici sau să plece din Franța, de oarece, zicea el, supușii trebuie să aibă aceeași religie ca și regele. Cei mai mulți protestanți, oameni bogați și învățați, plecară în streinătate și se puseră în slujba streinilor. Prin această măsură Franța își atrase dușmănia tuturor statelor protestante.

Tocmai atunci avu loc în Anglia o revoluție a protestanților, care detronară pe regele catolic *Iacob II Stuart*,

prietenul lui Ludovic al XIV-lea și aleaseră în locul lui pe ginerele regelui detronat, care nu era altul decât Wilhelm de Orania din Olanda, dușmanul neîmpăcat al lui Ludovic al XIV-lea. Zădarnic încercă regele Franței să restabilească pe Iacob; armata debarcată în Irlanda fu bătută și Wilhelm rămase rege cu titlul de *Wilhelm III* (1688). De oarece Franța nu-l recunoscuse ca rege, el îi declară război, aliindu-se cu Austria, Olanda și unele state germane (*liga dela Augsburg*). Războiul ținu nouă ani, însă nu avu nici un rezultat definitiv și la 1697 se încheie pacea dela *Ryswik*, fără învinși și învingători.

6. Războiul pentru moștenirea tronului

Spaniei.

Regele Spaniei, *Carol II*, muri în anul 1700 fără urmași și astfel se stinse ramura Habsburgilor din Spania. Sora lui Carol II fusese soția lui Ludovic al XIV-lea, așa că urmașii ei aveau dreptul la tronul Spaniei. Pe de altă parte însă ridicară pretenții și Habsburgii din Austria, spunând că tronul Spaniei nu trebuie dat altei familii. Încă înainte de moartea lui Carol II se făcuse o înțelegere între Franța, Austria, Anglia și Olanda pentru împărțirea între ele a posesiunii Spaniolilor din Europa, în cazul stingerii dinastiei. Spania avea pe atunci, afară de provinciile din Peninsula Iberică, Belgia, Lombardia, Neapole și Sicilia, cât și coloniile din America. Spaniolii refuzară să admită împărțirea imperiului lor și siliură pe Carol II să semneze un testament prin care lasă toate posesiunile spaniole lui Filip, nepotul lui Ludovic al XIV-lea. Aflând de acest testament, după moartea regelui Spaniei, Ludovic al XIV-lea nu mai vru să ție seamă de convenția de împărțire și trimise pe Filip în Spania, zicându-i: „*Nu mai sânt Pirinei*“. Noul rege se încoronă sub numele de *Filip V* și de atunci, până aproape de zilele noastre, când Spania s'a făcut republică, a domnit acolo dinastia Burbonilor. De oarece însă Filip nu renunțase la moștenirea tronului francez, se ivea primejdia ca Franța și Spania să formeze un singur stat, cel mai puternic din lume. De aceea se uniră împotriva ei Anglia, Austria, Olanda, Pie-

montul și statele germane, susținând candidatura arhiducelui Carol de Habsburg la tronul Spaniei.

Războiul pentru moștenirea tronului Spaniei ținu 12 ani și fu foarte sângeros.

Franța slăbită de atâtea războaie fu învinsă. Austriacii aveau atunci un mare general, pe principele *Eugeniu de Savoia*, care câștigă împreună cu Englezii mai multe lupte și navele chiar în Franța. Norocul lui Ludovic al XIV-lea a fost însă că murind împăratul Austriei, *Iosif I*, rămase la tron fratele său, arhiducele *Carol*, așa că acesta urma să fie împărat al Austriei și rege al Spaniei. Celelalte state, temându-se de refacerea imperiului lui Carol Quintul, se împăcară cu Franța și încheiară pace separată la *Utrecht* (1713). Austria rămasă singură încheie și ea pace la *Rastadt* (1714). Prin aceste tratate Filip e recunoscut ca rege al Spaniei, dar fără dreptul de a moșteni și Franța, așa că visul lui Ludovic al XIV-lea de a uni Franța cu Spania n'a izbutit. De asemenea unitatea imperiului spaniol n'a fost păstrată, căci Lombardia și Belgia trecură în stăpânirea Austriei.

Aceste războaie neîncetate sărăciră Franța; chiar din rândurile burgheziei se ridicară glasuri împotriva monarhiei absolute, pe care până atunci o sprijinise. Ludovic al XIV-lea muri în 1715, după o domnie de 72 de ani și lăasă moștenirea tronului strănepotului său, *Ludovic al XV-lea*, în vârstă de cinci ani.

LECȚIA XXX.

Civilizația Franceză în vremea lui Ludovic XIV.

1. Secolul lui Ludovic al XIV-lea.

Civilizația franceză a ajuns în vremea lui Ludovic al XIV-lea la o înflorire pe care n'o atinsese nici odată până atunci. Această epocă se poate asemăna în istoria lumii numai cu epoca lui Pericle, a lui August și a Renașterii din Italia. Atunci au trăit cei mai mari scriitori,

cei mai mari artiști, filosofi, predicatori, etc. Deoarece această splendidă revărsare de artă și de știință a fost protejată și chiar dirijată cu un gust ales de Ludovic al XIV-lea, epoca a fost numită cu drept cuvânt *Secolul lui Ludovic al XIV-lea*.

Cauzele care au adus această dezvoltare a civilizației au fost mai multe. Încă înainte de Ludovic al XIV-lea civilizația, și în special literatura, luase un mare avânt în Franța. Ne amintim de pildă de înființarea Academiei Franceze de către cardinalul Richelieu. În vremea lui au trăit mulți scriitori de valoare, filosofi și artiști. Prin urmare a existat o perioadă pregătitoare, așa că înflorirea din vremea lui Ludovic al XIV-lea n'a fost ceva neașteptat. Pe lângă aceasta trebuie să ținem seama de starea de înflorire economică în care ajunsese Franța în această epocă, grație în special măsurilor înțelepte luate de Colbert. Intotdeauna când un popor se bucură de o bună stare a finanțelor, comerțului și industriei, atunci se dezvoltă și civilizația, pentru că oamenii ne mai având grija pâinii de toate zilele, se pot ocupa în clipele de răgaz cu arta și literatura, iar bogătașii își cheltuiesc averile cu clădiri frumoase, împodobite cu tablouri și sculpturi. Așa s'a întâmplat și în orașele comerciale italiene din vremea Renașterii. A treia cauză a înfloririi civilizației de atunci a fost politica regelui. El ocrotea știința și artele dintr'un scop politic înalt. Pe de o parte prezența tuturor artiștilor de seamă, a poeților și a învățaților la curtea regelui dedea acestuia un prestigiu deosebit în ochii supușilor și chiar în streinătate. Tot ce era fin, ce era ales, exemplul bunului gust, veneau dela curtea regelui; toți căutau să imite obiceiurile curții. Nobilii nu mai steteau la castelele lor, ci căutau să fie primiți la curte, ceiace îi făcea inofensivi; în Europa, regele Franței era considerat ca cel mai civilizată și acest lucru îi mărea vaza și autoritatea politică. Pentru a atinge aceste scopuri, Ludovic al XIV-lea a cheltuit sume uriașe, a adus la curtea lui tot ce era de seamă în țară, a făcut-o un centru mondial de artă și de civilizație.

Firește că pentru aceasta trebuia ca regele să fie un om de gust ales și priceput, cum și era în adevăr Ludovic al XIV-lea.

2. Curtea din Versailles

Centrul ales de rege pentru curtea lui a fost la Versailles, în apropiere de Paris. Acolo arhitectul *Mansart* a

Palatul din Versailles. Galeria oglinzilor.

clădit un mare palat, demn de strălucirea regală. Pentru a fi mai izolat de popor și a fi admirat dela distanță, regele n'a rămas la palatul Luvrului din Paris, ci și-a ales acest loc mai depărtat.

Palatul din Versailles era pe dinăuntru împodobit cu un lux ales, pereții erau acoperiți cu tapiserii sau cu tablouri, o mare sală avea oglinzi pe toți pereții și deaceia se numea Galeria Oglinzilor. În palat se afla și o capelă, o sală de teatru și numeroase saloane de primire. În fața palatului se întinde un parc pe o adâncime de mai mulți kilometri, cu grădini desemnate de arhitectul grădinar *Le Nôtre*. În parc se aflau mai multe lacuri, pe care regele se plimba cu curtenii lui în gondole venetiene, apoi sere, pentru conservarea plantelor și florilor exotice, statui de marmoră în boschete, etc. Minunate erau jocurile de apă; rezervoare uriașe păstrau apa pentru aceste jocuri; scara se dedea drumul apelor și havuzurile erau luminate cu lumini colorate, iar în boschete cântau orchestrele din cornuri de vânătoare.

Regulele de purtare la curte erau deosebit de elegante, dar nimănui nu-i era îngăduit să calce *eticheta*, curții, care fixa rangul fiecăruia și felul cum trebuia să se poarte și să se îmbrace. Doamnele erau îmbrăcate cu rochii lungi de mătase cu dantele, iar regele și cu nobilii purtau deasemenea costume de mătase în diferite culori și împodobite cu dantele. În caz de doliu, regele se îmbrăca în violet. Pe cap toți purtau peruci buclate.

Nobilii socoteau ca o mare favoare să fie invitați la curte; regele provoca rivalități între dâșii, ca să-i aibă mai bine la mână. Pe unii îi primea în camera de culcare, la cafeaua cu lapte, pe alții, mai puțin intimi, îi primea numai în sala de audiențe. Ca să câștige o mare trecere pe lângă rege, nobilii erau gata să se poarte cât de slugarnic și cu lingușirile cele mai josnice.

Ca să atragă pe toți la curte și să-i umilească cu măreția pompei regale, Ludovic al XIV-lea s'a înconjurat de cei mai de seamă actori, care jucau la teatrul dela curte; scriitorii scriau piesele de teatru după indicațiile regelui, poeții îl preamăreau în odele lor, sculptorii și pictorii împodobeau cu statui și cu tablouri palatul și parcul.

3. Literatura clasică.

Dintre toate artele, aceia care a luat mai mare avânt, a fost literatura. Școala literară care s'a dezvoltat pe vre-

mea lui Ludovic al XIV-lea a fost școala sau curentul *clasic*. Această școală se caracterizează în primul rând prin perfecțiunea formei. Niciodată limba literară n'a ajuns în Franța mai aleasă și forma versurilor și a prozei mai perfecte. Subiectele și modelele scriitorilor francezi de

La Fontaine.

atunci erau luate din operele scriitorilor antici, greci și romani. Pe de altă parte scriitorii erau *obiectivi și impersonali*, adică nu interveneau în operele lor cu sentimentele lor, ci căutau să arate în chip nepărtinitor caracterele oamenilor și sentimentele lor: dragostea, ura, sentimentul onoarei, etc.

Atunci s'a dezvoltat mai ales genul dramatic (teatrul). Doi mari autori de *tragedii* au trăit în vremea lui Ludovic al XIV-lea: *Corneille* și *Racine*. Cel dintâi era un om din vechea generație a Frondelor, admirator al faptelor eroice și de aceea în piesele sale el arată lupta ce se dă între datorie și sentimente, între onoare și dragoste; totdeauna

învige în sufletul eroilor lui onoarea și datoria. Deaceia a spus el: „Dragostea este o plăcere, onoarea este o datorie”. Piesele sale sânt cu subiecte din literatura spaniolă, ca „le Cid”, sau din antichitate ca *Horace* și altele. Caracterul acestor piese se vede bine din următoarea replică din *Horace*. Tatăl eroului, un bătrân roman, aflând că doi dintre

Molière.

copii lui au fost omorâți în luptă și că al treilea, rămas singur, a fugit, îl blestemă. Întrebat: „Ce putea face singur, împotriva a trei dușmani?“, tatăl răspunse: „Să moară!“.

Racine, om de curte, vede dimpotrivă pe oameni frământați de ambiții, pe care nu le pot învinge. S'a spus, cu drept cuvânt, că Racine arată pe oameni *așa cum sânt*, pe când Corneille îi arată *așa cum ar trebui să fie*.

Cel mai mare autor de comedii din acea vreme a fost *Molière*. El era un actor, conducătorul unei trupe care juca în Paris, dar regele remarcându-l, l-a chemat

la Versailles. Acolo a scris diferite comedii pentru curte. Unele sânt comedii de caractere, ca *Avarul*, *Tartuffe* (hipocritul), *Mizantropul*, altele comedii de moravuri, în care satirizează moravurile societății din vremea lui (Femeile savante, etc.).

Boileau

Tot atunci a trăit și marele fabulist *La Fontaine*. Fabulele sale, cunoscute în lumea întreagă, sânt mici bijuterii, povestiri din viața animalelor și a oamenilor cu observații pătrunzătoare. *La Fontaine* iubea pe oamenii de jos și le lua apărarea în fabulele sale, în care făcea aluzii la nedreptățile ce se făceau în vremea monarhiei absolute. De aceea regele, cu tot talentul său, l-a ținut departe de curte și l-a privit cu bănuială.

Un critic literar foarte ironic cu scriitorii mediocri a fost *Boileau*, care a scris și *Arta Poetică* în care arată regulile pentru scrierea operelor literare.

La Bruyère a fost un distins prozator și a scris *Ca-*

racterele, în care descrie cu multă pătrundere caracterele oamenilor din vremea lui.

Literatura franceză, care a cunoscut atâtea talene, s'a răspândit nu numai în Franța, ci a început să fie citită în toată Europa. Limba franceză a devenit limba diplomatică, în care se scriu tratatele de pace și de alianță, a devenit în același timp limba lumii culte și elegante. A

Racine.

fost pe atunci o adevărată revărsare a culturii franceze în lumea întreagă. De aceia regelui, dela care pornea lumina, i s'a zis *Regele Soare*. Preponderența culturii franceze în Europa a fost de mai lungă durată decât preponderența politică, căci a ținut până în zilele noastre, și azi Parisul este socolit ca centrul lumii civilizate. Acest lucru îl datorește în primul rând lui Ludovic al XIV-lea.

În schimb însă, în această literatură controlată dela curte, scriitorul nu avea dreptul să ceară reforme și să se plângă de starea de lucruri din Franța. Exista o cenzură se-

veră a tuturor scrierilor, dar circulau în manuscris multe epigrame răutăcioase împotriva regelui și a miniștrilor lui. La Amsterdam, în Olanda, se publicau scrierile autorilor francezi opriți de cenzură. La sfârșitul domniei lui Ludovic al XIV-lea, când se vede starca în care ajunsese Franța de pe urma absolutismului, cu toată cenzura, apare în literatură un spirit nou, care pregătește mari prefaceri politice și sociale.

4. Filozofia și religia.

Școala filosofică care a predominat în secolul lui Ludovic al XIV-lea a fost *raționalistă*. Intemeietorul raționalismului a fost filosoful francez *Descartes*, care a scris *Le discours sur la méthode*, în care cercetează mijloacele pe care le are omul de a cunoaște lumea din afară. El spune că simțurile pot fi înșelătoare, dar ceiace nu ne poate înșela și corectează datele simțurilor, este judecata sau rațiunea. Dovada existenței noastre și a lumii din afară nu este văzul, auzul, etc., ci puterea de judecată: „*Judec deci sânt*“, a spus Descartes.

Dar alți filosofi aveau preocupări mai mult religioase, Cel mai însemnat dintre aceștia a fost *Pascal*, care în același timp era și un fizician de seamă. El a scris *Cugetări filosofice asupra sufletului omenesc și a purtării în viață*.

La Port Royal, o mănăstire din apropierea Parisului, s'au adunat o serie de oameni învățați și evlavioși, cari voiau să trăiască departe de lume, pentru a se putea ocupa cu meditații filosofice și religioase și cercetări științifice. Acolo și-a făcut Pascal celebrele sale experiențe de fizică și tot acolo și-a petrecut o parte din tinerețe și Racine. Scrierile învățaților și filosofilor dela Port Royal s'au răspândit în toată Franța, însă dela o vreme au fost acuzați de erezie de către Iezuiți. Ei adoptaseră învățăturile religioase a lui *Jansenius*, un scriitor religios care admitea doctrina predestinației, adică se apropia de religia calvină. De aceia regele, care nu admitea nici o împotrivire față de religia catolică, a poruncit ca Port Royal să fie închis și ca Janseniștii (adeptii lui Jansenius) să fie alungați.

Preocupările religioase au făcut ca în această vreme să se desvolte și literatura religioasă, mai ales predicile. Cel mai mare predicator a fost un episcop care a stat multă vreme la curtea lui Ludovic al XIV-lea, anume *Bossuet*. Bossuet în predicile ținute la curte a cutezat să spuie chiar în fața regelui că luxul și petrecerile curții sânt potrivnice învățăturilor bisericii și că ar trebui ca regele și curtenii să se gândească mai mult la mântuirea sufletelor decât la petreceri. Regele care era un om evlavios, n'a îndrăznit să pedepsească pe Bossuet, ci dimpotrivă l-a tratat cu multă cinste.

5. Arta.

Arta franceză din secolul lui Ludovic al XIV-lea este dedicată în mare parte înfrumusețării palatului dela Versailles și a palatelor nobililor, cari voiau să imite pe rege. În pictură avem mai mult influențe italiene. Cel mai mare pictor a fost pe atunci *Jean Poussin*, peisagist și alături de el găsim pe *Le Brun* autorul portretelor lui Ludovic al XIV-lea și ale familiei sale. Pictorii făceau portretele nobililor și ale doamnelor dela curte în haine de sărbătoare în pozele cerute de eticheta timpului. La Roma se înființase o *academie* franceză, unde se trimeteau tineri cari voiau să studieze pictura și sculptura. Sculptorii făceau statui de marmoră pentru parcurile palatelor. O deosebită desvoltare au luat atunci artele tapițeriei, ale porțelanurilor și ale altor obiecte de lux, care erau cumpărate din Franța în toată Europa. Arta franceză din această vreme a fost mai mult o artă de lux și de podoabe, însă n'a dat creatori de geniu, ca în vremea Renașterii. Numai în literatură și în filosofie Franța a dat atunci genii nemuritoare, a căror opere rămân și până azi.

A n g l i a.

Dezvoltarea ei economică și socială. Revoluțiile din 1648 și 1688. Drepturile cetățenești. Parlamentul.

Istoria modernă a poporului englez — mai mult decât a oricărui altul — n'ar putea fi înțeleasă fără cunoașterea dezvoltării lui *economice* și *sociale*. Chiar istoria modernă a întregii umanități s'a resimțit într'o foarte largă măsură de acțiunea economică și de frământările sociale ale acestui mare popor. Înainte deci de a cerceta istoria lui politică în veacurile XVII și XVIII, să aruncăm o scurtă privire asupra dezvoltării lui economice și sociale.

1. Dezvoltarea economică a Angliei.Comerțul de lână.

Pământul Angliei este mai prielnic creșterii vitelor decât agriculturii. Iată de ce în Evul Mediu, bogăția proprietarilor de pământ a stat mai mult în turme mari de oi decât în cereale. Din această cauză, de timpuriu s'a dezvoltat în Anglia *comerțul de lână*. După cruciade (când comerțul mediteranian decade) se dezvoltă comerțul oceanic, în a cărui orbită intră și Anglia. Acum lâna englezească începe a fi foarte căutată. Cei mai buni clienți ai Englezilor pentru acest comerț au fost *Flamanzii*, a căror ocupație de căpetenie era *tesătoria*. Veacuri întregi, industria flamandă și-a procurat materia primă din Anglia. Negustorii din *Bruges*, *Gand*, *Ypres*, *Cassel* etc., veneau la țarmul Angliei pentru a se aproviziona cu lână. Cu vremea au început să vină în căutarea lânii și corăbiile orașelor germane (*Hansa*) și italiene — *Venețienii* mai ales. Se dezvoltară astfel mai multe porturi, între cari *London*, *Douvres*, *Hastings* și altele.

Dela început — încă din vremea cruciadelor — regii englezi au stingerit acest comerț prin impozite grele puse și asupra producătorilor și asupra negustorilor. Dar pro-

ducători fiind, în mare parte, chiar nobilii, nu au lăsat ca regii să le calce privilegiile. Cum era și firesc, burghezia, având aceleași interese, a luptat alături de nobilime. Regii Ioan fără țară și Enric III fură învinși și siliți să dea *Magna Charta și Statutele din Oxford* prin care se garanta poporului englez, între altele, *libertatea comercială* și apărarea de dări. De aci înainte, porturile rămaseră libere negustorilor străini de oriunde, iar comerțul de lână a luat un avânt din ce în ce mai mare. *Deci libertățile pe care, de timpuriu, ajunse să le aibă burghezia engleză se datoresc amestecului și interesului pe care nobilimea îl avea în comerțul de lână.*

Nu trecu mult și regii înșiși începură să țină seamă în acțiunea lor politică de interesele acestui comerț. Astfel, unul din motivele care l-au făcut pe regele englez Eduard III să înceapă războiul de 100 de ani a fost și dorința de a salva independența orașelor flamande amenințate de regii francezi. *Apărând pe negustorii și industriașii flamanzi, Eduard apăra comerțul de lână al Angliei.*

2. Consecinți sociale: refacerea mării proprietăți. Depopularea țărinelor. Mizeria, vagabondajul, cerșetoria

În veacul al XV-a, industria postavurilor progresând, sporește și *oeritul*. Intinderi mari de pământ, rezervate până atunci agriculturii, sânt transformate în pășune. Acum seniorii încep a deposeda satele și pe țărani de loturile lor, a căror posesiune o aveau de veacuri, pentru a-și mări neconținut terenurile de pășune sau pentru a le arenda *pe bani* asociațiilor de fermieri și crescători de vite. *Astfel marea proprietate, pulverizată în Evul mediu în mâinile a mii de mici arendași țărani, începe acum să se regrupeze în domenii unitare.* În modul acesta, începe să se piardă aspectul feudal al societății rurale engleze. Caracterul modern al mării proprietăți s'a accentuat și mai mult când burghezia urbană, îmbogățită, a început să cumpere domeniile nobililor morți în luptele civile, (Războiul celor Două Roze). Între noii proprietari și țărani aflați pe domeniile lor, raporturile sânt cât se poate de rele. Noul pro-

prietar este exportator de lână, iar nu agricultor. Pentru creșterea oilor el nu are nevoie de o populație atât de numeroasă pe moșia sa. Acum deposedarea se face fără nici o milă; *regiuni întregi se depopulează*; ia naștere un adevărat *proletariat rural* care ia drumul orașelor și în special al porturilor. Industria engleză, fiind abia la începuturile ei, nu oferea de lucru la un număr prea mare; mulți dintre ei se fac pescari, alții marinari. Dar nici în navigație nu prea puteau pătrunde, căci comerțul englez se făcea cu corăbii străine: olandeze, portugheze, italiene etc. Astfel, majoritatea acestor desrădăcinați trăiau într'un permanent vagabondaj, cerșetorie și hoții. *Thomas Moore* (1480—1535), mare scriitor umanist, și alții au arătat în scrierile lor primejdia depopulării. S'au făcut și încercări de stăvilire a răului, dar fără succes

Răul a continuat și în secolul al XVI-a. În scrierea sa *Istoria lui Henric VII*, *Francisc Bacon* se ridică și el împotriva depopulării. Se fac legi de asistență socială prin care comunele și mănăstirile sunt obligate să vină în ajutorul sărăcimii. Scriitorii și filosofii încep să-și pună problema unei *reforme sociale*, care să înlăture inegalitatea dintre clase. Unii merg chiar foarte departe, lansând teorii foarte îndrăznețe și soluții foarte asemănătoare cu cele socialiste și comuniste (*Utopia*, a lui *Thomas Moore* și *Noua Atlantidă* a lui *Bacon de Verulam* (1560—1626). Nu este de mirare, în aceste condițiuni, că Reforma, cu principiile ei inspirate din vechiul creștinism democratic și egalitar s'a răspândit atât de repede: *presbiterianismul și puritanismul* — care au depășit mult pe Luther — reflectă starea de exasperare în care se găsea o mare parte din societatea engleză.

3. Expansiunea maritimă. Negustorii aventurieri.

Corsarii. Naționalizarea navigației. Inceputul colonizărilor.

În a doua jumătate a veacului al XVI-a, situația socială din Anglia se mai ameliorează. Tudorii, și-au dat seama că numai o mare expansiune comercială și colonială poate rezolva *criza socială engleză*. *Elizabeta* mai a-

les, a înțeles că în fond această criză izvora din formidabila pornire cuceritoare și acaparatoare a acestui popor. Pentru a evita manifestarea acestui instinct *înăuntru* — prin sfâșieri interne, deposedări, războaie civile, tendinți spre comunism, etc., — ea a preferat să-l dirijeze *în afară*, către lumea nouă către Americi și către Indii, către marile imperii în decădere, către marile surse de bogăție ale globului.

Privilegiile acordate pe timpuri corăbierilor venețieni și Hansei teutonice sânt desființate și astfel se începe *naționalizarea navigației și comerțului maritim*; se încurajează acele asociații de negustori și corăbieri aventurieri cari nu se dau în lături nici dela acte de piraterie. Deasemenea comerțul de sclavi este una dintre întreprinderile favorite ale acestor corăbieri. Conduse de oameni întreprinzători, echipate cu marinari culeși din rândurile aceluși proletariat care umplea orașele și cheiurile porturilor engleze, flotele acestor negustori încep să străbată pretutindeni.

La anul 1553, *negustorii aventurieri* fundează prima companie comercială engleză pe acțiuni: *Compania Moscoviei*. Numărul Englezilor care intră în echipagii este din ce în ce mai mare. Pescarii, cari roiau pe lângă țărături și duceau o viață de mizerie, se avântă și ei cu curaj pe drumurile descoperirilor și ale aventurii, atrași de mirajul îmbogățirii. Firile îndrăznețe se disting repede din mulțime. Apar figuri extraordinare, ca *Hawkins* și *Drake*, amestec de navigatori și pirați, „*lupi de mare*“ care dau lovituri de moarte comerțului hanseatic și spaniol; într'un singur an, 700 de corăbii germane, spaniole și franceze au fost atacate și jefuite de corsarii englezi. La anul 1583 se face prima încercare de colonizare în *Tera Nova*, iar în 1587, vestitul *Walter Raleigh* întemeiază *Virginia* — începutul Statelor Unite americane. Corsarii englezi împânzesc acum toate marile drumuri de apă și duc o luptă de exterminare, în deosebi împotriva corăbiilor spaniole. Când războiul între Filip II și Elizabeta se declară oficial, toți acești lupi de mare, în frunte cu *John Hawkins*, *Drake* și alții vin cu corăbiile și echipagiile lor alături de flota reginei. *Astfel războiul pentru stă-*

pânirea mărilor ia un caracter național. Până să pregătească Filip II *invincibila armada*, Drake a și făcut trei expediții pe coastele Spaniei și Portugaliei; în ultima, el pătrunde la Cadix și distruge 30 de corăbii. În sfârșit la anul 1588, marea flotă spaniolă pornește, dar, hărțuită de corsari, lovită de naufragiu și atacată de flota Elisabetei, este în cea mai mare parte distrusă. Drake este tipul reprezentativ al unei întregi generații de marinari, corsari și negustori care, printr'un efort supraomnesc de voință, au pus temeliele atotputerniciei britanice asupra mărilor.

La anul 1591, *James Lancaster* conduce prima expediție engleză către India prin jurul Africei, iar la 1600, Elisabeta semnează actul de constituire a celei dintâi *companii engleze pentru Indiile Orientale*. De acum destinele poporului englez sânt hotărâte; ele vor urma neîncetat cele două direcțiuni imprimare în a doua jumătate a veacului XVI: *stăpânirea mărilor și colonizarea lumii noi*

Persecuțiile spaniole în Țările de Jos au provocat o mare emigrație flamandă către orașele și porturile Angliei. Acești emigranți au adus, pe lângă o experiență seculară în diferite ramuri ale industriei textile și metalurgice, și importante capitaluri, care au dat un nou impuls mișcării economice engleze.

4. Urmările politice.

Triumful înregistrat de burghezie pe terenul economic și social s'a răsfrânt, în mod firesc, și pe cel politic. Henric VIII și Elisabeta, având de luptat împotriva Catolicismului și a Spaniei, pentru întărirea bisericii anglicane, a *trebuit să se sprijine pe Comune* și deci pe *Parlament*. La rândul ei, și burghezia avea interesul de a înlătura concurența spaniolă. Astfel politica Tudorilor se află permanent în slujba intereselor economice și sociale engleze. Numărul deputaților Comunelor crește; la urcarea pe tron a lui Henric VIII, erau 300, iar la moartea Elisabetei numărul lor trecea de 450. Henric VIII creiază obiceiul de a convoca *acelaș parlament* în mai multe sesiuni de-a rândul.

Datorită acestui fapt, deputații au început să se cunoască și să se deprindă cu diferitele probleme politice

și economice; totodată au început să se creeze anumite tradițiuni parlamentare, și o întreagă procedură. Mulți dintre acești deputați au reușit să se aleagă în repetate rânduri. Astfel a luat naștere un personal politic și parlamentar alcătuit din oameni aleși și *verificați*, cari vor reprezenta cu vigoare și competență interesele clasei căreia aparțin. Mulți dintre acești deputați aveau convingeri protestante mult mai avansate decât anglicanismul reginei. Adesea prin rigorismul lor religios ei deveniră nesuferiți Elisabetei. Astfel nu se sfiau să-i ceară în mod insistent să se căsătorească! În domeniul economic Parlamentul a dovedit puterea sa, obligând pe Elisabeta să renunțe la *împrumuturile forțate* pe care le practicase adesea Henric VIII. Către sfârșitul domniei ei, Parlamentul s'a ridicat din nou cu atâta putere împotriva concesiunii de monopoluri comerciale unor curtezani, încât au silit-o să renunțe. Conflicte mai mari nu au izbucnit însă, fiindcă regina a știut să le evite cu multă înțelepciune. *Atitudinea din ce în ce mai independentă a Parlamentului atât în domeniul economic cât și în cel religios ne arată puterea claselor pe care le reprezenta; totodată această atitudine anunța că marele conflict între monarhie și parlament nu va întârzia să izbucnească.*

II.

5 Lupta între Monarhie și Parlament

Iacob I și Carol I Stuart.

Dinastia Tudorilor întărise puterea regală; Elisabeta avusese chiar tendințe absolutiste. Poporul și Parlamentul englez își înăbușise însă nemulțumirea, fiindcă regina a fost foarte econoamă, s'a ferit să pună impozite grele și a urmat, în totul, politica instinctului popular și a intereselor naționale. Raporturile între Parlament și Monarhie se schimbă însă după 1603, când, tronul Angliei fu ocupat de familia *Stuart* din Scoția. Primul rege din această dinastie a fost *Iacob I*, fiul *Mariei Stuart*.

Sub influența curții franceze, Iacob Stuart îmbrățișează teoria regalității de drept divin. Dorind să fie stăpân și asu-

pra Bisericii el părăsi catolicismul și îmbrățișă *anglicanismul*, religia oficială a statului. Catolicii indignați făcură un complot ca să arunce în aer cu iarbă de pușcă parlamentul și să ucidă pe rege; fură însă descoperiți și pedep-

Carol I Stuart.

și cu asprime. Curând Iacob veni în conflict și cu *presbiterienii*. Pe aceștia nu-i putea suferi din cauza ideilor lor democratice și egalitare. Într'adevăr, presbiterienii socoteau pe toți oamenii și chiar pe rege, egali în fața

lui Dumnezeu. Această concepție era deci cu totul primitivă absolutismului. Dar Iacob I se dovedi curând lipsit și de pricepere politică; neținând seamă de rivalitatea economică dintre Englezi și Spanioli, voi să lege prietenie și chiar înrudire cu casa regală spaniolă. Apoi, fără să consulte parlamentul, el puse taxe noi pe importul și exportul de alimente. Ar fi izbucnit turburări mari, dacă Iacob n'ar fi murit (1625).

Fiul său, *Carol Stuart*, avea o fire cinstită și vitează, dar era condus de aceleași concepții ca și tatăl său. Se căsătorise cu o catolică, *Henrieta*, sora regelui Ludovic XIII al Franței ceace nu plăcu poporului. Apoi se lăsă condus de lordul *Buckingham*, un om ușuratec și risipitor. Pentru motive mai mult personale, Buckingham aruncase Anglia într'un războiu cu Spania și cu Franța. Din cauza cheltuelilor, regele se văzu silit să pună impozite pe comerț, dar comunele se opuseră cu îndârjire. Regele trebui să dizolve două parlamente. În 1628 se văzu silit să convoace un al treilea parlament. Abia veniți, deputații atacară violent pe Buckingham și cerură regelui să garanteze drepturile obținute de parlament dela înaintașii săi (*Petiția drepturilor*). Dar furia împotriva lui Buckingham n'a putut fi potolită; un puritan fanatic, *Felton*, îl ucise.

6. Introducerea absolutismului în stat și biserică.

După uciderea lui Buckingham, regele indignat, dizolvă și al treilea parlament. Acum tirania se întetă. Unsprezece ani, Carol I guvernă fără parlament. Sfetnicul său a fost, în intervalul acesta, un om de mare energie, anume *Strafford*, iar arhiepiscop numi pe *Laud*, un anglican hotărât. Primul introduse absolutismul în stat, al doilea în biserică. Pentru a nu convoca Parlamentul el începu să facă economii, și încheie pace cu Spania și cu Franța. Dar, pentru cheltuelile curții fu silit să pună taxe pe vin, sare, săpun, piele. Când puse o nouă dare, pentru construcția și întreținerea flotei, se găsi un om curajos *John Hampden* care refuză plata acestei dări. Fu judecat și închis, dar dârjenia lui Hampden ridică curajul tuturor. Curând

se săvârși o greșală și mai mare. Arhiepiscopul Laud re-introduse în serviciul divin obiceiurile și pompa bisericii catolice și începu să persecute pe presbiterieni și pe puritani; aceștia desnădăjduiți, continuară să emigreze în America. Peste 20.000 de oameni, trecură oceanul. Un mare număr de Scoțieni se refugiară în Prusia Orientală; între aceștia se găseau și strămoșii marelui filosof german Emmanuel Kant.

7. Răscoala Scoțienilor. Lupta Regelui cu Parlamentul. Condamnarea și executarea lui Carol I.

Semnalul reacțiunii violente veni dela presbiterienii scoțieni, care se revoltară pentru a-și apăra credința. Voința regelui șovăi în fața fanatismului scoțian. Ceru ajutorul nobililor dar nici aceștia nu avură curajul să se opună furiei poporului. Rămas singur, Regele se văzu silit să convoace din nou parlamentul, care de data aceasta lucră 11 ani — de unde îi vine și numele de *parlamentul cel lung*. Impozitele nedrepte fură suprimate, iar Strafford și Laud dați în judecată. Primul se apără cu multă demnitate și sânge rece vreme de 17 zile; părăsit însă de rege, Strafford fu condamnat la moarte și executat. Dar nu trecu mult și deputații dădură regelui o nouă lovitură: veniră cu o lege după care *numirca comandanților militari depindea pe viitor de parlament*. Regele încercă să aresteze cinci deputați, în frunte cu Hampden dar aceștia se ascunseră; după câteva zile ei fură readuși de popor în triumf la parlament. Războiul civil izbucni. Acum nobilii și clerul speriați săriră să apere pe rege. Astfel țara să împărți în două: de o parte parlamentul sprijinit de burghezie și flotă, iar de partea regelui clerul și nobilimea. Celor dintâi li se zicea *capetele rotunde* din pricina modului cum erau tunși, iar partizanilor regelui li s'a zis *cavaleri*.

La început, armata regelui câștigă câteva biruințe, căci mulți dintre conducătorii *capetelor rotunde* nu luptau cu destulă convingere contra regelui. Impotriva acestei slăbiciuni se ridicară cu hotărâre puritanii adică *extremiștii*

mişării. Ei deslănțuesc lupta contra regelui fără cruțare. Un om de o energie și de o neobișnuită intransigență, ridicat din rândurile acestor fanatici, devine șeful întregii revoluții. Este *Olivier Cromwell*, un urmaș al lui Thomas Cromwell. El alcătui din puritanii cei mai dârji o trupă aleasă, holărâtă pentru orice jertfe și care se numi *coaste de fier*.

La *Marstenmoor*, în ziua de 3 Iulie 1644 armata regalistă fu învinsă; Cromwell fu eroul zilei. Un an mai târziu regaliștii fură din nou învinși la *Naseby*. Puritanii cari în organizarea bisericii n'admiteau să aibă episcop și nici alte ranguri, își strămutară aceste idei și în *politică*; începură astfel să combată regalitatea și să ceară ca Anglia să se organizeze ca o *republică*. Regele fugi în Scoția, cu nădejdea că va trezi în sufletul compatrioților săi sentimente mai bune. Aceștia însă îl dădură parlamentului în schimbul unei sume de bani.

Acum izbucniră mari neînțelegeri în parlament între presbiterienii moderați, cari vroiau reîntoarcerea regelui și puritani care, sprijiniți de partidul militar, cereau judecarea lui Carol I pentru trădare, deoarece provocase războiul contra parlamentului. Sprijinit pe soldați, Cromwell curăți parlamentul de presbiterieni și obținu darca în judecată a regelui. Carol I fu judecat și condamnat la moarte ca *tiran, trădător și ucigaș*. I s'a dat un răgaz de trei zile ca să-și ia rămas bun dela copiii săi. În ziua de 30 Ianuarie 1649, o mulțime imensă a privit decapitarea lui Carol I.

8. Domnia lui Cromwell. Reformele lui.

Actul de navigație.

Anglia fu proclamată republică. În realitate Cromwell era atotputernic; se instalează chiar în apartamentele regelui. Din cauza tiraniei sale pierdu repede încrederea republicanilor. În cele din urmă el nimici și camera lordilor și pe a comunelor rămânând numai cu oștirea. Pentru a da o umbră de legalitate actelor sale el se văzu totuș nevoit să întemeieze un parlament în care introduse numai rude de ale sale și partizani devotați. Acest parlament

proclamă pe Cromwell *lord protector al republicei britanice*. Vestea uciderii regelui turbură adânc Irlanda și Scoția. Isbucniră revolte în favoarea Stuartilor pe care însă Cromwell le înăbuși cu o cruzime nemaipomenită. Irlan-

Olivier Cromwell.

dezi mai ales fură tratați fără nici o milă; proprietățile lor fură confiscate și mii de oameni fură uciși.

Prin economii severe, Cromwell a reorganizat finan-

tele; a reformat justiția și poliția, a lăsat libertate religioasă cetățenilor și a dat vestitul *act de navigație* (1651). Acestui act se datorește într-o foarte mare măsură triumful maritim și comercial al poporului englez. Prin Actul de navigație se hotăra că nici un produs al Africei, Asiei sau Americii nu va putea fi importat decât pe vase *engleze*, cu comandanți *engleji* și cu trei pătrimi din *echipajii formate din marinari engleji*. In chipul acesta el a naționalizat întreaga viață economică a Angliei, lărgind câmpul de activitate al companiilor engleze de comerț și navigație. Tot odată acest act creia o sursă de existență proletariatului englez al cărui număr era îngrijitor de mare. Votat la anul 1651, *Actul de navigație* a rămas în vigoare până acum 85 de ani! Cei mai loviți au fost Olandezii, care deținuseră până atunci o bună parte din cărușia mărilor. A izbucnit chiar un războiu între Englezi și Olandezi din această pricină, dar Englezii eșiră biruitori.

La 1658 Cromwell muri extenuat de sforțările uriașe pe care le făcuse. Cu toată asprimea, el rămâne unul dintre cei mai mari oameni pe care i-a avut poporul englez. Viața lui este o pildă de eroism, energie și moralitate. Ii urmă cu titlul de lord protector, fiul său *Richard*.

9. Restaurația. Carol II.

Fiul lui Cromwell era un om lipsit de energie; el nu fu în stare să stăpânească nici parlamentul nici armata. Mai ales pe generalii formați de Cromwell, oameni energici și întreprinzători, era greu să-i domine. La 1659 el abdică. Acum generalii lui Cromwell începură să se lupte între ei pentru putere. Urmă o epocă de mare anarhie. Nesiguranța și dezordinea stânjeneau însă afacerile comerciale, industria și navigațiunea. Toată lumea începu să dorească rcîntorcerea la monarhie. La 1660 *Carol II*, fiul regelui ucis, fu primit cu mare entuziasm de populația din Londra. Deși promise amnistie și libertate de conștiință, nu-și ținu cuvântul. Toți judecătorii tatălui său și alte căpetenii ale puritanilor fură condamnați la moarte. Dar și de data aceasta

puritanii se ridicară în văzul lumii prin tăria sufletească cu care merseră la moarte. Cadavrele lui Cromwell și ale devotaților lui fură desgropate și spânzurate. Aceleași persecuții se deslănțuiră și în biserică. Anglicanismul fu restabilit pretutindeni, chiar în Scoția. Carol II căzu cu totul sub influența lui Ludovic XIV-lea și a curții franceze. Pentru bani vându regelui francez portul Dunkerque pe care îl obținuse Cromwell. Dar atâtea nu fură de ajuns. În ascuns Carol II se converti la catolicism iar fratele său, *Ducele de York*, comandantul flotei, trecu pe față. Atunci parlamentul votă o lege *Test act*, prin care se hotăra că oricine deține o funcțiune publică trebuie să fie credincios bisericii anglicane. Fratele regelui, nevoind să primească anglicanismul trebui să părăsească demnitatea de amiral. Parlamentul voi să-l excludă atunci și de la moștenirea tronului, dar se opuseră nobilii. De atunci începu să se distingă în viața politică a Angliei două partide: *Tory* (conservatori) — format mai mult din nobili și proprietari de țară — și *Whig* (liberali) format mai mult din orășeni. Cei din partidul *Tory* sprijineau pe rege; cei din partidul *Whig* cereau chimbarrea dinastiei și restrângerea puterilor regale. Acest partid era sprijinitorul înfocat al parlamentului. Când văzu regele că mișcarea împotriva catolicismului crește, trimise pe fratele său peste graniță și aduse la putere partidul *Whig*. Ca să împiedece persecuțiunile acest partid dădu vestita lege *Habeas Corpus* (1679) prin care se garanta libertatea personală a cetățeanului englez. Această lege hotăra din nou că nimeni nu poate fi închis fără un mandat scris în care să se spună motivul arestării; apoi, orice om arestat trebuia judecat în trei zile. Miniștrii eșiți din acest partid, făcură însă greșala să calce chiar ei noua lege arestând și executând pe catolici. Aceasta îi făcu să scadă în ochii poporului. Carol II știu să profite de această împrejurare, așa încât ultimii ani ai vieții domni fără parlament și în mod cu totul absolut. Muri la anul 1685 mărturisind credința sa în catolicism.

III.

10. Iacob II (1685-1688). A doua revoluție.

Wilhelm de Orania (1689-1702).

Iacob II, urmașul lui Carol II, fiind catolic înfocat, desființă *Test-act*, și numi în toate slujbele mari, civile și militare, catolici. Apoi reîncepu persecuțiile împotriva anglicanilor. În fanatismul său catolic el merse însă prea departe. Goni pe protestanți din armată și începu pe față propaganda în favoarea catolicismului. Nu se sfii chiar să intre în legături cu Papa dela Roma. În aceste împrejurări Englezii dovediră un mare patriotism.

Cele două partide — Whig și Tory — împreună cu clerul anglican și cu presbiterienii își deteră mâna și, pentru a evita vărsare de sânge, se înțeleseră să ofere coroana regală lui *Wilhelm de Orania*, stathuderul Olandei, care lupta cu bărbăție în fruntea protestanților olandezi contra lui Ludovic XIV. El era căsătorit cu una din fiicele lui Iacob II. Cele două camere — a lorzilor și a comunelor — se strânseseră într'o singură adunare (convenția națională) și hotărâră detronarea lui Iacob II. La 1688 Wilhelm debarcă în Anglia. El declară poporului englez că a venit pentru apărarea credinței protestante și a libertăților cetățenești.

Părăsit de toți, Iacob II se refugie la curtea lui Ludovic XIV, unde trăi dintr'o pensie dată de regele francez.

După detronarea lui Iacob II, parlamentul votă o lege numită *Declarația Drepturilor* (1689), care întărea toate drepturile obținute de poporul englez, dela Magna Charta (1215) și până la Habeas Corpus. Prin această lege s'a desăvârșit *Constituția engleză*, iar noul rege trebui să jure pe ea. Această constituție dădea o mare putere parlamentului. Regele nu mai putea face nici un act însemnat fără învoirea celor două camere; el nu putea face legi, nu putea ridica oștiri și nu putea pune impozite. Noua constituție stabilea pentru totdeauna că *regii Angliei au coroana prin voința națiunii, iar nu printr'un drept de esență divină*. Totodată se întărea dreptul fiecărui englez de a *petitiona* pentru apărarea drepturilor sale. *Astfel cea*

de a II-a revoluție engleză s'a săvârșit fără a se vărsa nici o picătură de sânge.

Scoțienii, care au suferit atât de mult sub ultimii Stuarti, recunoscără și ei noua stare de lucruri. Irlandezii însă, ațâțați de Franța și de Iacob II, se răsculară, dar fură înfrânți cu tot ajutorul dat de Francezi. Credincios jurământului său, Wilhelm lăsă parlamentului grija treburilor lăuntrice, iar el continuă lupta contra absolutismului politic și religios al regelui Ludovic XIV al Franței. La anul 1701, parlamentul, văzând că Wilhelm nu are moștenitor, regulă succesiunea la tron, dând un act prin care se stabilea că viitorul rege al Angliei nu poate avea altă credință decât cea protestantă. La anul 1702, Wilhelm muri într'un accident de cal, fără a lăsa urmași. Tronul reveni Anei, a doua fiică a lui Iacob II.

În vremea acestei regine, Anglia a participat la războiul de succesiune la tronul Spaniei. Armatele engleze, conduse de generalul *Malborough* fură biruitoare, așa că la încheierea păcii dela *Utrecht*, Englezii avură mari foloase coloniale. Ana muri la anul 1714. Cu ea se stinse și familia Stuartilor, iar coroana Angliei trecu asupra principilor din *Casa de Hanovra*, care erau protestanți și se înrudiseră prin căsătorie cu Stuartii.

11. Anglia sub dinastia de Hanovra.

Desvoltarea parlamentului.

Primii regi din Casa de Hanovra au fost *George I*, *George II* și *George III*. Primii doi nu s'au amestecat aproape deloc în treburile guvernării, ci au lăsat toată grija parlamentului. *George I*, străin de obiceiurile poporului englez, necunoscând nici limba, se ocupa mai mult de domeniile lui din Germania și de vânătoare. Miniștrii se întruneau și hotărau singuri cele necesare pentru bunul mers al țării. Tot ei purtau, firește, răspunderea actelor ce săvârșiau. Toate hotărârile scrise începură să poarte, pe lângă semnătura regelui și pe aceea a unuia dintre miniștri; răspunderea pentru cele cuprinse în act o avea însă numai ministrul, nu și regele. Se ajunsese astfel la regula că *regele domnește, iar nu guvernează.*

Cu trecerea vremii, puterea parlamentului asupra guvernelor crescuse și mai mult. Astfel sub George II, la anul 1752, Camera Comunelor, nemulțumită de o măsură luată, a dat *vot de blam* guvernului de atunci; în urma acestui vot, guvernul s'a retras. Dela această întâmplare se făcu obiceiul ca guvernele să guverneze *numai cu aprobarea parlamentului*. De atunci, ori de câte ori parlamentul dă vot de blam unui guvern, acesta se retrage imediat dela putere.

Pentru ca miniștrii să lucreze în armonie, se mai făcu obiceiul ca ei să fie aleși *dintr'un singur partid* și anume din acela care avea mai mulți deputați. Cum partidul Whig (din care făceau parte mai ales deputații aleși de burguri) a avut între 1715—1783 majoritatea în parlament, urmarea fu că acest partid a guvernat cea mai mare parte din acest interval. Din nenorocire, cu vremea unii dintre deputați, văzând că fără sprijinul lor guvernele nu pot sta la putere, începură a vinde acest sprijin pe bani. În felul acesta, cumpărând pe deputați, un vestit om politic, anume *Walpole* a reușit să stea la cârmă 22 ani. Dela *Walpole* rămase obiceiul ca un singur ministru — cel mai în vârstă sau mai experimentat — să țină legătura cu regele în numele întregului guvern. Acesta fu numit *prim-ministru*.

În această perioadă, mulți dintre oamenii politici care cârmuiau Anglia alunecară către o politică de îmbogățire ușoară prin concesiuni și monopoluri. Mai ales exploatarea nedreaptă a coloniilor începu să trădeze un adevărat început de decadență. Vremea de moralitate aspră a puritanilor de odinioară și a lui Cromwell dispăruse.

Împotriva corupției introduse de *Walpole* s'a ridicat un tânăr deputat de mare talent și cinstit, *William Pitt*. Datorită meritelor sale deosebite, *Pitt* ajunsese prim-ministru. El este socotit ca cel mai mare om politic pe care l-a avut Anglia în veacul al XVIII-a.

Sub George III (1760—1820) începură iarăș frământări. Vrând să întărească puterea monarhică, el începu să aleagă pe miniștri după placul său, chiar din afara *majorității* și să-i concedieze chiar dacă majoritatea îi susținea. Începu chiar să asiste la consiliile de miniștri și să-i

impună voința. Se izbi însă de rezistența parlamentului și mai ales de a partidului Whig. După o criză de mai ani, se ajunsese, în cele din urmă, la o înțelegere: miniștrii să fie recomandați de partidul care are majoritatea deputaților, însă cu consimțământul regelui. Puterea fu luată acum de partidul *Tory*, care avea majoritatea și care, după cum am spus, era favorabil prerogativelor regale; acest partid lăsă pe rege să dirijeze politica regatului. Compus din aristocrați și mari proprietari, partidul *Tory* a susținut contra Franței revoluționare un războiu de 22 de ani (1793—1815). Miniștrii eșiți din acest partid au fost refractari oricărei reforme, iar guvernele lor au însemnat o perioadă de reacțiune. Din rândurile acestui partid s'a ridicat Ducele de Wellington învingătorul lui Napoleon.

12. Curentul pentru reforma sistemului electoral. Presa și opinia publică.

Sub guvernarea partidului *Tory*, s'a văzut însă că toată puterea pe care în principiu o avea parlamentul, nu slujea la nimic poporului englez fiindcă întregul sistem electoral era plin de absurdități și de abuzuri. Într'adevăr regimul electoral al Angliei nu mai fusese modificat din Evul Mediu, așa încât nu mai corespundea întocmirii pe care societatea engleză o avea la sfârșitul veacului al XVIII. Acum încep să se ridice glasuri pentru reformă. Apare chiar o asociație care cere *votul universal*.

Iată câteva din anomaliiile regimului electoral englez, datorită cărora se falsifica regimul parlamentar: astfel din totalul de 658 de deputați, Irlanda trimetea 100, Scoția abia 45, Țara Galilor 24, iar Anglia singură 489. Iar în Anglia, 10 comitate din sud (cu o populație de 3 milioane) alegeau 237 de deputați, iar toate celelalte (cu o populație de peste 8 milioane) nu alegeau decât 252. Erau apoi comitate privilegiate. Unul dintre acestea (cu o populație de 300 000 locuitori) alegea 44 de deputați, adică cu unul mai puțin decât întreaga Scoție (a cărei populație trecea de 2 milioane). O altă nedreptate o alcătuija repartitia mandatelor între populația burgurilor și aceea a comitatelor, adică marea majoritate a poporului englez. Astfel comitatele alegeau 186 de deputați, iar burgurile alegeau 467. Trebuie să ținem seama că erau burguri vechi, medievale, care abia mai aveau câte 40-50 de alegători, altele se deshițaseră în decursul veacurilor. Astfel *Baralston* mai avea o casă, din *Gallon* nu mai rămăsese decât un parc, iar *Dunwich* era de veacuri sub apă; totuși aceste „burguri” trimeteau încă deputați! În schimb, orașe mari întemeiate în perioada de înflorire economică (după sec. al XVI-a) ca Liverpool și Manchester, cu sute de mii

de locuitori, nu aveau nici un deputat. Locurile de deputați pentru care nu mai existau alegători, ajunseseră să se vândă. În burgul Sudburg, vânzarea se anunța prin afișe, în regulă. Dar și în cele care aveau alegători, scaunele se luau tot prin bani; numărul alegătorilor fiind foarte mic (un comitat avea 9 alegători, altul 21), corupțiunea era foarte ușoară, Candidații bogați cumpărau câțiva alegători și prin votul lor se alegea.

Astfel, parlamentul englez, departe de a reprezenta *națiunea*, nu mai reprezenta decât familiile marilor seniori și pe marii bogătași. Cărmuirea democratică de odinioară se transformă încetul cu încetul într-o plutocrație lipsită de omenie. Împotriva acestei plutocrații — revăzând spiritul vechii democrații puritane — s'au ridicat coloniile engleze din America de Nord.

O mișcare în opinia publică engleză împotriva acestei stări de lucruri nu fusese cu puțină multă vreme, deoarece burghezia, dedată afacerilor se interesa prea puțin de viața politică, iar ședințele parlamentului erau secrete. Pe la sfârșitul veacului al XVIII-a însă, populația orașelor este într'o mare creștere datorită industriei și introducerii mașinilor; se formează un public nou, cu interese în dezvoltare, curios deci să cunoască rosturile politicii și dornic să-și urmărească drepturile. Interesul pentru activitatea parlamentului crește. Între 1769—1792 se întemeiază șase mari ziare care, între altele, încep să publice și ceea ce se petrece la cameră. Sub înrăurirea revoluției franceze, curentul reformist crește, apar reviste și ziare noi, cu milioane de cititori. După 1815, partidele și diferite noi asociații politice încep să țină mari întruniri în aer liber (meetings), cerând neconținut reforma regimului electoral și parlamentar. Astfel se dezvoltă în Anglia mai întâi, acele două mari puteri de acțiunea cărora se leagă întreaga dezvoltare politică a Europei contemporane: *presa* și *opinia publică*. Către sfârșitul domniei, George III orbise și se smintise, așa încât prerogativele coroanei le-a exercitat moștenitorul tronului. La anul 1820, regele George III muri.

Luptele Habsburgilor cu Turcii. Isgonirea Turcilor din centrul Europei. Transilvania sub Habsburgi.

1. Imperiul german și Casa de Habsburg

după Pacea din Westfalia.

Pericolul otoman

Prin Pacea Westfalică, imperiul german rămase numai cu numele; în realitate, fiecare principe protestant își căpătă, sub pretextul libertății religioase, o adevărată independență față de împărat. Astfel, marele imperiu care dominase centrul Europei secole de-a rândul se sfărâmă în peste 30 de state și stătuțe. Dar certurile religioase au continuat și după încheierea păcii, încât s'a săpat o adevărată prăpastie între imperiu și principii protestanți din partea nordică mai ales. Din rândul statelor protestante se ridică acum Prusia care începe să exercite o autoritate din ce în ce mai mare asupra celorlalte.

Sfărâmarea imperiului german a folosit foarte mult Francezilor — care au urmărit cu tenacitate, încă din vremea lui Francisc I, acest lucru — și nu mai puțin Turcilor. Aceștia au știut să profite de toate războaiele și desbinările dintre creștini pentru a continua înaintarea lor în Europa și cucerirea tuturor punctelor strategice care le asigura stăpânirea Dunării. Astfel în vremea războaielor dintre Carol V și Francisc, ei au reușit — după cum am arătat — să nimicească Ungaria și să întemeieze pašalâcul dela Buda și Temișoara, supunând și Ardealul. Deși însă exclusiv preocupărilor militare și rămași în mentalitatea medievală a popoarelor de pradă, ei nu țineau seamă că, în jurul lor lumea era într'o profundă transformare, că viața economică scotea popoarele din izolare și obliga la raporturi de schimb și de reciprocă toleranță comercială. Am văzut cum burgheziile europene au deslănțuit revoluții sângeroase pentru a obține libertăți eco-

nomice acolo unde organizația de stat punea opreliști. Din acest punct de vedere, imperiul turcesc, cu sistemul său de monopoluri încredințate exclusiv asociațiilor de bancheri și negustori constantinopolitani, nu mai corespundea vremurilor. Chiar dacă din când în când încheiau unele convenții, fie cu Venețienii, fie cu Francezii, acestea cădeau repede din cauza brutalităților regimului turcesc și mai ales a anarhiei militare: *Pătrunderea corăbierilor și a negustorilor creștini în provinciile imperiului și în mările lui era o adevărată aventură*, cu toate convențiile. Pe scurt, marea revoluție economică care frământă lumea în veacul al XVIII-a și care proclama libertatea economică *pe deasupra frontierelor dintre state*, avea să lovească în chip firesc acest regim de asuprire și interdicție economică pe care Turcii îl impuseseră până în centrul Europei, pe tot cursul Dunării, pe Marea Neagră, în bazinul oriental al Mării Mediterane și la strâmtori.

Vom vedea, acum după fiecare războiu austro-turc, tratate de pace, care, alături de problemele teritoriale, pun neconținutul *problema libertăților comerciale în cuprinsul Turciei*.

Ingrijorarea creștinilor crescuse, fiindcă după 1661 ajunsese în fruntea treburilor turcești un albanez energic și brav, anume Küpruli, care făcuse planul măreț de a profita de slăbiciunea Habsburgilor pentru a ocupa Viena și a face din ea o cetate a Islamismului, așa cum făcuse Soliman din Buda. În fața acestei noi amenințări turcești, Francezii, Polonii, Venețienii și Suedezii se grăbiră să ajute Austria.

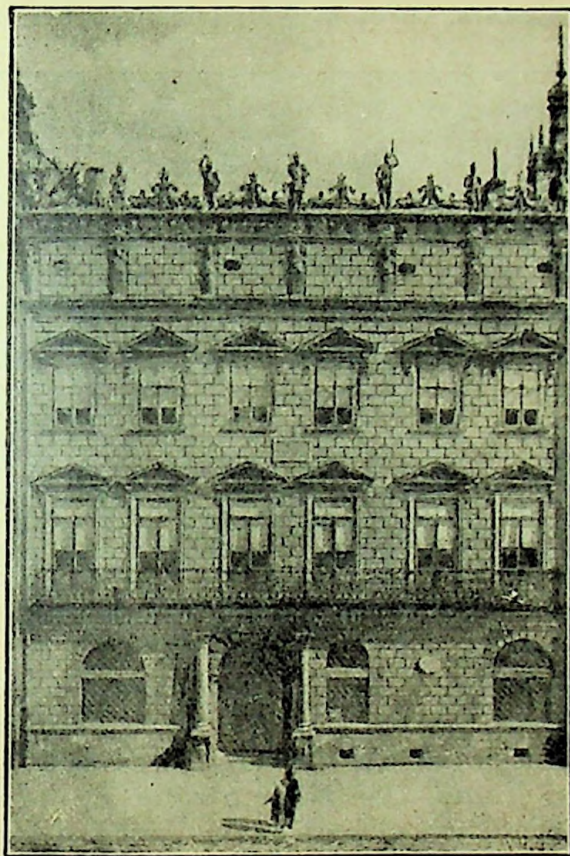
2. Leopold I. Asediul Vienei.

Pacea dela Carlovitz.

Noua ofensivă turcească asupra Europei găsi pe tronul Austriei pe împăratul Leopold, un om învățat și evlavios, dar nehotărât. În vremea lui, Turcii făcură două mari năvăliri. În prima, lupta hotărâtoare s'a dat la Sf. Gothard (1664). Austriacii, comandați de un general capabil, Montecuculi, și ajutați de Francezi, biruiră pe Turci. Totuși, Leopold, nesimțindu-se în stare să ducă lupta mai de-

parte. se grăbi să încheie pacea cu Turcii, fără să se folosească de această victorie.

La anul 1683, o armată turcească de 200.000 de oameni comandați de vizirul *Cara-Mustafa* înconjură Viena.

Casa lui Sobieski la Lwow.

În această oștire se găseau și domnii români *Șerban Cantacuzino* din Muntenia și *Gheorghe Duca* din Moldova, cu trupele lor. Deși Leopold plecă din capitala sa, totuși cetățenii — și mai ales tineretul de prin școli — s'a luptat cu mare eroism. Turcii au dat numeroase asalturi, atacând cu o îndârjire grozavă. În cele din urmă, sosi regele Poloniei, *Ioan Sobieski* în fruntea vestitelor escadroane ale cavaleriei polone. El atacă pe Turci cu mare

furie, despresoară Viena și mântuie astfel Austria.

Victoria lui Sobieski sub zidurile Vienei a salvat civilizația europeană de soarta celei bizantine. *De aci înainte începe decăderea puterii otomane.* Austriacii prind curaj; împreună cu Polonii, cu Rușii și cu Venețienii, ei reîntemeiază liga contra Turcilor. Trei ani după înfrângerea de

Șerban Cantacuzino și familia lui.

sub zidurile Vienei, Turcii pierd și Buda, după o stăpânire de aproape un veac și jumătate. La anul 1687 se dă o mare bătălie la *Mohaci*, în care Turcii sânt zdrobiți cu desăvârșire; drumul Austriacilor către Peninsula Balcanică este astfel deschis. Acum se reia vechia deviză a imperiului: *Drang nach Osten*. (Pătrundere spre Răsărit). Un general de mare valoare, de origină franceză, *Eugeniu de Savoia*, luând comanda armatei austriace bate pe Turci la *Zenta*, pe Tisa (1697); înfrângerea aceasta a fost una dintre cele mai grele pe care le-au avut Turcii în istoria modernă. Atacați și de Venețieni și de Ruși, sânt siliți să încheie o pace dezastruoasă la *Carlovitz* (1699). Intreaga Ungarie și Transilvania afară de Banat — și toată valea Dunării până la Porțile de Fier intră în stăpânirea Austriei. Pe drept s'a spus: *Pacea westfalică a nimicit imperiul german, iar pacea dela Carlovitz a creiat imperiul*

austriac. Intre cele două păci, abia s'au scurs 50 de ani. La rândul lor, Venețienii căpătară Peloponezul, Polonii re-luară Ucraina, iar Rușii, portul Azov. Astfel, Turcii pierd o mare parte din țărmurile Dunării, și ale Mării Negre — temeiurile imperiului lor comercial. Tot odată cu această ofensivă militară, politică și economică, de refacere a imperiului german pe țărmurile Dunării, împăratul Leopold a căutat să repare urmările păcii westfalice și pe terenul religios. Pentru a despăgubi catolicismul de pierderile suferite la nordul imperiului și pentru a lega noile populații supuse cât mai mult de imperiu, el a pornit o mare propagandă catolică. În urma acestei propagande, o parte din Românii din Ardeal au primit *unirea* cu biserica din Roma, după cum vom vedea.

3. Carol VI (1711 — 1740). Sanctiunea

Pragmatică

După Leopold I, urmă la tronul Austriei fiul său Iosif I, a cărui domnie nu a avut mare însemnătate. La anul 1705, se urcă pe tron *Carol VI*, al doilea fiu al lui Leopold. Carol VI fusese pretendent mai întâi la coroana Spaniei. Se și încoronase ca rege spaniol sub numele de Carol III, dar — după cum am arătat mai sus — puterile europene recunoscură pe Filip V ca rege.

În vremea aceasta, Turcii crezură potrivit momentul unei noi ofensive. Profitând de persecuțiile religioase pe care Venețienii catolici le săvârșiseră în Moreea, ei răsulară pe Greci și apoi ocupară această provincie. Indată Carol VI încheie o alianță cu Venețienii. Turcii, încurajați de această victorie ușoară, declarară rozboi Austriei, dar fură cumplit bătuti de Eugeniu de Savoia la *Petervaradin* și *Belgrad*; fură siliți apoi să încheie o pace dezastruoasă la *Pojarevaț* (1718). Prin această pace, Turcii păstrară Peloponezul, dar cedară Austriei *Banatul*, *Oltenia*, *Belgradul* cu o parte din *Serbia* și parte din *Bosnia*. Acum Austria era în culmea puterii. Diplomații și generalii ei începură să viseze o nouă ofensivă, pentru a duce steagurile împărăției până la *Marea Egee* și *Salonic*. Dar mărirea împărăției austriace se făcea în paguba micilor na-

țiuni. Intre acestea, noi Românii eram cei mai amenințați. Din nefericire, o parte din boerimea Țării Românești, sătulă de jaful și de apăsarea fanariotă și turcească, privea cu ochi buni întinderea stăpânirii austriace, căci o considera ca o eliberare. Curând însă cei din Oltenia s'au convins că și apăsarea austriacă este foarte grea. Dar, spre norocul nostru, Austriacii nu putură stăpâni multă vreme Oltenia. Războaiele și propaganda catolică sleiseră tezaurul imperiului, ceea ce aduse un interval de decădere militară. Pe deasupra murise și marele general Eugeniu de Savoia. La anul 1736, Austriacii, fiind aliați cu Rușii, intrară într'un nou război cu Turcii, deși nu erau pregătiți. Comandate de generali cu totul incapabili, armatele austriace fură înfrânte de Turci. Spre marea supărare a Rușilor, care erau victorioși, generalii austriaci se grăbiră să încheie pacea dela *Belgrad* (1739), prin care Austria pierdu, tot ceea ce câștigase la Pojarevat, afară de Banat, deci și Oltenia. Acum aflară toți Românii cât era de nemiloasă și lacomă stăpânirea austriacă.

Impăratul Carol VI, neavând alți urmași decât o fată, pe *Maria Tereza* și, fiind încrezător în energia și priceperea acesteia, se sili din răspuțeri să o lase moștenitoare a tronului. Pentru aceasta, el făcu o lege numită *Pragmatica sanțiune*, prin care hotăra ca, în caz de se va stinge linia bărbătească a familiei sale, tronul să poată trece în linia femeiască. El cheltui mari sume de bani pentru a obține din partea curților europene recunoașterea acestei legi. Dar această recunoaștere căzu îndată după moartea lui Carol, fiindcă principele elector de Bavaria, *Carol Albert*, căsătorit cu fiica lui Iosif I, pretinse el tronul Austriei. Franța, Spania și alte puteri se grăbiră să sprijine pretențiile acestui principe, așa încât urmară pentru Austria vremuri grele.

4. Transilvania sub stăpânirea Austriei.

Unirea cu biserica catolică.

Prin pacea dela Carlovitz (1699), Austria ia Transilvania dela Turci. Sub Austriaci, Transilvania păstrează autonomie provincială cu o dietă, în care însă intrau numai Ungurii, Sașii și Secuții. Unirea celor trei națiuni privi-

legiate continuă deci și sub Austriaci, iar țărani români rămân în iobăgie.

Austriacii, pentru a câștiga pe Români de partea lor, și a-i desbina, caută să-i atragă la religia catolică. Ceeace nu reușise să facă propaganda reformei sub Unguri, izbuti propaganda catolică, grație promisiunilor făcute preoților că situația lor economică și socială va fi îmbunătățită. Încă din 1697, mitropolitul dela Alba Iulia, *Teofil*, admite în principiu *unirea cu Roma*, iar un sinod ținut de urmașul său, *Anastasiu Anghel*, la 1700, cu 54 de proto-popi și 1563 de preoți o consfințește definitiv. Prin actul de unire se declară că biserica Românilor din Ardeal se unește cu cea catolică, însă nu se contopește cu dânsa. Ea primește dogmele catolice, care se deosebesc de cele ortodoxe: 1) *primatul papei asupra bisericii*, 2) *purcederea Duhului Sfânt și dela Fiul, în Simbolul Credinței*, 3) *purgatoriul, loc de ispășire a păcatelor*, 4) *împărtașania cu pâine nedospită* (azimă). În schimb tot ritualul rămânea cel ortodox: limba română în biserică, dreptul preoților de a se căsători, posturile și sărbătorile ortodoxe. Această biserică fu numită *greco-catolică*. Li se făgăduise preoților privilegiile de care se bucurau și preoții catolici: casă parohială în sat, dependența de autoritățile bisericești și nu de cele civile la judecări, etc.

Dar unirea primită de preoți pentru avantajii personale, nu fu primită de majoritatea poporului de jos. De altfel, *Constantin Brâncoveanu*, din Țara Românească trimetea neconținut îndemnuri poporului să-și păstreze legea. Adversarii unirii aleseră episcop pe *Ioan Tırca*, care străbătea Ardealul, îndemnând poporul la rezistență. Urmără mari persecuțiuni împotriva ortodoxilor. Unii din preoții ortodoxi cerură sprijinul Rușilor; țarina *Elisabeta* răspunse, intervenind la Viena în favoarea lor. *Astfel, toată partea de sud a Ardealului și regiunea Bihorului au rămas ortodoxe.*

După unire, mitropolia românească dela Alba Iulia fu degradată la rangul de episcopie, cu sediul la Blaj. Românii neuniți nu-și avură multă vreme ierarhie bisericească. Mai târziu fură numiți episcopi neuniți la Sibiu, dintre Sârbii din Banat. Abia la 1809 fu numit primul episcop neunit *Vasile Moga*.

Urmările unirii fură destul de rele, căci ea produse desbinare în mijlocul Românilor ardeleni și chiar privilegiile făgăduite uniților nu fură ținute în seamă. Dar pe de altă parte, unirea Românilor cu Roma produse un contact cu *cultura și școlile din apus* și prin aceasta, o *renaștere culturală românească*. Prin cunoașterea culturii clasice latine în școlile din Roma, Românii își dădură seama de originea lor latine. Astfel se născu în Ardeal, ca o urmare a unirii, *școala ardeleană sau latinistă*, generatoare de mândrie patriotică; *ei i se datorește deșteptarea conștiinței naționale*.

LECȚIA XXXIV.

Rusia. Petre cel Mare.

1. Rusia înainte de Petre cel Mare.

Rusia era o țară foarte întinsă, fără granițe naturale. Colonizarea rusească, făcută mai ales de către Cazaci, se întinsese în toată *Siberia* până la *oceanul Pacific*. Dar în spre apus expansiunea rusească fusese oprită de Polonia, cu care Rușii avuseseră îndelungate războaie. Polonia, mai civilizată decât Rusia, rezistase în chip biruitor și stăpâna încă în veacul al XVII-lea numeroase teritorii locuite de Ruși, ca Ucraina și Rusia Albă. Ceiace era mai neprielnic în situația geografică a Rusiei era *lipsa unei eșiri la mare*. Coastele Mării Baltice erau aproape în întregime stăpânite de Suedezi, iar coastele Mării Negre erau stăpânite de Turci și de Tătarii din Crimeia, vasalii celor dintâi. Numai la Marea Albă și la Oceanul Inghetăt avea Rusia ieșire, dar aceste mări depărtate erau înghețate în cea mai mare parte a anului și improprii pentru comerț. *Această situație a făcut ca multă vreme poporul rusesc să fie izolat de celelalte popoare din Europa*.

Izolarea Rusiei a avut drept consecință *întârzierea civilizației* din această țară. Se știe că Rusia a stat multă vreme (peste două veacuri), sub stăpânirea Tătarilor. Această stăpânire a avut de rezultat să ție pe Ruși în barbarie, iar după liberarea de sub jugul tătăresc, Rușii nu

s'au putut ridica la nivelul celorlalte popoare din Europa din cauza lipsei de legături cu ei.

Încă din veacul al XVI-lea, din timpul țarului *Ivan IV cel Groaznic* (1533—1584), Rusia devenise o *monarhie absolută*. Boerimea rusească fusese învinsă și decimată de către crudul țar și nu mai îndrăznea să ridice capul. Cauzele absolutismului rusesc sânt altele decât ale absolutismului din Apusul Europei. Țarul dela Moscova n'a avut, ca regii din apus, o burghezie care să-l ajute în lupta împotriva nobililor, și pe care să-și poată sprijini guvernarea; l-a ajutat însă foarte mult, *întinderea* mare a țării și *populația rară*. Intr'adevăr, Rusia era o țară de colonizare continuă, cu satele foarte depărtate unele de altele. În aceste condițiuni niciodată nu se puteau aduna laolaltă mulți oameni, să întocmească oștiri și să protesteze împotriva stăpânirii. Nobilimea nu avea oaste proprie la îndemână, iar țarul putea să colonizeze pe țărani unde voia, pe pământurile noi care-i aparțineau. De aceea puterea lui era nediscutată.

În anul 1613 se urcă în scaunul Rusiei *dinastia Romanov*, care a domnit până la revoluția din zilele noastre. Această dinastie era mai puțin legată de tradiție și avea *tendința de a apropria Rusia de civilizația din Apus*. Cum era și firesc, primele influențe apusene au venit în Rusia dela vecina ei dela apus, Polonia. În Ucraina s'a întemeiat în secolul XVII un mare centru cultural, creiat de un român, mitropolitul Kievului, *Petre Movilă*. Tatăl său fusese domn în Moldova, dar din cauza luptelor cu Turcii, familia Moveleștilor pierduse domnia și se refugiase în Polonia.

Petre Movilă s'a călugărit și a ajuns mitropolit ortodox la Kiev, oraș care pe vremea aceea era al Poloniei. Grație culturii sale apusene, Petre Movilă a înființat la Kiev o *Academie*, în care se învăța limba latină, filosofia și alte științe și astfel această școală a ajuns un focar de civilizație pentru toți ortodoxii. Tot atunci s'a întemeiat la Moscova o școală latino-greacă, a cărei profesori au fost aduși dela Kiev. *Iată cum, cele dintâi raze ale civilizației apusene au fost aduse în Rusia de un român*.

Țarul *Alexie Mihailovici* (1645—1676) cuceri Kievul

dela Poloni și atunci Academia de acolo deveni o academie rusească, păstrându-și însă caracterul occidental. Acest țar a înființat la Moscova pe lângă *prikazul* (ministerul) a-facerilor streine, un birou pentru traducerea actelor și mai mai ales a cărților streine. În fruntea acestui birou a fost un boer din Moldova, *Nicolae Milescu*, care fugise din țară în urma unui complot, pentru care fusese pedepsit cu tăcerea nasului. Nicolae Milescu a tradus multe cărți din grecește și din latinește în rusește și a învățat pe fiii nobililor ruși limba latină. Țarul l-a trimis într-o solie la împăratul *Chinei* și el a străbătut pe uscat, prin Siberia, tot drumul *până la Peking și înapoi*. În urma acestei călătorii, Nicolae Milescu a lăsat o descriere a drumului parcurs și a celor văzute în China, care sânt începuturile literaturii geografice rusești.

În această vreme se aflau la Moscova foarte mulți *Greci*, în special călugări și preoți, care aveau o mare trecere pe lângă țar și pe lângă clerul rusc. Grecii spuneau că *Rușii* nu trebuie să se apropie de Apus, ci să cultive numai învățăturile religiei ortodoxe, iar în privința politică să pornească cruciade împotriva Turcilor, pentru liberarea Constantinopolului de sub jugul lor. Între partizanii *influenței occidentale* (în special elevii Academiei din Kiev și ai școalelor polone) și între *Grecii dela Moscova* lupta privitoare la cultura rusească a fost lungă.

Grecii acuzau pe partizanii Apusului că strică dreapta credință și cereau să li se dea toate școlile în mână. În cele din urmă, țarul *Petru cel Mare*, fiul lui Alexie, hotărî lupta în favoarea apusenilor și luă măsuri pentru *occidentalizarea Rusiei*.

2. Tinerețea lui Petre cel Mare.

Petru cel Mare se urcă în scaun la anul 1682, însă fiind minor, regența este exercitată de sora sa vitregă, *Sofia*. Sofia ar fi vrut să menție regența cât mai mult timp și de aceea a căutat să îndepărteze dela tron pe Petru. Ea nu i-a dat nici un fel de educație și l-a lăsat să rătăcească pe străzile orașului Moscova, împreună cu copii din popor, ca să poată să spuie mai târziu că țarul nu are

nici un fel de creștere și nu e apt pentru domnie. La Moscova se afla un cartier, în care veneau negustorii streini, *cartierul nemțesc*. Acolo a aflat Petru, în timpul războierilor sale, despre existența unei alte lumi, mai civilizate și cu organizație superioară. Astfel se născu în mintea lui dorința de a vizita acele locuri. Trebuia însă mai întâi înlăturată Sofia, care domnea după obiceiurile cele vechi, înconjurată de preoți și de nobili în caftane și cu bărbile lungi. Fără știrea surorii lui, Petru își organizează o gardă compusă din streini și înarmată cu puști și tunuri, cu ajutorul căreia el înlătură pe Sofia la 1689 și o trimite la mănăstire. În această acțiune el a fost ajutat în special de un francez, *Lefort*. Acum Petru își poate împlini vechea dorință de a vizita țările apusene. După ce își organizează armata, el pleacă în Apus și ajunge în *Olanda*, unde se angajează ca simplu lucrător într-o fabrică de corăbii, unde nimeni nu-l cunoștea. Sub numele de *dulgherul Petre*, el lucrează la corăbii și în cele din urmă pune de se construiește o corabie pentru statul rusesc, care după o lungă călătorie ajunge în Rusia prin Marea Albă, la singurul port pe care-l avea Rusia, *Arhanghelsk*. După aceea Petru se duce în *Anglia*, apoi în *Germania* și în *Austria*, căutând peste tot exemple pentru civilizarea Rusiei. Dar în lipsa lui din țară, Sofia atâțase o răscoală a *strelitilor*, vechea gardă a țărilor, pentru înlăturarea lui Petru. Dar încă înainte de sosirea țarului, Lefort învinge pe răsculați și țarul nu mai are decât să-i pedepsească la venirea lui. Strelitii au fost desființați și mulți din ei pedepsiți cu moartea. Stăpân pe situație, Petru a putut acum să se ocupe cu reformele pe care le proiecta pentru Rusia.

3. Reformele lui Petre cel Mare.

Petru cel Mare era un om cu temperament despotice și violent. Făcea petreceri și chefuri neîncetate, era un fel de barbar admirator al civilizației vecinilor. Ca fizic era un uriaș cu înfățișare athletică. În conformitate cu temperamentul său, el a vrut să civilizeze Rusia cu forța, sfărâmând orice rezistență și neținând seamă de sfatul nimănui. Considera poporul său o pastă maleabilă, din care putea face orice voia.

Reforma a făcut-o mai ales cu ajutorul streinilor. A adus la curte Germani, Francezi și Englezi și organizează în primul rând o serie de fabrici conduse de un comitet numit *colegiul industrial*. Și el era de părerea lui Colbert că mărirea unei țări nu o face agricultura, ci industria și comerțul. De aceea el încheie convenții comerciale cu diferite țări, legând astfel Rusia de Apus. În interior căută

Petre cel Mare.

să schimbe moravurile asiatice și moda. El invită la curte pe cei mai însemnați nobili, poruncindu-le să se îmbrace în haine occidentale, să-și părăsească caftanele lungi și să-și radă bărbile. Țarul însuși a intrat într-o zi în sala de audiențe cu o foarfecă și a tăiat bărbile tuturor celor prezenți.

Clerul s'a opus multă vreme la reformele țarului, socotindu-le ca stricătoare ale vechilor datini. Chiar a reușit să câștige de partea lui pe *Alexie*, fiul țarului care a fugit în streinătate și chiar pe soția țarului. Petru cel Mare a trimis pe soția lui la mănăstire, iar pe fiu l-a adus înapoi și apoi l-a aruncat în închisoare unde a murit în chip misterios, (se bănuiește că din porunca tatălui său). Ca să înfrângă rezistența clerului, Petre a făcut și o reformă a bisericii ortodoxe. El a desființat demnitatea

de patriarh al Rusiei și a numit în fruntea bisericii un *sinod* compus mai ales din foști elevi ai școlii lui Petru Movilă dela Kiev.

Deasemenea a reformat *armata*, organizând-o și înarmând-o în chip occidental; a creat și o *flotă de război*.

Administrația Rusiei a fost deasemenea schimbată: țara a fost împărțită în *gubernii* (provincii) și în toate funcțiile a numit oameni de jos, creind o nouă nobilime de funcționari, în locul vechii nobilimi a boerilor proprietari. În fruntea administrației a pus un *senat*, înlocuind vechiul sfat al boerilor. Din senatul lui Petru cel Mare a făcut parte și învățatul domn al Moldovei, *Dimitrie Cantemir*, care se refugiase în Rusia după pierderea domniei. Dimitrie Cantemir a ajutat mult pe Petru cel Mare cu sfaturile sale în conducerea și civilizarea Rusiei.

Pe de altă parte, țarul a înființat numeroase *școli*, în care se învățau limbile streine, ingineria, etc. Învățații ruși și cei streini aduși la curte au format o *Academie Rusească*, pentru cultivarea științei și a literaturii.

Pentru a rupe cu totul cu trecutul, Petru cel Mare a mutat și capitala țării de la *Moscova*, (care era prea departe de mare) într'un oraș nou, clădit în întregime după planurile sale pe malurile râului Neva, pe care l-a numit după numele său, *Petersburg* (1703). Acest oraș fiind așezat aproape de Marea Balică, era în contact comercial cu țările din apus și de aceea țarul a zis: „*Am deschis o ferăstră spre occident*“.

Reformele lui Petru cel Mare au adus civilizarea Rusiei, dar de această civilizație s'a folosit numai o pătură subțire de funcționari și de bogătași; *ea n'a putut pătrunde în straturile mari ale poporului*; aceasta, din cauză că țarul n'a încercat să ridice țărănimea rusească, care a continuat să rămâie în stare de șerbie. Ceiace n'a dat Petru cel Mare Rusiei a fost libertatea; despotismul țarilor a continuat, așa că, afară de societatea înaltă, Rusia a rămas în mizerie și în barbarie.

4. Războiul Nordic.

Petre cel Mare a purtat mai multe războaie cu scopul de a crea pentru Rusia o ieșire la mare. La început el a luat parte la războiul *ligii creștine* împotriva Turcilor și la pacea de la Carlovitz obține *portul Azov*, pe marea cu același nume. Intru cât însă strâmtoarea care despărțea marea de Azov de Marea Neagră, (Ieni cale),

Carol al XII-lea.

precum și Bosforul și Dardanelele rămâneau în mâinile Turcilor, această cucerire era de puțin folos pentru comerțul rusesc.

Mai importantă ar fi fost o ieșire la Marea Baltică, dar pentru aceasta trebuia un război cu Suedia. Stăpânirea coastelor Baltice de către Suedezi era o piedică nu numai pentru Ruși, ci și pentru Poloni și pentru Danezi. Dar Suedia era, după războiul de treizeci de ani, o mare putere a Europei și lumea își amintea încă de regele Gustav Adolf. Cele trei state crezură însă că a sosit momentul prielnic la 1700, când pe tronul Suediei se afla un rege foarte tânăr, *Carol XII*. Rusia, Polonia și Danemarca se aliară și declarară război Suediei, pentru a-i răpi stăpânirile de pe coastele de sud ale Baltice (1700). Acest

război se numește în istorie *Războiul Nordic*.

Carol XII se dovedi în curând ca un mare căpitan și un om de o neînchipuită îndrăzneală. El atacă mai întâi capitala Danemarcei, *Copenhaga*, o cucerește și si-

Dimitrie Cantemir.

lește pe Dănezi să se retragă din alianță. După aceea se întoarce împotriva lui Petru cel Mare și-l învinge în lupta dela *Narva* (1701). Crezând că a isprăvit cu Rusia, regele Suediei năvălește în Polonia, unde era pe atunci rege

August II din Saxonia. August este învins și Carol XII silește pe Poloni să-și aleagă alt rege și anume pe *Stanislas Lescinski*, un nobil polon. După aceea regele Suediei urmărește pe August în Saxonia, în inima Germaniei și-l silește să semneze un tratat prin care renunță la tronul Poloniei.

Dar în timpul acestor lupte din Polonia, care ținură mai mulți ani, Petru cel Mare își refăcuse armata și cucerise *Estonia* și *Letonia* pe coastele Balticeii. Carol XII perni din nou împotriva Rusiei și găsi în această țară un aliat, pe hatmanul Cazacilor, *Mazeppa*, care voia să libereze Ucraina de sub Ruși. Carol intră în Ucraina și se unește cu *Mazeppa*, iar țarul voind să-l depărteze cât mai mult de țara lui, se retrage mereu, pustiind totul în cale și distrugând convoiurile cu merinde și detașamentele izolate ale Suedezilor. Suedezii ajunși la mare slăbiciune și neputând primi ajutor din țara lor, sânt bătuti cu desăvârșire de Petru cel Mare în lupta dela *Poltava* (1709). Carol XII și *Mazeppa* urmați de resturile oștirilor lor, se retraseră peste Nistru, în Basarabia, la *Tighina*, oraș care pe atunci era o cetate stăpânită de Turci. Acolo muri și *Mazeppa* și fu îngropat într'o biserică din Galați.

După înfrângerea Suedezilor, Petru cel Mare năvăli în Polonia și alungă de acolo pe regele *Stanislas Lescinski*, aducând din nou în scaun pe aliatul său, August II. *Stanislav Lescinski* se adăposti mai târziu în Franța, iar fiica lui fu luată în căsătorie de regele Franței, *Ludovic XV*.

5. Războiul lui Petru cel Mare cu Turcii.

Dimitrie Cantemir și Constantin

Brâncoveanu.

Carol XII refugiat la Turci, atâta pe aceștia împotriva lui Petru cel Mare, spunându-le că Ruși uneltesc cu supușii ortodocși ai sultanului ca să-i libereze de sub jugul turcesc. Turcii dându-i crezare, declară război Rusiei. la 1711. Țarul, care se afla atunci în Polonia, nu așteptă să fie atacat de Turci, ci năvăli în Moldova în fruntea unei armate strânse în pripă. El dădu o proclamație către toți ortodocșii din Imperiul Otoman, spunând

că vine să-i libereze de sub jugul păgânilor. Domnul Moldovei, *Dimitrie Cantemir*, un tânăr foarte învățat, trecu de partea Rușilor și încheie cu ei un tratat de alianță, în care se prevede *independența Moldovei și recuperarea*

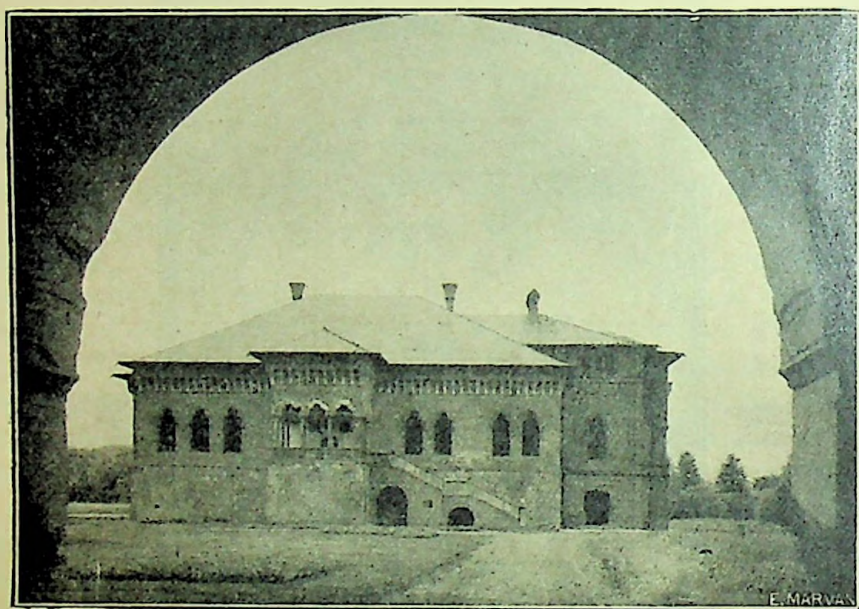

Constantin Brâncoveanu cu fii săi.

celăților ocupate de Turci, Tighina, Chilia, Cetatea Albă cu tot Bugeacul. În schimb, domnul Țării Românești, *Constantin Brâncoveanu*, un om prudent, nu trecu de partea nimănui, așteptând să vadă de partea cui va fi izbânda. Totuși, fără voia domnului, spătarul *Toma Cantacuzino*, trecu la Ruși și împreună cu ei cucerii cetatea Brăila.

După ce trecu prin Iași, Petre cel Mare împreună cu *Dimitrie Cantemir* se îndreptară spre oastea turcească ce

venea dinspre Dunăre. Lupta decisivă se dăde la *Stănilești* pe Prut, în județul Fălciu. Turcii înconjurară de toate părțile pe Ruși și puțin a lipsit ca țarul să fie luat prizonier. În cele din urmă se încheie *pacea dela Prut*, prin care Petru renunță la cetatea Azovului și se întoarse în Rusia, urmat de Dimitrie Cantemir, care nu-și mai văzu niciodată patria, murind în exil. Constantin Brâncoveanu, acuzat de Turci pentru fapta lui Toma Cantacuzino, fu

Palatul lui Constantin Brâncoveanu la Mogoșoaia.

ucis la Constantinopol cu toți copiii lui (1714); țările noastre încăpură de atunci în mâinile Grecilor din Fanar.

Carol XII fu în cele din urmă alungat de Turci dela Tighina, pentru că se ținea numai de afățări și de intrigi și muri peste câțiva ani la asediul unei cetăți în Norvegia. Urmașul său încheie cu Rusia *pacea dela Nystadt (1717)*, prin care Rușii obțin provinciile cucerite de pe coastele Balticeii.

Petre cel Mare mai domnește până la 1725, când moare, lăsând o țară tare și bine organizată.

Prusia și Austria în secolul al XVIII-a Frederic cel Mare, Maria Tereza, Iosif II, Horia.

1. Originele statului prusian.

Pe la începutul veacului al XIII-a, Prusia era un ținut locuit de *Boruși* — popor slav, încă păgân — dela care își trage și numele. În 1223—1224, ducele polon; *Conrad de Mazovia*, în stăpânirea căruia se găsea acest ținut, chemă în ajutorul său, pentru creștinarea Rorușilor, pe *Herman de Salza*, marele maestru al *ordinului teutonic*. Ordinul se așază în Prusia, și începu o cucerire sistematică a țării. Această cucerire, făcută în numele catolicismului, ascundea de fapt *veșnica nevoie de expansiune spre est* a germanismului. Colonizarea și germanizarea țării s'a făcut cu multă repeziciune. Se ridicară orașe noi și se refăcu altele mai vechi. Polonii au plătit scump, în decursul veacurilor, greșala ducelui de Mazovia. *Substratul social și economic* al acțiunii teutonice în Prusia s'a văzut îndată ce a apărut reforma lui Luther: ultimul mare maestru al ordinului, trecând la luteranism, a secularizat întreaga țară și a luat titlul de *duce* al Prusiei. La anul 1618, Prusia s'a unit cu *Brandenburgul*, stat german ce-și trăgea originea dintr'o marcă întemeiată tot împotriva Slavilor, încă de pe vremea lui Carol cel Mare. La 1415, împăratul *Sigismund de Luxemburg* (contemporanul lui *Mircea cel Bătrân*), recunoscător burgravului din Nüremberg, *Frederic de Hohenzollern*, pentru ajutorul ce i-l dase în războaie (la Nicopole i-a apărat personal viața) l-a făcut elector de *Brandenburg*. Sub urmașii acestuia, Brandenburgul se întări și spori neconținut. La anul 1618, Prusia, unindu-se cu Brandenburgul, steaua Hohenzollernilor începe să se ridice repede. Unirea nu putea fi însă desăvârșită, deoarece cele două state erau despărțite de pământuri care aparțineau Polonilor.

În urma războiului de 30 de ani, Brandenburgul a obținut la încheierea păcii westfalice arhiepiscopul de *Magdeburg* și episcopatele *Halberstadt* și *Minden* și o mare parte din *Pomerania*, dincolo de Oder. Acum posesiunile Hohenzollernilor, despărțite între ele, se întindeau ca un lung șir de fortărețe dealungul întregii Germanii, *dela Niemen* (lângă Rusia) *până la Rin* (la porțile Olandei). *Astfel ajunge noul stat să domine marile drumuri strategice și comerciale, care legau apusul de răsăritul Europei.* De această situație știu să se folosească *Frederic Wilhelm, Marele Elector*, întemeietorul statului prusian modern. El își dădu seama de marea revoluție economică care transforma dela un cap la altul lumea. De aceea dădu mare atenție *industriei*. El primi pe refugiații protestanți din Franța; aceștia fondară Berlinul și aduseră secretele industriei franceze.

Atrase, deasemenea, coloni olandezi, ingineri și agricultori, care făcură canale, secară bălți și dădură astfel mare avânt *agriculturii și creșterii vitelor*. Incurajă *comerțul*, îngrijindu-se ca drumurile să fie în bună stare și sigure; o *administrație* cu funcționari cinștiți și energici. supraveghia întreaga viață a statului. Puse apoi impozite asupra *tuturor* locuitorilor — chiar și asupra nobililor — iar cu banii strânși, mări numărul soldaților dela 6000 la 20000. În politică se dovedi foarte dibaci. La anul 1656 se alie cu Suedezii contra Polonilor și contribuie la înfrângerea acestora în bătălia dela Varșovia. Ca preț al alianței, Suedezii recunoscără suzeranitatea lui *Frederic Wilhelm* asupra Prusiei. Indată ce obține recunoașterea Suedezilor, marele elector desfăcu alianța și, profitând de slăbiciunea Polonilor, le oferi acum acestora ajutorul său. El nu se sfii să întoarcă armele contra primilor săi aliați, pentru a obține în chipul acesta recunoașterea suzeranității sale și de Poloni (1660).

2. Prusia regat.

La moartea sa, *Frederic Wilhelm* a lăsat un stat mărit, independent și înzestrat cu o armată temută.

Fiul său, *Frederic* profită de încurcăturile împăratului Leopold al Austriei și obține dela acesta, pe bani,

titlul de rege. La 18 Ianuarie 1701, se încoronă cu mare alai la *Königsberg*, luând numele de *Frederic I*. De aci înainte, toate teritoriile *dela Niemen până la Rin*, care aparțineau statului brandemburgo-prusian fură cuprinse sub o singură denumire: *Prusia*. Tot *Frederic I* întemeie o *societate de științe și Academia din Berlin*, între membrii căreia a fost și *Dimitrie Cantemir*. În fruntea mișcării culturale se afla marele filosof *Leibniz*. Poeți, artiști, cântăreți și comedianți de pretutindeni, umplură Berlinul, împărtășindu-se din dărnicia regelui. Din fericire, acestui rege risipitor îi urmă fiul său *Frederic Wilhelm I*, un om foarte zgârcit. El introduse la curte o viață simplă și ușură impozitele puse pe burghezi și pe țărani. Izgoni pe filosofi cu idei prea liberale, concedie pe cântăreți și suprimă în mare parte pensiile date de tatăl său savanților și artiștilor. Îi plăcea să trăiască înconjurat numai de ostiași și de ofițeri, ducând cu ei o viață aspră de cazarmă. A rămas celebră garda lui alcătuită din oameni foarte înalți, pe care îi aducea uneori din alte țări. Din cauza vieții soldățești ce a dus, a fost poreclit *regele sergent*.

S'a ocupat mult și de *industria națională*; a mers până acolo încât punea să oprească pe stradă pe cei îmbrăcați în stofe străine și să le sfășie hainele. A murit lăsând un tezaur bogat și o armată puternică și bine organizată. I-a urmat la tron fiul său, *Frederic II*.

3. Frederic II.

Nu se prea potrivea la fire cu tatăl său. În vreme ce acesta ducea o viață aspră, ostășească, având ca singură distracție instrucția soldaților și vânătoarea de fiare sălbatice. Tânărului *Frederic* îi plăceau cărțile și muzica. Scria versuri și iubea mult literatura franceză. Afară de aceasta, *Frederic* avea o fire independentă, încât nu putea suferi despotismul tatălui său. La rândul lui, *regele sergent* era furios văzând că fiul său nu-i semăna. Dar firea independentă a lui *Frederic* lovindu-se de voința năprasnică a regelui sergent, se mlădie cu vremea. N'a renunțat însă la preocupările intelectuale și artistice.

La anul 1740, Frederic ocupă tronul Prusiei. Înainte de a muri, tatăl său își dăduse seama de marile însușiri ale fiului său.

Frederic a domnit 46 de ani ca un monarh luminat. El spunea că *regele este primul servitor al statului*, și că principala sa grijă trebuie să fie: buna stare a supușilor. Pentru aceasta, el făcu mari reduceri de impozite, atât în comerț cât și în industrie. Pentru a da avânt comerțului, întemeie navigațiunea fluvială, făcu canale și curăți porturile. Apoi, ridică fabrici, deschizând — ca și marele elector, — porțile lucrătorilor și inginerilor străini. Deasemenea luă o sumă de măsuri pentru a ușura situația țăranilor. Buna stare a claselor sociale aduse buna stare a visteriei. Astfel Frederic al II-lea avu mijloacele necesare pentru a-și întări armata și pentru a face lucrări publice mărețe: palate (Sans Souci) opera, universitatea din Berlin etc. Frederic a reformat și Justiția, desființând mijloacele barbare de tortură rămase din Evul Mediu. Făcu legi care apărau pe cetățeni împotriva autorității și chiar contra regelui, care deasemenea era dator să se supună acestor legi. Vizita personal provinciile și veghia ca administrația să fie dreaptă și cinstită. Nu-i plăcea minciuna și nici ligușirea; pe leneși îi bătea cu bastonul. A fost tolerant cu toate confesiunile. A fost foarte influențat de cultura franceză; era un admirator al lui Voltaire/ cu care a purtat corespondență, și pe care l-a invitat la curtea sa. Influența franceză pătrunse în vremea lui în toate domeniile. Sute de Francezi se introduseră în societatea prusiană ca artiști, profesori, maestri de mode, de dans, coafori, etc. Ba unii ajunseră chiar la curte, unde obținură slujbe însemnate.

4. Războaiele și cuceririle lui

Frederic al II-lea.

Frederic al II-lea purtă două mari războaie. Ambele avură un caracter european căci la ele participară toate națiunile importante de pe continent.

Întâia oară, Frederic s'a amestecat în *războiul de*

sucesiune la tronul Austriei. Acest război se iscase din cauză că prințul *Carol Albert*, electorul Bavariei, căsătorit cu una din fiicele lui Iosif I, pretindea că lui i se cuvenea coroana Austriei și astfel nu respectă *Pragmatica sancțiune*. Bavarezii fură ajutați de Francezi care erau din nou îngrijorați de ridicarea Austriei. Frederic al II-lea profită și el de încurcătura în care se afla Maria Tereza și ocupă *Silezia*, provincie bogată în minereuri. Maria Tereza luptă cu curaj contra tuturor dușmanilor ei, fiind ajutată de Englezi și de Olandezi. La anul 1745 fiind învinsă de oștile lui Frederic și pentru a putea să lupte contra Francezilor, ea încheie pace cu Frederic, cedându-i *Silezia*. Dar acum văzându-se forța militară de care dispunea Prusienii, și setea lor de cuceriri, vecinii începură să-i urască. Maria Tereza mai ales, nu putea uita pierderea *Sileziei*. Atât de mare era ura contra Prusiei încât *Franța și Austria, uitând dușmănia care le despărțise de veacuri, făcură o alianță indreptată contra lui Frederic (1755)*. Curând această alianță spori prin alăturarea Rusiei, care deasemenea se teme de politica războinică a regelui prusian. În războiul numit *de șapte ani*, situația lui Frederic a fost dintre cele mai grele, căci a trebuit să lupte pe trei fronturi deodată: la apus contra Francezilor, la sud contra Austriacilor și la nord contra Rușilor. Frederic a desfășurat în acești 7 ani o energie și o dârjenie care a stârnit admirația și a prietenilor și a adversarilor.

De multe ori a fost înfrânt, urmărit de aproape, Berlinul ocupat și Prusia devastată. Nu s'a descurajat însă și n'a alergat la pace nici în ceasurile cele mai grele. Dar și el a câștigat în acești șapte ani victorii cari au rămas vestite în istoria militară a veacului XVIII. Astfel a bătut pe Francezi la *Rosbach* (1757). În schimb a avut și el o înfrângere foarte dureroasă la *Kunersdorf* pe Oder (1759), unde era să-și piardă chiar viața. Dar pe când forțele dușmanilor se împropătau neconținut, ale lui Frederic scădeau mereu. Tocmai când se credea că se va prăbuși, o întâmplare îi veni într'ajutor. Tronul Rusiei fu ocupat de țarul *Petru al III-lea* un mare admirator al său. Acesta încheie imediat pacea cu Frederic. Cu Francezii pacea

s'a încheiat la Paris. La rândul ei, Maria Tereza rămânând singură și văzând dârjenia lui Frederic, se văzu silită să renunțe definitiv la Silezia și astfel încheiă pacea dela Hubertsburg (1763). Mai târziu Frederic a continuat politica sa imperialistă și a pus la cale, împreună cu Ecaterina a Rusiei și cu Maria Tereza, împărțirea Poloniei. Aceasta a fost una dintre cele mai urâte fapte din vremea acestor monarhi. Astfel în decursul domniei sale Frederic a dublat teritoriul Prusiei. De aci înainte Prusia ia loc dintre cele cinci mari puteri europene.

II.

5. Maria Tereza.

Maria Tereza a fost fiica lui Carol al V-lea. Pentru a-i asigura tronul, el a întocmit Pragmatica sancțiune. Maria Tereza a fost o femeie inteligentă, energică, curajoasă și frumoasă; avea o fire blândă, chiar miloasă. Se căsătorise cu ducele Francisc de Lorena. A purtat, după cum am văzut mai sus, *războiul pentru succesiunea Austriei și războiul de 7 ani.*

În primul război ea avu de purtat lupte grele cu Carol Albert, electorul Bavariei, care prelindea pentru el tronul Austriei, cu Francezii cari veniră în ajutorul acestui pretendent, și cu Frederic care a ocupat, după cum am văzut, Silezia. Aliată la rândul ei cu Englezii și Olandezii, împărăteasa Austriei se apăra cu îndârjire luptând contra tuturor. În cele din urmă pierdu Silezia, dar murind Carol Albert, fiul acestuia renunță la pretențiunile asupra tronului împărătesc. La încheierea păcii, Maria Tereza obținu recunoașterea soțului ei ca împărat. Totuși, cârmuirea statului a rămas și după aceea în mâinile ei.

În războiul de șapte ani, ea încercă, aliată cu Franța, cu Rusia și cu Suedia să se răzbune asupra lui Frederic și să-i reia provincia pierdută, dar am văzut că n'a reușit. Maria Tereza a participat, împreună cu Frederic și cu Rusia la împărțirea Poloniei; tot în vremea ei Austriacii ni-au răpit și nouă Bucovina.

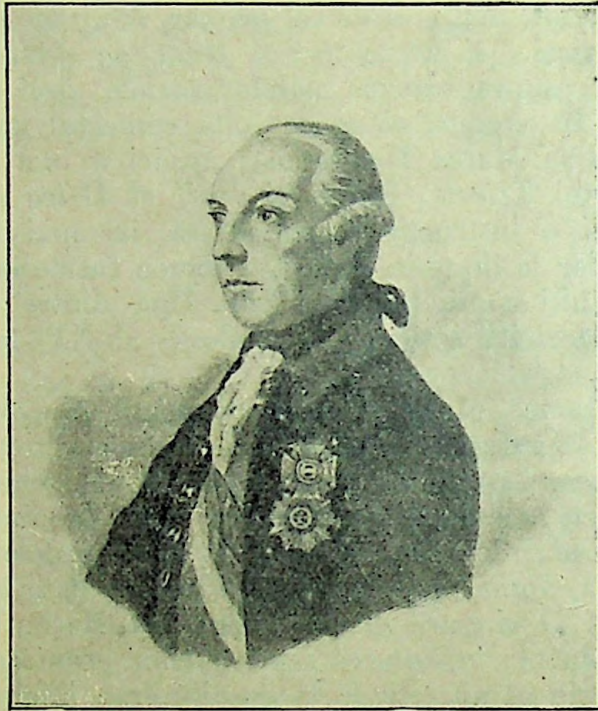
Maria Tereza a fost foarte mult ajutată în decursul domniei de un diplomat capabil, dar lipsit de omenie, anume *Kaunitz*. După cele două războaie, Maria Tereza s'a ocupat mai mult de treburile lăuntrice. Ca și Frederic al II-lea ea a căutat să îmbunătățească viața supușilor ei prin tot felul de reforme și măsuri. S'a ocupat mult de învățământ, mai ales de cel primar. A ajutat necontenit pe industriași, pe neguțători și chiar pe țărani. A pus impozitele asupra tuturor claselor sociale, deci și asupra nobililor. În vremea ei se dezvoltă comerțul austriac pe Dunăre și la Marea Mediterană; atunci a luat un mare avânt portul *Trieste*. Fiului ei *Iosif al II-lea* i-a dat o educație și o instrucție foarte aleasă, iar mai târziu l'a asociat chiar la domnie. A fost o femeie foarte evlavioasă. A avut mulți copii: băieți și fete. Una dintre acestea a fost și nefericita soție a lui Ludovic al XVI-lea, *Maria Antoaneta*.

În vremea Mariei Tereza, Români din Ardeal au continuat să sufere. Având datorii de recunoștință pentru Unguri — care o ajutaseră în războiul de succesiune — ea nu dote ascultare episcopului unit *Inocențiu Micu (Klein)*. Zadarnic ceru acesta și în dieta ardeleană și la Viena și la Roma respectarea făgăduelilor date în schimbul *unirii*. O singură măsură bună luă Maria Tereza și pentru Români: *înființarea regimentelor grănicerești*. Țăranii de prin comitatele de la graniță erau liberați de iobăgie și deveneau proprietari pe moșiile din satele lor în schimbul datoriei de a fi gata cu armele lor la orice chemare.

6. Iosif II. (1780—1790).

Iosif II a fost încă unul dintre *suveranii luminați* care, pentru a preîntâmpina turburările și răscoalele, au făcut reforme prin care desființau unele din privilegiile clerului și nobilimii, ușurau birurile etc. El studiasse mult și călătorise prin Europa pentru a fi în curent cu problemele veacului său. Îndată ce s'a urcat pe tron, începu să viziteze provinciile imperiului ca să vadă ce reforme sânt necesare.

În primul rând a înlăturat prigonirile religioase împotriva celor ce nu erau catolici și a dat un *Edict de toleranță* prin care îngăduia libera practicare a tuturor religiilor. Acest ordin a fost un bine pentru Românii cari rămăseseră ortodoksi, căci de aci înainte n'au mai fost pri-

Iosif II.

goniți. Cu tot protestul papii, care veni în persoană la Viena, Iosif II luă toate școlile din mâna preoților și a călugărilor și le încredință unor profesori numiți de stat. Pe lângă aceste reforme el hotărî să libereze pe toți țărani din iobăgie, ceiace produse ridicarea nobililor împotriva lui. În cele mai multe provincii ale imperiului el izbuti să libereze pe țărani, dar în Ungaria și în Ardeal întâmpină mari greutăți din partea nobililor maghiari, cari se opuneau din răspuțeri reformelor. Iosif II călători de două ori în Ardeal și străbătu satele, cercetând starea țăranilor români.

Dintre Românii ardeleni cei mai săraci erau cei din Munții Apuseni, supranumiți Moți. Intre ei se afla atunci un țăran fruntaș, anume *Vasile Ursu*, poreclit *Horia* din cauză că era cel mai bun jucător la horă. El era din satul *Albac* și auzise de trecerea împăratului prin Ardeal și de reformele lui.

Horia se duse atunci până la Viena ca să arate împăratului starea nenorocită a țăranilor români; Iosif II

Horia.

Cloșca.

Crișan.

Îl primi în audiență și-i făgădui că se va interesa de soarta Moților, îi spuse însă că nobilii unguri din Ardeal se împotrivesc la înlăturarea iobăgiei. Horia se gândi atunci să înceapă o răscoală, crezând că împăratul va fi de partea țăranilor. Intors în Ardeal, el luă ca ajutoare pe alți doi țărani *Cloșca* și *Crișan* și ridică steagul răscoalei. Țăranii năvălesc asupra castelelor nobililor, arzând și omorând în calea lor. Nobilii înspăimântați cer ajutorul împăratului, spunându-i că dacă nu va înăbuși răscoala, va pierde Ardealul. Împăratul văzând proporțiile ce luase răscoala trimise oștile pentru înăbușirea ei. Horia văzându-se părăsit de împărat, trimise pe țărani la casele lor, iar el cu câțiva fruntași se ascunse prin păduri. Se găsiră niște țărani lacomi de bani, cari arătară locul unde se ascundeau conducătorii răscoalei și astfel aceștia fură prinși. Ungurii condamnară la moarte pe Horia, Cloșca și Crișan. Cei doi dintâi pieriră pe roată la Cluj, iar Crișan se spânzură în închisoare.

Iosif II văzând adâncă nemulțumire a țăranilor români, sili pe nobili să primească mai multe reforme pentru îmbunătățirea stării iobagilor. De data aceasta nobilii, speriați, primiră reformele așa încât jertfa lui Horia nu fusese zadarnică.

Tot acum renaște și cultura românească în Ardeal. După unirea cu Roma, Români din Ardeal cari voiau să se facă preoți uniți fură trimiși la școli înalte, mai ales la Roma. Alte școli (seminarii pentru preoți) fură deschise la *Blaj*. Cei care studiară la Roma, întorși în Ardeal, scrieră mai multe cărți prin care arătau originea poporului român și a limbii române. *Samuil Micu*, nepotul episcopului Inocențiu, a studiat limba română, arătând că se trage din cea latină. *Petru Maior* și *Gheorghe Șincai*, au fost istorici. Șincai a scris o cronică foarte întinsă a Românilor din toate țările: Muntenia, Moldova și Ardeal, arătând că sânt un singur popor și că nu trebuie să trăiască despărțit.

LECȚIA XXXVI.

Impărțirea Poloniei

1. Organizarea politică și socială a

Poloniei. Cauzele decăderii.

Polonia cunoscuse în Evul Mediu zile de mărire sub dinastia *Iagellonilor*; pe atunci acest stat se întinde de la Marea Neagră până la Marea Baltică, deacurmezișul Europei. Dar după stingerea acestei dinastii (1572) și mai ales în veacul al XVII-lea urmară pentru Polonia vremuri de decădere. În cele din urmă, profitând de starea ei de anarhie și slăbiciune, puterile vecine, Austria, Prusia și Rusia, se înțeleseră ca s'o împartă între dânsese răpind astfel Polonilor dreptul pe care îl are orice popor, de a trăi liber.

Prima cauză care a dus la decădere și apoi la pieirea statului polonez a fost *neegalitatea între clasele sociale*. Am văzut că în apusul Europei, nobilimea — care în Evul Mediu deținuse toată puterea, — decăzuse iar regii for-

măseră state unitare cu putere absolută. Această biruință a regalității se datorește în primul rând sprijinului dat de burghezie. Acest lucru se observă mai bine în Spania și în Franța. În Polonia însă s'a petrecut un fenomen exact contrar; de unde în Evul Mediu regele avea întru câțva o autoritate asupra țării întregi, după stângerea dinastiei Iagelonilor, *regii încep a fi aleși de nobilime*, care devine singura putere în stat; coroana ajunge o jucărie în mâna feudalității. Această situație deosebită de a Europei apusene, se datorește faptului că în Polonia nu era o burghezie puternică, care să sprijine pe rege. Prin această țară nu mai treceau drumurile cele mari ale comerțului, căci Marea Neagră era acum a Turcilor, iar Marea Baltică era a Suedezilor. De aceea Polonia a rămas un stat agricol și singurii oameni bogați și puternici erau proprietarii de pământ, adică nobilii. Puterea lor creștea astfel peste orice limită și ei ajunseră mai puternici ca în Evul Mediu, când tot mai exista oarecare burghezie. (Înainte de așezarea Turcilor în Chilia și Cetatea Albă, Polonii aveau chiar un comerț foarte înfloritor, prin Moldova, la Marea Neagră).

Nobilimea polonă era de două feluri: *mari proprietari*, în special în Ucraina și mici proprietari, așa numita *șleahță*. Țăranii depe moșiile nobililor erau în stare de *șerbie*, iar *orășenii erau mai mult străini*, Germani sau Armeni. Această situație socială nu era particulară numai Poloniei. Și în Ungaria, și în Principatele Române chiar boierimea avea toată puterea în mână, tocmai pentru că și aci din cauza stăpânirii turcești, nu mai era comerț și deci nici o burghezie puternică. Această creștere a puterii nobilimii, care strica armonia organizației sociale, a dus la anarhie și apoi la împărțirea Poloniei.

A doua cauză a decăderii Poloniei era *organizarea politică* a acestei țări. Polonia era o republică în frunte cu un rege. Regele era ales pe viață, însă fără drept de a-și lăsa moștenitori. La fiecare vacanță a tronului *dieta* sau *seimul* nobilimii alegea pe rege și la alegere puteau candida membrii familiilor regale și nobile și din alte țări, ceiace îngăduia amestecul streinilor în Polonia. Odată ales, regele era silit să iscălească niște angajamente față de nobilime, numite *pacta conventa*, prin care se obliga să

păstreze neștirbite toate privilegiile nobilimii. Toate legile, (ridicarea impozitelor, tratatele de pace și de alianță, recrutarea armatei, etc.), se făceau *numai după votul dietei*, așa că regele nu avea nici un fel de putete. Dela o vreme anarhia din ședințele Dietei a ajuns la așa grad, încât nici o măsură nu se putea lua decât dacă era votată de *unanimitatea nobililor*. Dacă un singur nobil spunea *veto* (opresc), dieta se dizolva. Această instituție se numea *liberum veto* și avu de rezultat că Polonia n'a mai putut progresa căci nu se mai putea lua nici o măsură; astfel s'a *dezorganizat cu vremea și armata, și finanțele și administrația*.

A *treia cauză* a decăderii Poloniei o constituiau *deosebiri etnice și religioase dintre popoarele și religiile* care alcătuiau această țară. Ucraina și toată partea de răsărit era locuită de *Ruși* (Ruși Mici și Ruși Albi). Acești Ruși erau ținuți în iobăgie de proprietarii poloni și se uitau mai mult spre Moscova, de unde sperau că le va veni libertatea. Din rândurile Rușilor din Ucraina se ridicase o oaste neregulată, *Cazacii*, care luptaseră multă vreme împotriva Tătarilor. Însă din cauza prigonirilor sociale și religioase la care erau supuși Rușii din partea Polonilor, Cazacii se răsculară în mai multe rânduri, slăbind puterea statului polon. Pe de altă parte Rușii erau *ortodoxi*, iar Polonii, — *catolici fanatici* — căutau să-i facă să-și părăsească credința. Astfel ortodoxii erau lipsiți de drepturi și neconțenit prigoniți. Multă vreme ei au primit ajutor dela domnii Moldovei, cari au clădit pe socoteala lor, în Polonia, biserici, mănăstiri, școli și tipografii ortodoxe. Când însă domnii Moldovei au început să sărăcească și tronurile principatelor au fost ocupate de Fanarioți, ortodoxii din Polonia și-au îndreptat privirile spre Rusia, care a găsit în modul acesta încă un pretext ca să intervie în afacerile interne ale Poloniei. Pe lângă ortodoxi mai erau și un oarecare număr de *protestanți* în rândurile nobilimii polone. Existența acestora mărea încă luptele religioase.

În sfârșit *a patra cauză* a decăderii Poloniei era *situația ei geografică*. Polonia era o țară *fără granițe naturale*, despărțită de vecini cu frontiere convenționale

foarte lungi și greu de apărat. Ieșire la mare nu avea, afară de portul *Danzig*, la vărsarea Vistulei în Marea Baltică.

Nu trebuie să credem că decăderea Poloniei și împărțirea ei se datorește numai cauzelor interne și relei situații politice și geografice. Nenorocul Poloniei a fost că era înconjurată de *state de pradă*, a căror suverani nu aveau nici un scrupul să ia în robie milioane de oameni și să lipsească o națiune de libertatea ei. Astfel era Rusia, Austria și Prusia, care au împărțit între ele Polonia, îndată ce au văzut că puterea acestei țări e în scădere.

2. Polonia înainte de împărțire.

Deși modul de organizare al Poloniei era o cauză de slăbiciune, totuși această țară a mai cunoscut zile de glorie în veacul al XVII-lea. La 1674 a fost ales rege un nobil viteaz *Ioan Sobieski*. Idealul lui Sobieski era să facă o cruciadă împotriva Turcilor și cum am văzut, a avut un rol hotărâtor la înfrângerea acestora la asediul Vieni. Sobieski a încercat în mai multe rânduri să cucerească Moldova, dar nu a izbutit. Boerii și domnii Moldovei știau că dela Poloni nu le vine libertatea, și de aceea au preferat să rămâie sub Turci. După moartea lui Sobieski, la 1696, a fost ales rege electorul Saxoniei, *August II*. Acesta făcu marea greșală să se alieze cu țarul Rusiei Petru cel Mare în Războiul Nordic. Am văzut cum s'a desvoltat acest război și cum după înfrângerea Poloniei de către Carol XII, August II a fost restabilit în scaun de către țarul Rusiei.

Dar acest serviciu pe care-l făcuse Petru cel Mare Poloniei a fost scump plătit; el a însemnat începutul amestecului rusesc în Polonia. Țarul trecea de câte ori voia cu armata lui prin Polonia, fără să mai ceară voie regelui și dietei, așa cum a făcut cu ocazia expediției împotriva Turcilor în Moldova, terminată prin lupta dela Stănilești. Mai târziu, urmașii lui Petru cel Mare trecură prin Polonia cu ocazia Războiului de Șapte Ani, împotriva Prusiei. Acest amestec a ajuns la culme în vremea țarinei *Ecaterina II-a*. Rușii aveau în solda lor mai multe familii

nobile polone, care făceau politică rusească. La moartea regelui *August III* (1763), țarina impuse dietei, prin amenințări și prin daruri, să aleagă ca rege pe un favorit al ei, un nobil polon care trăise multă vreme la curtea din Petersburg, *Stanislas-August Poniatowski*. Noul rege era un om foarte cult și cunoștea multe limbi; a făcut multe reforme folositoare pentru cultura polonă, dar era cu totul înfeudat Rusiei și ajunsese un instrument al politicii rusești.

3. Prima împărțire a Poloniei (1773).

Rusia spera să puie mâna în scurt timp pe întreaga Polonie, dar nu-și dădea seama că mai erau și alți amatori, printre statele vecine. Prilejul nimerit de a interveni în Polonia l-a găsit *Ecaterina II* cu ocazia conflictului *disidenților*. Disidenții erau Polonii de altă religie decât cea catolică; ei nu aveau dreptul de a ocupa funcții în stat, nici să ia parte la dietă. Incurajați de sprijinul Rusiei, disidenții cerură dietei să le acorde drepturi egale cu ale catolicilor, iar când aceasta refuză, ambasadorul rusesc *Repnin*, interveni în favoarea ortodoxilor pe un ton de poruncă. Nobilimea se ridică atunci împotriva amestecului rusesc în Polonia și împotriva regelui, care era prea umilit față de Ruși. Nobilii patrioți formează *confederația dela Bar*. Prin confederație se înțelegea în Polonia *ridicarea în arme a nobilimii pentru apărarea drepturilor ei*. Rușii, spre a sfărâma opoziția nobilimei, atâta pe țărani ruteni din Ucraina să se răscoale împotriva nobililor, să ardă conacurile moșilor și să-i măcelărească pe nobili. Acești țărani răsculați au fost porecliți *haidamaci*. După ce haidamacii dezorganiză prin răscoala lor Confederația nobilimei, Rușii văzând că răscoala și-a atins scopul, ajutară pe regele Poloniei s'o înăbușe în sânge.

Atacați de rege și de Ruși, nobilii rezistară multă vreme, dar în cele din urmă se retraseră în *Moldova*, unde găsiră o bună primire din partea boerilor români. După înfrângerea Confederației dela Bar, *Ecaterina II* se pregătea să ia în stăpânire Polonia, dar atunci interveni regele Prusiei, *Frederic II cel Mare*, care voia și el partea

lui. După lungi tratative, în care interveni și împărăteasa Austriei, Maria Tereza, se hotărî împărțirea Poloniei între Rusia, Austria și Prusia. În anul 1773 are loc prima împărțire a Poloniei. Rusia anexează *Rusia Albă*, Austria ia *Galiția* cu *Lembergul*, iar Prusia anexează *Pomerania Poloneză*. Dieta polonă, cu tot protestul unor deputați patrioți, fu silită să ratifice împărțirea, sub amenințarea oștilor streine.

4. A doua și a treia împărțire.

Împărțirea Poloniei dela 1773 fusese o lovitură care desmetici nobilimea. Nobilii își dădură seama că dacă vor continua să păstreze vechea organizare a țării și dacă anarhia va mai dăinui, țara va pieri din vina lor. Ei se hotărâră deci să schimbe vechea organizație și după lungi discuții dieta votă o *constituție* în ziua de 3 Mai 1791 (ziua de 3 Mai este și azi sărbătoarea națională a Poloniei). Prin noua constituție se desființează *liberum veto*, precum și *dreptul nobililor de a face confederații*. Dieta devine astfel un parlament, ca cel englezesc, în care hotărârile se iau *cu majoritate simplă*. Ea votează legile și face bugetul. De asemenea a fost modificată alegerea regelui. Regele nu mai putea fi ales decât dintre membrii unei singure familii; *se înființa astfel o dinastie*. Alegerea moștenitorului se făcea în timpul vieții regelui. De asemenea se hotărî înființarea unei *armate permanente*. În privința socială, țăraniii fură luați sub protecția legilor, raporturile dintre ei și proprietari urmând a se stabili pe cale de lege. În sfârșit, se dădu deplină libertate de conștiință *pentru toate religiile*.

Deși această constituție avea unele lipsuri, (de pildă nu desființase șerbia), totuși ea ar fi putut aduce ordinea în țară, dar era prea târziu. Rușii își dădură seama că prin această constituție Polonia se putea întări și hotărâră s'o înăbușe cât mai repede. Ei găsiră, între nobilii poloni cozile de topor necesare. Într'adevăr, o parte din nobilimea care nu putea să uite drepturile lor neîngrădite dinainte vreme, se răsculară, și formară *confederația dela Targowica*. Ei chemară pe Ruși să apere

libertatea nobilimii, împotriva constituției. Generalul polon *Tadeu Kosciusko* câștigă mai multe izbânde împotriva Confederației, dar regele se declară pe față de partea răsculaților. Rușii și Prusienii năvăliră în Polonia și atunci avu loc *a doua împărțire* la anul 1793. Rușii iau toată *Ucraina* până la Nistru, iar Prusia anexează *Posnania*, *Danzigul* și *coridorul*, care despărțea Prusia Orientală de restul țării. De data aceasta Austria nu luase parte la împărțire.

Tadeu Kosciusko.

Patrioții poloni, văzând că au rămas numai cu Varșovia și cu un mic teritoriu în jurul capitalei, făcură o ultimă eroică sforțare spre a-și salva patria. În frunte cu Kosciusko, ei formează o armată de voluntari, cu cari înving în mai multe rânduri pe Ruși. Kosciusko ocupă Varșovia și Cracovia, lăsând pe rege în palatul său fără nici o putere și disprețuit de toți. Dar atunci Rușii și Prusienii năvăliră din nou cu grosul oștirii lor. La *Macejovice*, Kosciusko este strivit de numărul uriaș al adversarilor săi; se zice că, văzând lupta pierdută a strigat: „*Finis Poloniae*“. Acum avu loc *a treia împărțire* a Poloniei la anul 1795.

Restul țării fu împărțit între cele trei state; Varșovia rămase a Prusiei (peste 20 de ani ca trecu însă în stăpânirea Rusiei).

Astfel Polonia fu ștearsă depa harta Europei; *acest fapt a fost una din cele mai mari crime cunoscute în istorie*. Polonii știură însă să fie trează iubirea de patrie și cu multe sacrificii și lupte, abea după 120 de ani, în zilele noastre, își recăpătară libertatea.

LECTIA XXXVII.

Ecaterina II și războaiele Ruso-Turce

1. Urmașii lui Petre cel Mare.

După moartea lui Petru cel Mare au domnit mai mulți țari cu domnii scurte, între cari *împărăteasa Ana*, care la 1736 s'a aliat cu Austria împotriva Turcilor. Generalul *Münich* în fruntea oștirii rusești, (în care se aflau și nepoții lui Dimitrie Cantemir), a intrat în Iași, însă deoarece Austriacii fură bătuti de Turci și pierdură Oltenia (pacea dela Belgrad, 1739), Rușii se văzură siliți și ei să se retragă din țară, fără nici un folos.

Țarina Ana a avut ca ambasador la Londra, și apoi la Paris pe *Antioh Cantemir*, fiul lui Dimitrie Cantemir. Antioh Cantemir era un om foarte învățat; a scris multe poezii și satire în rusește, pentru care motiv este socotit ca *intemeietorul poeziei rusești*. La Londra și la Paris avea legături cu oamenii învățați și scria versuri în franțuzește. A murit la Paris la 1744.

Sub țarina *Elisabeta*, fiica lui Petru cel Mare, Rușii au luat parte la Războiul de șapte ani împotriva Prusiei și au înaintat până la Berlin, dar murind Elisabeta, Rusia se retrage din război, după cum am văzut, încheind pacea separată cu Prusienii.

2. Ecaterina II, (1763-1796).

Dintre urmașii lui Petru cel Mare, aceea care a continuat opera lui de a introduce cultura apuseană în imperiul țarilor a fost Ecaterina II. Ea era de origină ger-

mană, însă trecuse la religia ortodoxă și se căsătorise cu *Petre III*, urmașul Elisabetei. Petre III era un om brutal și mărginit la minte, care se purta foarte rău, atât cu soția lui, cât și cu generalii și cu toți demnitarii. Deaceia aceștia, văzând că soția lui este o femeie inteligentă, au complotat cu Ecaterina detronarea lui Petre III, pe care l-au prins și l-au închis într'o mănăstire, unde și-a sfâr-

Ecaterina II.

șit zilele. Ecaterina s'a urcat pe tron cu titlul de Ecaterina II și a fost una din cele mai însemnate suverane ale Rusiei.

Ca și Frederic cel Mare, și Ecaterina a fost influențată mult de cultura și de filosofii francezi care se ridicaseră împotriva absolutismului și cereau reforme în favoarea poporului de jos. Ecaterina a intrat în corespon-

dență cu Voltaire și cu alți filosofi și a ajuns la convingerea că suveranii nu trebuie să guverneze pentru plăcerea lor, ci să slujească poporului. Aceleași idei liberale, în special pentru desrobirea țăranilor și pentru înlăturarea amestecului bisericicii din toate chestiunile ce nu privesc religia, le au avut contemporanii Ecaterinei: Frederic II al Prusiei și Iosif II, împăratul Austriei. Acești suverani își dedeau seama că apăsarea continuă a poporului de jos va aduce o revoluție și au încercat să introducă reforme în țările lor.¹ Reformele erau venite de sus, date de suverani, fără consultarea poporului, așa că suveranii își păstrau puterea absolută. Acești trei suverani reformatori au fost numiți din această cauză: *despoții luminați*.

După sfatul filosofilor, Ecaterina a scris o carte, în care, sub forma unor *instrucțiuni* date marilor demnitari ai Rusiei asupra felului cum trebuie să-și exercite autoritatea, arată ideile ei politice. Anume, este de părere că toți locuitorii țării trebuie să fie egali înaintea legilor, ca fiecare să aibă voie să se închine în religia lui (libertatea de conștiință), ca ziarele să fie libere să critice și să-și spue părerile politice, fără intervenția cenzurei (libertatea presei). În timpul războaielor ruso-turce, niște boeri moldoveni, admiratori ai Ecaterinei, *au tradus aceste instrucțiuni în românește și le-au tipărit la Iași*, unde au produs multă senzație. În realitate însă, în Rusia au rămas numai pe hârtie, căci țarina voia să treacă în Europa drept o femeie cu idei înaintate, dar în țara ei a continuat regimul despotice al vechilor țări.

Totuși ea a făcut câteva reforme cu scopul de a micșora privilegiile nobililor și de a îmbunătăți soarta țăranilor șerbi. Astfel ea a numit guvernatori ai *guberniilor*, cari aveau dreptul să controleze purtarea nobililor față de șerbii lor. În adevăr, starea acestora ajunsese de plâns și ei se răsculară în mai multe rânduri. În special răscoala în frunte cu fiorosul *Pugacief*, a fost cumplită. El s'a ridicat cu țăranii din părțile Volgei și a cuprins o regiune mai mare de cât Franța, măcelărind pe proprietari. Țarina a fost nevoită să trimită toată armata ei regulată împotriva răsculaților și după un adevărat război, ei au fost învinși. Această răscoală a avut loc cam

în aceeași vreme cu răscoala lui Horia, Cloșca și Crișan din Ardeal și a avut aceleași cauze: ridicarea șerbilor împotriva proprietarilor.

Pe lângă reformele ce urmau să îmbunătățească starea șerbilor, Ecaterina, în conformitate cu ideile filosofilor, a luat măsuri și împotriva bisericii rusești, *secularizând imensele ei averi și luându-le pe seama statului*. Astfel biserica nemai având mijloc propriu, a rămas la dispoziția statului, adică a țarului, împotriva căruia nu mai putea face nici un fel de opoziție.

În politica din afară Ecaterina a avut *două țeluri: împărțirea Poloniei*, pe care a izbutit s'o îndeplinească, precum am văzut în lecția trecută, și *împărțirea Imperiului Otoman*. În această privință politica ei s'a deosebit de a lui Petre cel Mare, care era îndreptată mai ales împotriva Suediei. În lupta Ecaterinei împotriva Imperiului Otoman ea s'a ciocnit întâi de Principatele române, cu cari Rusia devine vecină, după împărțirea Poloniei și cucerirea Ucrainei.

3. Domniile fanariote în Principatele române

După războiul dela Stănilești cu Petre cel Mare și uciderea lui Constantin Brâncoveanu, Turcii începură să numească ca domni în Principatele române Greci din Fanar, (un cartier al Constantinopolului, locuit de Greci în jurul patriarhiei ortodoxe). Acești Greci, urmași ai vechilor stăpânitori din Imperiul Bizantin, se ridicaseră după cum am mai spus, prin comerț, îmbogățindu-se și încă dela sfârșitul veacului al XVI-lea se infiltraseră în Principatele române, cumpărând moșii, ocupând demnități boierești sau în calitate de călugări în mănăstiri. Turcii se serveau de ei ca traducători pentru limbile apusene, deoarece mulți dintre Fanarioți erau oameni învățați, iar Turcii erau opriți de legea lor să învețe limbile creștinilor. Acești traducători erau numiți *dragomani*, în frunte cu *marele dragoman*, care adesea era numit de Turci, *după ieșirea din slujbă*, domn în Țara Românească sau în Moldova.

Domnii fanarioți au guvernat Principatele mai bine de un veac (1711—1821) și această epocă a fost pentru țările noastre o vreme de decădere politică și economică. Domnii nu mai aveau nici dreptul să aibă o politică externă independentă, să trimită soli și să încheie tratate, nici să ție o armată permanentă, afară de o gardă personală. Turcii îi schimbau la trei, patru ani, așa că ei erau mai mult niște funcționari de ai lor. Cum Fanarioții știau că zilele de domnie le sânt numărate, căutau să spolieze poporul, ca să poată aduna averi cât mai mari, în cel mai scurt timp, de aci și ruina economică a țărilor române.

Totuși în vremea Fanarioților s'au produs și oarecare progrese, în special prin reformele lui *Constantin Mavrocordat*, care a pus ordine în finanțe și a liberat pe șerbi. În această privință el se aseamănă cu suveranii luminați din Europa. Alți domni fanarioți ca *Ioan Caragea* și *Scarlat Callimah* au publicat *codice de legi* scrise, ceiace era iarăși o inovație folositoare. Pe tărâmul cultural începe la noi în această vreme *influența franceză*. Domnii fanarioți, cari erau foști dragomani, trebuiau să învețe în special limba franceză, limba diplomatică a întregii Europe, încă din vremea lui Ludovic XIV. Deaccia aduceau la curtea lor profesori francezi pentru creșterea copiilor lor și după exemplul lor au făcut la fel și boerii. Astfel influența franceză a pătruns în Principate și odată cu ea s'a introdus și influența civilizației occidentale.

Domnii fanarioți erau buni ortodoxi și se uitau cu simpatie către Rusia, iar pe de altă parte boerii și poporul nădăjduiau că prin intervenția rusească vor scăpa de jugul turcesc și de toate greutățile în care se sbătea țara. Deaccia când Rușii începură războaiele cu Turcii, ei fură primiți la noi ca niște liberatori.

4. Primul război ruso-turc al Ecaterinei

II (1769-1774)

Pretextul căutat de Ecaterina de a supune Imperiul Otoman, a fost găsit cu ocazia adăpostului ce s'a dat în Moldova nobililor poloni din Confederația dela Bar, răsculați împotriva Rusiei. Moldova fiind vasală Turcilor. E-

caterina II îi învinuiește pe aceștia că protejează pe dușmanii ei și-i declară război la 1769. Călugării ruși străbătuseră prin Serbia, Bulgaria și Grecia, îndemnând pe ortodoxi să se răscoale, făgăduindu-le sprijinul Rusiei. Adevăratul scop al țarinei nu era însă să redea libertate politică ortodoxilor, ci să creeze sub conducerea ei *un mare imperiu ortodox, până la Constantinopol și să dea Rusiei ieșire la Marea Mediterană*. Despre Principatele române spunea că voia să le unească, formând un *Regat dacic*, în frunte cu fiul ei, dar care mai târziu urma să fie încorporat la imperiul rusec..

Flota rusească făcu înconjurul Europei și învinse pe Turci în Arhipelag la *Cesme*. Grecii din insule și din Moreia se răscoală. Pe de altă parte oștile rusești ocupă Principatele române și ambii domni fanarioți sânt luați prizonieri. Domnul Țării Românești, *Grigore Ghica* se lasă chiar prins de bună voie. Boierii români, trimit atunci câte o delegație la Petersburg țarinei, *cerând alipirea Principatelor la Rusia, cu păstrarea unor drepturi de autonomie*. Sentimentul național românesc era pe atunci cu totul adormit și decăzut și astfel se explică asemenea umilitoare atitudini față de Ruși.

Dar tocmai când Rușii trecuseră Dunărea și se pregăteau să înainteze spre Constantinopol, găsiră, (ca și în cazul Poloniei), alți amatori la stăpânirea provinciilor turcești și anume pe Austriaci. Neputându-se înțelege cu Rușii, Austriacii îi amenințară cu declararea războiului, dacă țarina nu renunță la Principate și nu-și retrage oștile. Amenințați să fie luați între două focuri, Rușii încheie cu Turcii pacea dela *Cuciuk-Cainargi* în Dobrogea de sud (1774). Prin acest tratat Rușii restituie Turcilor toate cuceririle lor, dar Tătarii din Crimeia au fost declarați independenți de Turci și Rușilor li se dă voie să numească *consuli* la București și Iași, un fel de inspectori și spioni. Aceasta a fost începutul *protectoratului rusec* asupra Principatelor române.

5. Răpirea Bucovinei (1775).

Austria după ce salvase pe Turci de primejdia rusească, cere acestora o răsplată, deși nu vărsaseră nici

o picătură de sânge. Ei cerură anume o parte a Moldovei de Nord și înainte chiar de a obține învoirea Turcilor, o ocupă cu oștile lor. Această parte a Moldovei, pe care mai târziu Austriacii au numit-o *Bucovina*, (pădure de fagi), după codrul Cosminului, cuprinde și Suceava, vechea capitală a Moldovei și Mănăstirea Putna cu mormântul lui Ștefan cel Mare. Impărăteasa Maria Tereza procedase la fel ca și în Polonia, neținând seamă de dreptul la viață al popoarelor. Turcii amenințați de Austriaci și înșelați de ei (unii demnitari fuseseră chiar cumpărați cu bani), încheiară un tratat cu Austria, cedându-i Bucovina, deși Moldova nu era o parte a Imperiului Turcesc, ci o țară vasală, liberă în schimbul plății tributului.

Domnul Moldovei Grigore Ghica protestează, însă Austriacii obțin cu bani dela Turci suprimarea lui. Un *capugiu* al sultanului sosește la Iași și din porunca lui nefericitul domn este strangulat în propria lui capitală la 1777.

6. Războiul ruso-austro-turc (1788-1792).

Rușii văzuseră că și în privința Imperiului turcesc trebuie să cadă la învoială cu Austria, cum făcuseră și pentru Polonia. În Austria domnea, după moartea Mariei Tereza, fiul ei Iosif II, care făcu o vizită Ecaterinei II în Ucraina și cu acest prilej se înțeleg pentru împărțirea Imperiului Turcesc. La 1788 armatele rusești în frunte cu favoritul țarinei, cneazul Potemkin, ocupă Crimeia și apoi năvălesc în Moldova. Potemkin moare lângă Iași și e îngropat în acest oraș, la mănăstirea Golia. Austriacii la rândul lor intră în Țara Românească, însă domnul acestei țări, *Nicolae Mavrogheni*, formează o oaste de voluntari, cu care-i respinge, ba chiar trece și în Ardeal, dând proclamații către Românii ardeleni să treacă de partea lui. Dar Turcii, necunoscându-și interesele, dau ascultare altor Fanarioți, rivali ai lui Mavrogheni și-l omoară.

Austriacii își unesc oștile cu ale Rușilor și câștigă atunci marea luptă dela Râmnicul Sărat. Generalul rus Suvarof, cel ce a învins mai târziu și pe Kosciusko în Polonia, ia atunci titlul de *Rimniški* (învingătorul dela Râmnic).

Dar tocmai atunci izbucni marea revoluție franceză și Austriacii și Rușii se hotărăsc s'o înăbușe și deaceia se grăbesc să încheie pace. Austria mai grăbită încheie pacea separată dela *Șistov* (1791), prin care se restabilește situația dinainte de război, iar Rușii încheie și ei peste un an, la 1792, pacea dela *Iași*. Prin acest tratat Ecaterina II obține Crimeia și toată coasta de nord a Mării Negre, unde clădește apoi și marele port *Odessa*.

Cu toate aceste avantaje obținute, Ecaterina II era încă departe de a-și vedea împlinite planurile de a înființa un mare imperiu ortodox cu capitala la Constantinopol. Rivalitatea cu Austria fusese un noroc și pentru noi, căci ne scăpase de stăpânirea rusească.

LECTIA XXXVIII.

Expansiunea colonială a Europeanilor

1. Suprapopulația Apusului. Expansiunea comercială și colonială.

Apusul Europei, prin clima dulce și bogățiile naturale, a atras pe om mai mult decât Nordul și Nord-Estul continentului. Așa se explica că a fost aproape întotdeauna *suprapopulat*. Migrațiunea popoarelor barbare, având aceeași *direcție estică*, a contribuit deasemenea la această creștere a densității. A venit însă o vreme când pământul bun pentru agricultură n'a mai ajuns. Atunci începură iarăși *curențele migratorii*, de astă dată din Apus spre alte ținuturi. Chiar cruciadele cuprindeau adesea, sub forma expedițiilor religioase, adevărate strămutări de popoare. Așa, de pildă, Sașii, care au ocupat în Ardeal cele mai bune terenuri de agricultură, nu sânt decât urmași unor cete de cruciați plecați din Saxonia din lipsa pământului. Sânt și alte cazuri asemănătoare.

Creșterea puterii turcești și înfrângerea cruciaților au închis însă drumul expansiunii către Răsărit. Atunci începură Apusenii să caute alt drum, trecând peste Oceanul Atlantic. Astfel s'a ajuns la marile descoperiri geografice și la ocuparea Americilor și Indiilor. La desvol-

tarea acestei expansiuni maritime au contribuit de sigur și nevoile comerțului; dar pe urma marilor drumuri comerciale oceanice au urmat fără întârziere migrațiunile. Spaniolii, Portughezii, Olandezii, Francezii și Englezii deslănțuiră o adevărată goană pentru ocuparea a cât mai multor teritorii, atât în cele două Americi cât și în Indii. La început pătrundeau aventurierii, căutătorii de aur, conchistadorii. Mai târziu, se întemeiază, pentru exploatarea marilor bogății, puternice asociații de bancheri, neguțători și corăbieri, numite companii. Au rămas vestite Companiile Indiilor, care aveau flote și armate pe seama lor. Astfel luă naștere într-un timp destul de scurt imperiiile coloniale. Unele dintre aceste imperii serveau doar ca piețe de desfacere pentru produsele industriei sau pentru acapararea materiilor prime; altele, având pământ bun de cultură au servit pentru emigrarea surplusului de populație. Așa s'a întâmplat cu cele două Americi; faima bogățiilor lor a făcut ca marele curent de emigrație din Europa apuseană să se abată asupra lor.

2. Coloniile Spaniolilor, Portughezilor și Olandezilor

Primii cari întocmire imperii coloniale fură Spaniolii în America și Portughezii în Indii.

Dar Portughezii începură o exploatare cu totul nemiloasă. Făcură un monopol asupra tuturor produselor indiene: le cumpărau pe prețuri cu totul neînsemnate și le vindeau apoi cât mai scump în Europa. Lisabona ajunsese centrul vieții comerciale. Toți Portughezii care voiau să se îmbogățească repede obțineau dela rege locuri în administrația acestui imperiu colonial. Dar îmbogățirea ușoară, prin exploatare și jaf, duce repede la lene și desfrâu. Așa s'a întâmplat și cu Portughezii. Când Portugalia căzu sub dominația spaniolă, lucrurile meraseră și mai rău. Acum Spaniolii și Portughezii nici nu se mai osteneau cu desfacerea produselor indiene lăsând corăbicilor olandezi această grijă. Olandezii veneau cu corăbiile lor în porturile spaniole și portugheze, luau produsele indiene și le

duceau oriunde găseau piețe bune pentru desfacerea lor. Dela o vreme, Spaniolii, invidioși, interziseră intrarea corăbierilor olandezi în porturile lor; atunci aceștia luară ei înșiși drumul către Indii. Acolo ei stabiliră comptuare care, fiind mai energic administrate decât cele portugheze, ajunseră la mare înflorire. Curând, comerțul spaniol și portughez în Indii fu cu desăvârșire ruinat de concurența Olandezilor: o mare parte din posesiunile portugheze intrară în mâinile lor. Dar nici Olandezii nu se putură menține deoarece săvârșiră aceleași greșeli ca Portughezii și Spaniolii. De acest lucru știură să profite Francezii și Englezii.

3. Imperiile coloniale ale Franței și

Angliei Concurența

anglo-franceză

Francezii au făcut și ei colonizări, la început, în America de Nord — în Canada mai ales. Colbert este acela căruia i se datorește dezvoltarea comercială, industrială și colonială a Franței. În vremea lui, Marsilia și Toulon-ul devin porturile principale ale comerțului cu răsăritul, iar Nantes și Bordeaux încep a rivaliza cu cele mai mari porturi engleze. Colonizările în Canada fură continuate. Grupuri însemnate de coloniști francezi desăvârșiră ocuparea bazinului fluviului Misisipi și puseră bazele unei înfloritoare colonii botezată în cinstea lui Ludovic XIV, Louisiana. La anul 1730, Francezii ocupară ținutul Ohio, punând piciorul în centrul Americii de Nord.

Dar în fruntea expansiunii maritime și coloniale erau, după domnia Elisabetei, Englezii.

Incepând încă din veacul al XVI--a, negotul englezesc luase, după cum am arătat, o mare dezvoltare. Infrângerea invincibilei armade aduse decăderea Spaniei și ridicarea maritimă a Angliei. Revoluțiile din 1648 și 1688, înlăturând absolutismul, au dat comerțului și industriei britanice o libertate deplină. Prin actul de navigațiune dat de Cromwell începuse adevărata expansiune comercială a Angliei. Acum, Englezii căutară să ocupe pretutindeni poziții bune pentru a-și asigura stăpânirea marilor drumuri

comerciale. Astfel ocupară Gibraltarul, adică poarta Mării Mediterane. Pentru a înăbuși puterea Spaniei în bazinul occidental al Mării Mediterane, ei ocupară și insula Minorca. În nordul Franței puseră mâna pe Dunkerque. În scurtă vreme, flotele engleze stăpâneau mările europene și la sud și la nord.

Nu trecu mult și drumurile oceanice căzură deasemenea sub puterea corăbierilor englezi. Știm cât era de numeros proletariatul englez. An de an, numărul celor cari luau drumul Americii de Nord crescă, încât curând ei coplesiră pe Francezii din Canada. Persecuțiile politice și religioase din vremea Sturaților întărisă și mai mult acest curent de emigrație. Pe lângă vechia colonie Virginia întemeiată de Walter Raleigh (1585), luară naștere altele în cursul veacului al XVII-a; în total, la anul 1702, Englezii aveau în America de Nord, pe coasta Atlanticului (în sudul Canadei) 13 colonii. Pe când în coloniile franceze — mult mai întinse — abia se găseau vreo 80.000 de coloniști, în cele engleze, numărul celor așezați se apropia de un milion (sec. XVII). Dar, așa cum erau așezate, coloniile franceze ocupau cele mai bune poziții și împiedecău pătrunderea coloniștilor englezi către interiorul continentului. De aci se va naște o puternică rivalitate între cele două mari popoare. Englezii vor urmări fără încetare ruina dominației franceze în America. Pe de altă parte interesele franceze se ciocneau cu cele engleze și în Antile. Astfel Franța pusese și aci stăpânire pe o mare parte din insula Saint-Dominque și pe (Haïti) o serie de insule mai mici, iar Englezii ocupară Jamaica. Aci rivalitatea pornea dela comerțul cu trestia de zahăr.

Franța ocupase între altele în India două puternice comptoare: Pondichéry, în golful Bengal și Chandernagor în delta Gangelui, care făceau o puternică concurență comptoarelor engleze dela Madras, Calcuta și Bombay.

4. Războaiele dintre Englezi și Francezi pentru colonii.

În Indii, ca și în America, rivalitatea anglo-franceză creștea repede. O luptă mare se da mai ales pentru acapararea comerțului de orez și de mirodenii. Rivalitatea aceasta face să izbucnească în colonii lupte grele încă din timpul ultimilor două războaie ale lui Ludovic al XIV-lea; prin tratatul dela Utrecht, Franța a pierdut Tera-Nova și Acadia. Cu toate aceste pierderi, coloniile franceze continuară să înflorească. Luară un mare avânt între anii 1715—1740 din cauză că între Anglia și Franța interveni în vremea aceasta o apropiere politică în jurul intereselor continentale. Dar înflorirea coloniilor franceze a stârnit din nou invidia și ura coloniștilor englezi. Această ură izbucnește cu prilejul războiului de succesiune al Austriei. Anglia s'a aliat cu Austria, nu atât pentru interesele politice ei continentale, cât pentru acelea ale politicei coloniale. Luptele purtate în colonii n'au dus însă la nici un rezultat, astfel că pacea dela Aix-la-Chapelle s'a încheiat fără urmări în domeniul colonial.

După încheerea acestei păci, Compania franceză din Indii a continuat să sporească posesiunile ei. Spre deosebire de Portughezi și Spanioli, Francezii — atât statul cât și Compania — s'au folosit de oameni capabili, buni administratori și negustori, diplomați destoinici și soldați temerari. Aceștia știură să profite de disoluția în care intrase imperiul mongol. Principii hinduși deveniseră aproape independenți și se luptau neconținut între dânsii. Atunci s'a distins prin destoinicia, spiritul de organizare și culezanța sa, vestitul Dupleix, unul dintre guvernatorii Companiei franceze. Planul lui era să transforme Compania într'un stat suveran asupra tuturor principilor hinduși. În scurt timp el ocupă marea drum către Dekkan, valea Gangelui, platoul central și nordul Hindustanului și întemeie un imperiu de două ori cât Franța, care avea peste 30 de milioane de locuitori. Acum Englezii începură din nou să se miste. Dupleix ceru întăriri din Franța, dar căpeteniile companiei au dovedit multă slăbiciune. Totodată,

la curtea franceză curentul pacifist birui și Duplex. înfățișat ca un aventurier periculos, fu înlocuit (1754). Englezii, devenind din ce în ce mai amenințatori, se încheie tratatul dela *Godehen* prin care Compania franceză renunța de bună voie la toate drepturile și posesiunile ei din Indii. Astfel au pierdut Francezii — fără luptă — marele lor imperiu indian.

Dar, deși Francezii făcură acest sacrificiu, pacea n'a putut fi salvată, căci Englezii doreau să înlăture pretutindeni concurența franceză. Profitând de războiul de șapte ani, ei deschiseră lupta cu Francezii. Ca și în războiul precedent, Englezii luptară mai mult pe frontul colonial, iar nu pe cel european. Francezii însă neglijară cu totul frontul colonial. Astfel, pe când *Pitt* trimetea 25.000 de soldați în ajutorul coloniilor engleze din America, Franța trimetea bravului *Montcalm* (căpetenia trupelor franceze din America) abia 326 inși.

În anul 1759, după o luptă grea în care *Montcalm* muri eroic, Englezii intrară în *Québec*; în 1760 ei cuceriră și *Montréal*. Astfel Canada căzu în mâinile Angliei. În Indii, Francezii de asemenea fură înfrânți, iar *Pondichery* capitulă (1761). Ministrul francez *Choiseul* încercă printr-o alianță cu Bourbonii din Spania și Neapolejsă salveze o parte din imperiul colonial francez, dar nu izbuti. Ba, Englezii profitară de amestecul Spaniolilor pentru a ocupa și posesiunile lor (Cuba, Florida). *Tratatul dela Paris* încheiat de *Ludovic XV* este unul dintre cele mai dezastruoase tratate încheiate vreodată de Francezi. Prin el, Franța pierdea imperiul ei colonial. N'a putut salva nici *Louisiana*, deoarece a trebuit s'o dea Spaniei ca o compensație că aceasta pierduse Florida.

5. Atotputernicia Englezilor asupra mărilor și oceanelor. Cook.

În a doua jumătate a secolului al XVIII-a, Englezii desăvârșiră stăpânirea lor asupra mărilor. Acum reîncep marile călătorii de explorare. De data aceasta navigatorii cercetează *Oceanul Pacific*, cel mai puțin cunoscut. Francezii încearcă să reia politica lor maritimă, dar sânt necon-

tenit urmăriți de Englezi. Intre aceștia se distinge Cook, care a descoperit Noua Zeelandă, Noua Caledonie, insulele Hawai și Australia. Din cauza acestor mari descoperiri i s'a zis al doilea Columb. La anul 1787, Englezii încep să colonizeze Australia.

În America coloniile engleze luară, datorită hărniciei emigraților, un mare avânt economic. Dar plutocrația engleză, ajunsă — cum am arătat — într'o fază de egoism sălbatec, nu s'a mulțumit să nimicească imperiile celorlalte națiuni; acum ea începu să exercite o grea apăsare economică chiar asupra coloniștilor, uitând că aceștia sânt și ei cetățeni englezi și încă dintre aceia ai căror părinți au făcut sacrificiile cele mai dureroase pentru triumful libertăților publice în Anglia; a acelor libertăți datorită cărora se ridicaseră și se îmbogățiseră apăsătorii înșiși. Taxe neomenoase, piedici în exploatare, piedici în dezvoltarea industriei ca și în comerț — totul numai pentru a ține pe coloniști în starea de iobăgie în care erau ținute populațiile indigene. Pe deasupra, o administrație compusă din funcționari răi și venali.

Dar urmașii vechilor puritani și „utopiști” de odinioară, urmașii „capetelor rotunde” și ai coastelor de fier din rândul cărora se ridicase Cromwell vor reacționa. Reacțiunea lor va fi un nou îndreptar de viață pentru toate popoarele lumii.

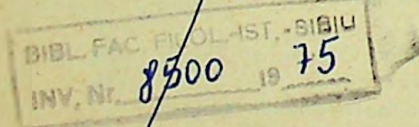
S F A R Ș I T —

Simen.
8.10.36.
Sibiu.
1.10.62.
Poplaca.

Tabla de Materie

LECȚIA	PAGINA
Introducere	3
I. Barbarii și cultura lor primitivă	9
II. Năvălirea Barbarilor. Căderea Imperiului Roman de Apus	14
III. Imperiul de răsărit. Justinian. Cultura Bizantină	21
IV. Slavii și Bulgarii. Formarea poporului român	31
V. Arabii	39
VI. Statul franc sub Merovingieni. Carol cel Mare. Reîn- temeerea Imperiului de Apus	47
VII. Sfârșirea Imperiului lui Carol cel Mare. Normanzii. Noile state	55
VIII. Ungurii în Panonia. Regatul unguresc	63
IX. Feudalitatea și Cavalerismul	67
X. Biserica. Puterea Papiilor. Schisma. Lupta între Papi și Impărați	76
XI. Cruciadele	84
XII. Apusul Europei în vremea Cruciadelor	91
XIII. Imperiul de Răsărit și Peninsula Balcanică în vremea Cruciadelor	98
XIV. Orașele în Evul Mediu	103
XV. Apusul Europei după Cruciade	109
XVI. Războiul de o sută de ani. Formarea Statelor unitare în Apus	116
XVII. Răsăritul Europei. Rusia, Polonia, Ungaria și Tătarii. <u>124</u>	124
XVIII. Intemeierea Principatelor Române	133
XIX. Turcii în Europa. Căderea Constantinopolului. Luptele cu Românii	139
XX. Cultura Evului Mediu în Apusul Europei	151
XXI. Istoria Modernă. — Introducere	161
XXI. Invențiunile și descoperirile geografice	163
XXII. Renașterea	176
XXIII. Reforma Religioasă	189
XXIV. Francisc I și Carol V	197
XXV. Contra reforma. Războaiele religioase. Spania-Anglia- Franța	205
XXVI. Înaintarea Turcilor în centrul Europei și în Marea Me- diterană. Căderea Ungariei. Soarta Ardealului. Petru Rareș. Reacțiunea creștinilor. Mihai Viteazul. <u>217</u>	217
XXVII-XXVIII. Ridicarea Franței. Richelieu. Războiul de 30 de ani și Pacea Westfalică. Principatele Române.	229
XXIX. Ludovic XIV. (Politica internă și externă).	248

XXX.	Civilizația Franceză în vremea lui Ludovic XIV . . .	259
XXXI—XXXII.	Anglia. Dezvoltarea ei economică și socială. Revoluțiile din 1648 și 1688. Drepturile cetățenești. Parlamentul	269
XXXIII.	Luptele Habsburgilor cu Turcii. Isgonirea Turcilor din centrul Europei. Transilvania sub Habsburgi . .	287
XXXIV.	Rusia. Petre cel Mare	294
XXXV.	Prusia și Austria în secolul al XVIII-a. Frederic cel Mare, Maria Tereza, Iosif II, Horia.	305
XXXVI.	Impărțirea Poloniei	314
XXXVII.	Ecaterina II și războaiele Ruso-Turce	321
XXXVIII.	Expansiunea colonială a Europeanilor	328

In Editura „Scrisul Românesc” S. A.

au apărut și se află de vânzare la toate librăriile urmând
manuale de Istorie întocmite de domni:

P. P. Panaitescu, prof. la Universitatea din București, Membru
correspondent al Academiei Române și

Victor Papacostea, Doctor în litere și filosofie; profesor la
Seminarul Central din București.

Istoria Popoarelor vechi pentru cl. I-a licee, gimnazii, școli
normale, seminarii, etc.

Istoria Evului mediu și modernă până la pacea vestfalică
1648, pentru cl. II-a licee, gimnazii, școli normale,
seminarii, etc.

Istoria modernă și contemporană pentru cl. III-a licee,
gimnazii, școli normale, seminarii, etc.

Istoria Românilor pentru cl. IV-a licee, gimnazii, școli
normale, seminarii, etc.

Istoria Popoarelor vechi pentru cl. V-a liceu.

Istoria Evului mediu și modern pentru cl. VI-a liceu.

Istoria Românilor pentru cl. VIII-a liceu.

EDITURA
SCRISUL ROMÂNESC
CRAIOVA

Taxa timbrului
didactic de 5% pentru
acest manual s'a plătit direct
Casei Corpului Didactic
conform deciziei No 4684 1927.

Prețul cărții ~~133.35~~
Taxa 5% C. C. D. ~~6.85~~
Total Lei ~~140.20~~

39151. 4. I. 35.

Lei: 3 -